

**STRATEGIJA RAZVOJA KULTURE
NA PODRUČJU OPĆINE VAREŠ ZA
PERIOD 2019.-2024. GODINE**

SADRŽAJ

UVOD.....	4
1. ANALIZA I OCJENA STANJA.....	5
1.1 <i>Povjesni razvoj.....</i>	5
1.2 <i>Situaciona analiza</i>	5
1.2.1 <i>Slika 1. Kapela na Kraljevskom Gradu Bobovcu.....</i>	6
1.3 <i>Stanovništvo.....</i>	7
1.3.1 <i>Tabela 1. Prikaz broja stanovnika općine Vareš.....</i>	7
1.4 <i>Radnički dom i Centar za kulturu.....</i>	7
1.4.1 <i>Slika 2.....</i>	7
1.5 <i>Pregled kulturnog sektora.....</i>	8
1.5.1 <i>Tabela 2. Prikaz aktivnosti centra od otvaranja 16.5.2018. godine.....</i>	9
1.6 <i>Kulturna infrastruktura.....</i>	11
1.6.1 <i>Tabela 3. Prikaz stanja domova kulture po mjesnim zajednicama i selima.....</i>	11
2. PLAN DRUŠTVENOG RAZVOJA.....	12
2.1 <i>Strateški cilj: Društvena zajednica ugodnog življenja za građane svih životnih dobi i svih društvenih kategorija.....</i>	12
2.1.1 <i>Tabela 4. Izdvajanja za kulturu iz budžeta/proračuna Općine Vareš.....</i>	14
2.2 <i>Upravljanje kulturom u općini.....</i>	14
3. SWOT analiza.....	15
3.1 <i>Tabela 5. SWOT analiza.....</i>	15
4. STRATEŠKE ODREDNICE RAZVOJA KULTURE OPĆINE VAREŠ.....	16
4.1 <i>Strateški cilj: Društvena zajednica ugodnog življenja za građane svih životnih dobi i svih društvenih kategorija.....</i>	16
4.2 <i>Strateški ciljevi razvoja kulture</i>	17
4.2.1 <i>Tabela 6. Strateški ciljevi i mjere.....</i>	17
4.2.2 <i>Tabela 7. Akcijski plan sa prijedlogom aktivnosti.....</i>	18
4.3 <i>Provedba strategije i evaluacija.....</i>	23
5. REZULTATI ONLINE ANKETE.....	23
Literatura.....	29

UVOD

Dokument Strategije razvoja kulture Općine Vareš izrađen je početkom 2019. godine na zahtjev Općinskog načelnika Vareš za izradu tematskih cjelina iz Programa rada Općinskog vijeća Vareš za I kvartal 2019. godine. Za potrebe izrade Strategije razvoja kulture, športa i turizma, Ured Općinskog načelnika imenovao je Radnu skupinu u kojoj su sudjelovali predstavnici javnih ustanova u kulturi, djelatnik općinskog odjela za šport, predstavnik iz odjela JURE i turističkih djelatnosti.

Kultura se danas u Bosni i Hercegovini nalazi u ambivalentnom položaju. Svjedoci smo neprestanog pozivanja na njezin značaj kao jednog od konstitutivnih elemenata bosanskohercegovačkog socijalnog, nacionalnog i državnog identiteta, te ključnog faktora u međunarodnoj promociji i afirmaciji Bosne i Hercegovine. Međutim, status ustanova kulture (biblioteka, muzeja, pozorišta, arhiva, domova kulture), status umjetnika u društvu, neoliberalno reduciranje kulture na robu, forsiranje manifestne kulture, svođenje kulture ne etnonacionalnu osnovu, svjedoči da se kultura ne poima kao neophodan humanistički sistem vrijednosti i jedan od mogućih faktora društvenog razvoja i izlaska iz krize.

Kultura ima centralnu ulogu u razvoju društva, okuplja i ujedinjuje različite društvene skupine i podstiče na dijalog. Ona predstavlja način mišljenja i definira način života. Strategija razvoja kulture Općine Vareš bavi se kulturnim i umjetničkim stvaralaštvom, zaštitom kulturno povjesnih dobara, kulturnim turizmom i trebala bi da potakne suradnju sa turističkim, obrazovnim i poduzetničkim sektorom.

Strategija razvoja kulture Općine Vareš usklađena je sa Revidiranom strategijom razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2014.-2020. godine, Strategijom razvoja Općine Vareš 2017.-2026. godine i trendovima europskog programa za kulturu.

Nedostajanjem jasne kulturne politike na entitetskom i kantonalnom nivou, kulturne strategije općina i gradova postaju ključni dokumenti kojima uređuju smjerovi kulturnog razvoja. Povijesno gledajući, značaj kulture i umjetnosti zauzima središnju poziciju u životu društvenih zajednica i kao čuvar identiteta, i kao pokretač društveno ekonomskog razvoja. Strategije razvoja kulture postale su indikator opstanka i razvoja gradova, kojima će se omogućiti lokalnim vlastima da sagledaju mogućnosti poboljšanja kulturne politike i proširenja kulturne potražnje. Realizacija samih kulturnih aktivnosti i inicijativa ovise o aktivnom sudjelovanju i suradnji organizacija i pojedinaca na lokalnoj i regionalnoj razini.

Prilikom izrade Strategije kulture za područje općine Vareš u periodu 2019.-2024. godine korištene su slijedeće metode i tehnike:

- analiza sadržaja
- delfi metoda (konsultacije sa ekspertima)
- metoda prikupljanjem podataka
- analiza relevantnih objavljenih dokumenata
- pojedinačni sastanci sa unutarnjim i vanjskim učesnicima u strateškom procesu
- SWOT analiza
- SMART analiza
- ANKETA

2. ANALIZA I OCJENA STANJA

1.1 Povjesni razvoj

Pod kulturom podrazumijevamo skup svih onih procesa, promjena i tvorevina koje su nastale kao posljedica materijalne i duhovne intervencije ljudskog društva. Vodeći se ovim odredbama kulturu bi trebalo posmatrati kao kategoriju koja se u svakom društvu, pa samim tim i svim značajnim segmentima života mladih mora konstantno izgrađivati i nadograđivati. Poseban akcenat treba da bude stavljen na: odgoj, obrazovanje, tradiciju, promociju kulturno-historijske građe i vrijednosti društva. Primarni cilj kulture je svakako edukacija mladih te stvaranje takvog ambijenta gdje će se mladi pojedinci i grupe mladih baviti kulturnim aktivnostima, shodno svojim afinitetima.

Identitet Vareša i bogato povijesno naslijeđe na kojem se temelji današnji razvoj općine, a velikim dijelom i Zeničko-dobojskog kantona stvarani su kroz višestoljetnu povijest tog prostora. Općina Vareš je jedinstvena kulturno-povijesna destinacija. Jedinstvenost se uočava kroz bogatu kulturno-povijesnu zaostavštinu s jedne strane i dobro očuvanu tradiciju življenja s druge strane. Bogatstvo kulture življena, povijesti, arheološka nalazišta, očuvana priroda, i gostoljubivost lokalnog stanovništva osnova su izgradnje kulture u suvremenom društvu.

Ujedno, to su i resursi na kojima Vareš temelji današnji razvoj turizma kao jedne od gospodarskih grana. Vareš se predstavlja kao turistički grad bogate kulturne i tradicijske baštine te je izuzetno važno budući razvoj planirati na način koji će je moći sačuvati. Kulturno-povijesna vrijednost Vareša stoga treba odgovorno upravljanje kako se njena posebnost i vrijednost ne bi ugrozila.

1.2 Situaciona analiza

Konkretno stanje u oblasti kulture sa njenim manama i prednostima. Cilj je ponuditi Općini i institucijama kulture, kulturnim djelatnicima, NVO-ima, udruženjima, privrednicima, djelatnicima u turizmu, konkretne programe i poteze koji mogu bitno utjecati na razvoj segmenta kulture u Općini. Važne točke za razvoj kulturne destinacije i proizvoda su: odličan zemljopisni položaj, relativna blizina glavnog grada, blizina koridora Vc, blizina Kraljeve Sutjeske, Visokog, ugodna klima, bogato kulturno-povijesno naslijeđe, prirodne ljepote, kultura i tradicija življenja.

Prema komisiji za očuvanje spomenika na teritoriju Općine se nalazi sedam nacionalnih spomenika:

- *Istorijsko područje srednjovjekovni Kraljevski grad **Bobovac***
- *Graditeljska cjelina Župna crkva u Varešu (nova i stara crkva)*
- *Crkva posvećena Pokrovu Presvete Bogorodice, pravoslavna crkva*
- *Arheološko područje Dabravine sa ostacima iz Brončano doba i kasne antike*
- *Istorijsko područje Kovačnice u selu Očevija*
- *Graditeljska cjelina radničko naselje Majdan*
- *Istorijsko područje Nekropole sa stećcima i stari nišani a u naselju Budeželje*
 - *Nekropola sa stećcima Stupni Do" (historijsko područje)*

1.2.1 Slika 1. Kapela na Kraljevskom Gradu Bobovcu

Ostalo spomeničko naslijeđe:

Hadžijina Ćuprija; Most na pruzi Vareš Podlugovi; Prva visoka peć u BiH; Kameni most u Varešu; Katoličko groblje u Očevji; Drvena Džamija u na Karićima; Džamija u Varešu; Nekropola u groblju Stogić; Kapelica satornjem (rad prof. Plečnika)

Uglavnom devastirana natradicionalna arhitektura. Destinacija nema muzej. Većina eksponata vezanih za Vareš nalaze se u muzeju u Kraljevoj Sutjesci i Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Nužno je razmišljati u pravcu restauracije bar jednog prostora u centru koji bi mogao prikazati razvoj Vareša kroz stoljeća, i rekonstrukcije objekata na Bobovcu, koji bi sadržavali artefakte ili vjerne kopije sa tog arheološkog nalazišta.

Osnovica za razvoj konkurentnih prednosti u kulturi su

- izvanredni, očuvani prirodni resursi,
- jedinstveno kulturno-povijesno i civilizacijsko nasljeđe i nacionalni spomenici,
- autohtonost života, običaja i ljudi,
- upravljanje kroz Centar za kulturu

Nedostatci

- kulturna infrastruktura kvalitetom nije na nivou očekivanja,
- potencijal ponude doživljaja i aktivnosti nije primjeren i usklađen sa modernim trendovima,
- ciljne grupe nisu definirane,
- postojeći sistem ne može se pratiti sa stajališta službene statistike
- promocija kulture,
- kvalitet ukupne ponude je na nižem nivou od objektivno mogućih.

1.3 Stanovništvo

Stanovništvo općine Vareš gledajući kroz povijesnu prizmu, posljedica je kako društvenih zbivanja, tako i promjena uzrokovanih ratnim zbivanjima. Ipak, u posljednje vrijeme, opći trend migracija usljed gospodarskih prilika i starosna struktura stanovništva odražava se na demografsku sliku suprotno njegovoj eksploziji uzrokovanom prirodnim prirastom i imigracijom industrijskih radnika tijekom XX stoljeća, dolaskom Austro-Ugarske u BiH ili nakon drugog svjetskog rata, razvojem moderne eksploatacije rudnih bogatstava.

1.3.1 Tabela 1. Prikaz broja stanovnika općine Vareš

Tabela 1. Prikaz broja stanovnika općine Vareš

GODINA POPISA	1879	1895	1905	1910	1926	1932	1938	1948	1953	1961	1971	1991
BROJ STANOV- NIKA	2177	1854	2950	3018	5930	6697	5630	15151	18466	22154	23523	22203

Prema popisu iz 2013. godine u Varešu živi 8.892 stanovnika.

2.4 Radnički dom i Centar za kulturu

Stari Radnički dom, otvoren 1904. godine bio je vlasništvo sindikalne „Organizacije radnika Hrvata“. Oni su privoljeni da ustupe prostorije novoj sindikalnoj organizaciji „Sindikalna podružnici rudarskih i metalških radnika Vareš“. U periodu sa početka dvadesetog stoljeća (prema popisu iz 1910 radilo se o skromnoj zajednici od 3018 stanovnika), u Varešu je djelovalo više amaterskih udruženja iz oblasti kulture:

- Hrvatsko pjevačko društvo „Zvijezda“
- Hrvatsko prosvjetno društvo „Napredak“
- Hrvatski soko
- Jugoslavenski sokol
- Katoličko omladinsko društvo „Omladina sv. Ante“
- Katoličko gimnastičko društvo „Orao“
- Muslimanska čitaonica – „Kirethana“
- Muslimansko prosvjetno društvo „Preporod“
- Srpska čitaonica „Bratstvo sv. Save“
- Srpsko prosvjetno društvo „Prosvjeta“

1.4.1 Slika 2.

LIMENA GLAZBA VAREŠ

LOKALITET: NEPOZNAT

IZVOR FOTOGRAFIJE: DRAGICA BUBIĆ (PRIVATNA ZBIRKA)

Od 1927. godine djeluje KUD „Jedinstvo“, koje je postalo nositelj izgradnje novog Radničkog doma (1937/38 godine) na istom mjestu, i u gabaritima u kojima je sada. Inicijativa za osnivanjem kulturno prosvjetnog centra realizirana je 1946. godine. U svom višegodišnjem radu u sklopu KUD „Jedinstvo“, su djelovale Limena glazba, Hor, Mali i veliki orkestar zabavne glazbe, Orkestar narodne glazbe, Mandolinski orkestar, Tamburaški orkestar (1957. godine KUD broji 100 instrumenata uključujući i klavir), Folklorna sekcija, tri skupine Dramske sekcije i Likovna radionica. U sklopu RU „Branko Jelić“, čiji je sada nasljednik JU „Centar za kulturu i edukaciju Vareš“ djelovale su Gradska biblioteka, Tiskara i uredništvo lokalnog lista „Kolektiv“. Do 1991 kada je Radnički dom izgorio u potpunosti sa svim inventarom, u općini Vareš u sektoru kulture bilo je uposleno 18 radnika.

1.5 Pregled kulturnog sektora:

Institucionalni, infrastrukturni i organizacioni kapaciteti u općini Vareš prate sudbinu sveopćeg nivoa razvijenosti općine. Na području općine postoje dvije ustanove kulture. „**Centar za kulturu i edukaciju**“ Vareš je općinska ustanova, koja zapošljava tri radnika i opredijeljena sredstva općinskog budžeta se usmjeravaju samo za naknadu njegovog rada. Tijekom 2018. godine Fondacija za obnovu i razvoj regije Vareš realizirala je projekat „Rekonstrukcija Radničkog doma – III faza“ koji je financirala Vlada Republike Hrvatske preko Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske i UNDP uz sufinansiranje općine Vareš. Da bi se objekt u potpunosti stavio u funkciju, potrebno je osigurati

dotatna sredstva, prvenstveno za izgradnju kotlovnice za centralno grijanje i tehničko opremanje (binska oprema, osvjetljenje, mobilna oprema za izvedbe u vanjskim prostorima, nabavka vozila za potrebe centra).

JU „Opća biblioteka“ Vareš je u cijelosti financirana od strane Zeničko-dobojskog kantona, a osnivač je Općina Vareš. U sklopu biblioteke djeluje odjeljenje „Zavičajna zbirka“, koje ima zadatak da prikuplja i stručno obrađuje svu pisanu zavičajnu građu.

Pored pokrenute manifestacije VAART- Vareš Art festival, od strane Centra za kulturu, sljedbenika ranije organiziranih manifestacija pod nazivom „Vareško ljeto“; udruženje „Milo Cipra“ iz Vareša tradicionalno organizuje međunarodni festival klasične muzike „Vaclaf“ koji okuplja glazbenike iz cijele Evrope. Kada je u pitanju kulturno-historijska baština općine Vareš, intenzivno se radilo na promociji i afirmaciji kraljevskog grada Bobovca, a poseban akcenat je stavljen na iznalaženje finansijskih sredstava viših nivoa vlasti kao i međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija. Radeći na promidžbi Bobovca, UG „Naš Dom Borovica“ organizira već petu godinu za redom „ART Colony Borovica“- međunarodnu likovnu koloniju. Uspostavljena je neovisna umjetnička skupina koja djeluje na regionalnoj i međunarodnoj razini u cilju razvoja nezavisne (izvaninstitucionalne) kulture sa ciljem približavanja Europskim tendencijama i jačanjem ravnomjernosti kulturnog razvitka. Fundus ove zbirke već broji oko 150 likovnih dijela od 45 autora iz Austrije, BiH, Bugarske, Hrvatske, Slovenije i Srbije, koje ostaju na korištenju zajednici. Art Colony Borovica, VACLAF i WAARTsu vidan pokazatelj da kulturni sektor u regiji, svjesno se pozicionira kao jedan od glavnih pokretača u civilnom društvu, zajedno s drugim skupinama koje rade na ljudskim pravima, demokratskim reformama i poticanju gospodarskog razvoja.

AKTIVNOSTI CENTRA VI-XII MJESEC 2018. GODINE

AKTIVNOST	Broj događaja	Broj posjetitelja ^{*)}	
		Ukupno	Žene
Izložbena	4	340	190
Kazališna			
Književna	2	350	210
Kinematografska	1	90	50
Glazbena/glazbeno scenska	15	3130	1950
Ostalo	22	2630	1180
UKUPNO	44	6540	3580

1.5.1 Tabela 2.

Prikaz aktivnosti centra od otvaranja 16.5.2018. godine

Važno je spomenuti da bi i društveni sektor, kao i sektor civilnog društva mogao imati značajniju ulogu u programima i projektima iz oblasti kulture. Na području općine Vareš djeluju udruženja iz oblasti kulture i kulturnog i tradicijskog naslijeđa, a to su Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“ Vareš i Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“. Osim ova dva udruženja, na području općine Vareš djeluju i sljedeća udruženja: „Čuvari bosanske krune Bobovac“, Udruženje „Kraljevski grad Bobovac“,

Udruga „Izvorno vareško“. U ruralnim dijelovima općine, jedini nosioci aktivnosti u sektoru kulturnih i zabavnih aktivnosti su udruženja žena, koja kao dio civilnog društva, imaju sve značajniju ulogu, a to su: UG „Zvijezdangrad“, UG „Žene Budoželja“, UG „Forum žena Pogar“, „Žene Stupnog Dola“, UG „Žene Strice i Zaruđa“.

Bobovac, list vareških Hrvata, je bosanskohercegovački časopis na hrvatskom jeziku. Izlazi od siječnja 1995. kao mjesečnik, a od rujna 1996. kao prvi list na hrvatskom jeziku iz BiH se redovno objavljuje na internetu. Tiskana naklada je 1200 primjeraka. Osnivač i izdavač je vareška podružnica HKD „Napredak“. Glavni i odgovorni urednik je Mladenko Marijanović, dok uredništvo čine Zlatko Filipović, Čedomir Jelić, Alen Kristić, Dubravko Tokmačić i Mijo Vidović. Tiska se u Fojnici.

Hrvatski radio "Bobovac" Vareš prvi put se na području općine Vareš oglasio još u kolovozu 1993. godine i svoj program emitirao do početka mjeseca studenog 1993. godine, kada je započeo proživljavati izbjegličku sudbinu, mijenjajući lokacije i obnavljajući rad nekoliko puta. Od prosinca 1993. do prosinca 1994. godine Radio Bobovac svoj program emitirao je u Kiseljaku po dva sata dnevno iz studijsko-režijskih prostora radio postaje Kiseljak. Prekid u emitiranju programa trajao je od Božića 1994. godine do početka mjeseca lipnja 1995. godine, a za to vrijeme radilo se na nabavci opreme i osiguranju prostora za početak emitiranja programa na području općine Vareš.

Uz velike napore i uz pomoć tadašnjih struktura Općinskog vijeća Vareš, ali i entuzijazam malobrojne radijske ekipe, stečeni su uvjeti, glede prostornog uređenja, te nabavke nedostajuće opreme, tako da je Hrvatski radio "Bobovac" svoj program u kontinuitetu počeo emitirati 06. lipnja 1995. godine s područja Daštanskog.

Radio je potom 1998. godine preseljen u podrumske prostorije Osnovne škole u vareškom selu Pržići. Koncem 2000. godine, zahvaljujući tadašnjem predsjedniku podružnice fra Mati Topiću, HRBV seli u Vareš u prostorije župnoga Caritasa, a od zime 2006. godine radio dijeli novoizgrađenu zgradu s Pučkom kuhinjom Kruha svetog Ante u Varešu, na adresi Stojkovići bb.

U međuvremenu Radio je promijenio vlasnika, do konca travnja 2000. godine bilo je to Općinsko vijeće Vareš, a od 01. svibnja 2000. godine HKD „Napredak“ podružnica Vareš. Od početka veljače 2010. godine radio djeluje kao Hrvatski radio "Bobovac" Vareš d.o.o.

Od 2004. godine radio program emitira na dvije frekvencije, 95,3 MHz i 101,1 MHz UKV područja sa odašiljačima snage 2 x 250 W, postavljenim na dvije lokacije na dominantnim kotama iznad Vareša i Vijake. Od strane RAK-a (Regulacijska agencija za komunikacije) dobili smo dugoročnu dozvolu za emitiranje programa do 31.12.2021. godine. Moramo napomenuti kako je Radio "Bobovac" jedini lokalni medij koji se može pratiti na cijelom području općine (390 km²). Kako je vrijeme odmicalo, iz mjeseca u mjesec, proizvodio se raznovrsniji i kvalitetniji program, te uz, gotovo uvijek nezaobilazne financijske poteškoće, ipak su se pronalazila rješenja za novim, ali još uvijek nepotpunim dostignućima, kako po pitanju programa tako i radijske opreme. Opremu su djelatnici HRBV dobavljali na razne načine moleći za istu humanitarne organizacije, varešane u svijetu, općinske vlasti, političke

stranke, a najveći dio opreme nabavljen je kroz programe Vlade Republike Hrvatske za pomoć Hrvatima u BiH. Danas Hrvatski Radio Bobovac iz vlastite proizvodnje emitira 24 sata programa dnevno, te program emitira i putem Interneta. U okviru vlastitoga programa zastupljeni su razni sadržaji, od aktualnih, preko zanimljivo-zabavnih, kulturnih, kontakt emisija, emisijama vjerskog sadržaja, programa za školski uzrast i mladež.

Vjerske organizacije također su važni sudionici u kulturi Općine Vareš. Katolička crkva posjeduje graditeljsku cjelinu Staru i Novu crkvu Svetog Mihovila- Nacionalni spomenik kulture, u kojima se održavaju programi komorne glazbe u sklopu Vareš Classic Festival-a, te već devet godina za redom Miholjski koncert za dan župe. Značajna je i arhivska građa župe (knjige matica krštenih i matica umrlih iz XVII stoljeća).

U sklopu Tropletovih dana kulture – vjera, baština, identitet jedanput godišnje započinje Molitveni pohod na kraljevski grad Bobovac i molitva za Domovinu u subotu najbližu spomendanu kraljice Katarine (25. listopada). Organizator Molitvenog pohoda su Oružnje snage BiH.

Na području općine Vareš nalazi se drvena džamija na Karićima. Ne postoje tačni podaci o vremenu izgradnje džamije na Karićima(sve je zasnovano na usmenoj predaji). Prema nekim informacijama, koje se prenose s koljena na koljeno, džamija je izgrađena neposredno po dolasku Osmanlija u Bosnu. Također usmena predaja kaže da je drvenu džamiju na Karićima podigao Hajdar-dedo Karić. Ne zna se tačno ko je bio Hajdar-dedo.

Prema jednoj usmenoj predaji Hajdar-dedo je došao prije Osmanlijske vojske u Bosnu, s ciljem upoznavanja lokalnog stanovništva s islamom, te je tako podigao ovu džamiju na Zvijezdi. Prema drugoj usmenoj predaji ovu džamiju podigao je Hajdar, pisar Gazi Husrev-bega. Naime, prema nekim historijskim dokazima, jedno veliko područje na platou planine Zvijezde bilo je vakuf Gazi Husrev-bega. Upravo zbog toga postoje predaje da je ovu džamiju podigao jedan od pisara Gazi Husrev bega, koji se zvao Hajdar. U protekloj agresiji na Bosnu i Hercegovinu džamija na Karićima potpuno je spaljena i uništena. Džamija je ponovno identično sagrađena i svečano otvorena 2001. godine. Ova džamija poznata je po tradicionalnoj dovi koja se uči zadnje sedmice u mjesecu julu, te je stoga u posebnom poštivanju kod bosanskih muslimana.

1.6 Kulturna infrastruktura

Radnički dom predstavlja glavno obilježje urbane kulturne baštine Vareša, kojim raspolaže JU „Centar za kulturu i edukaciju Vareš“, sa 810 m² korisnog prostora, podjeljenog na veliku salu sa binom, malom salom u podrumskom dijelu, predvorjem sa sanitarnim čvorom, garderobom i ostavom za tehniku, rekvizite i pomagala i pet uredskih prostorija, od kojih je jedna opremljena kao multifunkcionalni prostor (radionica-učionica-mala sala za sastanke i prezentacije). U sklopu

Radničkog doma nalazi se i kino sala površine 412 m², i dvorište površine 659 m², kojima je zbog dotrajalosti neophodna obnova i rekonstrukcija.

Također, na području općine Vareš prije posljednjeg rata (1992–1995), postojao je veliki broj domova kulture u seoskim sredinama, u kojima su bile smještene i kancelarije za rad organa MZ-a. Velikim dio njih su pretrpjeli oštećenja u ratnim dejstvima.

Tabela 3. Prikaz stanja domova kulture po mjesnim zajednicama i selima:

Red. broj	Mjesna zajednica	DOM KULTURE-sadržaji			Oštećenja u ratu	Stanje 2019. godine
		sala	uredi	Privredne i druge prostorije		
1	Budoželje	1	2	4	neupotrebljiv	obnovljen
2	Brgule	1	1	4	manja	loše
3	Borovica Donja	1	1	2	uništen-izgorio	-
4	Borovica Gornja	1	1	1	uništen-izgorio	-
5	Daštansko/	1	-	-	uništen	-
6	Višnjici	1	-	-	oštećen	nezadovoljavajuće
7	Kokošćici	1	1	1	-	dobro
8	Mir	1	1	-	uništen	novoizgrađen
9	Očevija	1	-	-	znatno oštećen	dobro
10	Pogar	1	1	1	-	dobro
11	Pržići	1	1	4	-	dobro
12	Planinica	1	-	-	uništen	-
13	Strica-Zarude	1	1	-	-	dobro
14	Striježevo	1	1	-	-	nezadovoljavajuće
15	Vareš Majdan	1			devastiran	loše
16	Vijaka	1	1	1	-	u fazi obnove
17	Ivančevo	1	-	-	-	dobro

Iz gornjeg prikaza (Tabela 2) je vidljivo da od prijeratnih 17 domova kulture u okolici Vareša, znatan dio njih uništen do temelja ili se nalazi u lošem stanju. Šest od njih su spaljena, uništena i devastirana (dva u selu Borovica, na Planinici, Brgulama, Daštansku i u Pajtov Hanu- koji pripada mjesnoj zajednici Vareš Majdan), a dva (u selu Višnjici i na Striježevu) su u nezadovoljavajućem stanju. Dom u Vijaci je u tjeku obnove, a na Miru i Budoželju su obnovljeni, te ostalih šest su u stanju u kojem se mogu upotrebljavati (Očevija, Pržići, Kokošćici, Strica, Pogar i Ivančevo). Sveukupna infrastruktura u općini Vareš je prepolovljena, i u upotrebi je samo 53% objekata kulture u odnosu na stanje iz 1990. godine.

2. PLAN DRUŠTVENOG RAZVOJA

Sektorski plan društvenog razvoja općine Vareš se izrađuje na osnovu rezultata sociološko-ekonomske analize, definirane vizije razvoja i strateških ciljeva kao i analize stanja, slabosti, prilika i prijetnji u oblasti društvenog razvoja. Na osnovu utvrđene vizije i strateških ciljeva evidentno je da se problemi u oblasti društvenog razvoja rješavaju kroz unapređenje infrastrukture i opremljenosti postojećih javnih institucija, unapređenje usluga u oblasti društvenog razvoja, kroz proces uključivanja građana u rad lokalne samouprave podizanje kapaciteta civilnog sektora, kao i kroz kreiranje boljih uvjeta za unapređenje položaja mladih. (izvod iz: STRATEGIJE RAZVOJA OPĆINE VAREŠ 2017-2026)

Iz sektorskog plana društvenog razvoja, oblasti kulture je posvećena neznatna pozornost.

2.1 Strateški cilj: Društvena zajednica ugodnog življenja za građane svih životnih dobi i svih društvenih kategorija

Za ostvarenje ovog strateškog cilja definirani su sljedeći indikatori:

-Do 2026. godine broj građana koji učestvuju u sportskim i kulturnim manifestacijama i događajima uvećan za 20% u odnosu na 2016. godinu

-Obogaćivanjem kulturnih i sportskih sadržaja, planiranim u okviru trećeg sektorskog cilja društvenog razvoja, osigurava se i bolja turistička ponuda i stvaraju uvjeti za veću ekonomsku korist od turizma.

Obnovom i otvaranjem Radničkog doma u svibnju 2018. godine, te reaktiviranjem JU „Centar za kulturu i edukaciju Vareš“ trebalo bi obilježiti i početak projekata urbane regeneracije u kulturi. Iz razloga neusklađenog planiranja iz sektora kulture u prethodnom razdoblju, Općina ne pristupa pitanjima iz kulture na sustavan način, i često se donose ad hoc odluke. Da bi se uskladili strateški ciljevi razvoja općine Vareš sa strategijom razvoja kulture, neophodno je program javnih potreba u kulturi općine Vareš usmjeriti na zaštitu umjetničkog naslijeđa, poštovanje tradicijskih umjetničkih izraza i afirmiranje nezavisne kulturne scene i kulturnih inovacija. Lokalna kulturna politika, trebala bi potičući estetiku i izvrsnost, odjeliti projekte iz kulture, od programa i sadržaja zabavnog karaktera i kategorizirati kriterije izdvajanja sredstava NVO-ima.

Europski trend festivalizacije, koji je u porastu u ovom desetljeću, također je vidljiv i u vareškim nastojanjima da se slijedi suvremena kulturna scena. Lokalna kulturna politika, radeći na jasnijem umjetničkom profiliranju, trebala bi podržati pokretanje ovakvih događaja, posebno onih koji su okrenuti turizmu i kulturnom turizmu.

Europa 2020- nova Strategija pametnog, održivog i inkluzivnog rasta, promovira kulturu kao jedan od stubova održivog razvoja. Također, Europa 2020 prepoznaje kulturu kao pogonsko sredstvo napretka navodeći osnovne aktivnosti kroz:

- Poboljšanje poznavanja, popularizacije kulture i povijesti europskih naroda
- Očuvanje i zaštitu kulturne baštine od europske važnosti
- Nekomercijalnu kulturnu razmjenu
- Umjetničko i književno stvaralaštvo i audiovizualne umjetnosti

Europska kulturna politika (European Framework for Action on Cultural Heritage) se bavi kulturnom baštinom kao resursom za budućnost, koju treba zaštititi, unaprijediti, i promovirati, također poticanjem sinergije sa suvremenim stvaranjem. Ona stavlja ljude u središte, poticanje pristupa i angažmana te promoviranje razvoja publike, s naglaskom na lokalne zajednice, djecu i mlade, kao i marginalne skupine za poticanje socijalne uključenosti i integracije.

U Bosni i Hercegovini, kao i u zemljama u okruženju, općine i gradovi su glavni nositelji i izvor financiranja u sektoru kulture. Udio izdvajanja za kulturu u većim gradskim središtima (sa izraženim institucijama kulture, muzejima, galerijama, kazalištima, povijesnom gradskom jezgrom i sl.) u regiji, iznosi i do 15% proračuna godišnje. Iz općinskih proračuna za kulturu u susjednoj Hrvatskoj izdvaja se u prosjeku 6,18 %. Nameće se osnovno pitanje: Koliko općina sa relativno malo stanovnika može uraditi na unapređenju kulturnih aktivnosti, rješavanju aktivnih mjera kulturne politike i omogućiti dostupnost kvalitetnih programa i mobilnost projekata i publike?

2.1.1 Tabela 4. Izdvajanja za kulturu iz budžeta/proračuna Općine Vareš

Vrsta rashoda	2017. godina	2018. godina
Obilježavanje značajnih datuma (dana općine, kulturne manifestacija i državni praznici)	0	0
Sufinanciranje tradicionalnih manifestacija	0	0
Grantovi udruženjima građana, za sektor kulture	7.431	11.097
Transfer za kulturu-Centar za kulturu	20.689	40.181
Učešće u sufinanciranju Opće biblioteke Vareš	4.100	800
SVEUKUPNO KM:	32.220	52.078
Proračun/budžet	4.690.800	4.916.000
Izdvajanja u odnosu na budžet/proračun-procentualno:	0,69 %	1,06 %

2.2 Upravljanje kulturom u općini

Uredbom sa zakonskom snagom o Ustanovama („Službeni list R BiH“ br. 6/92, 8/93 i 13/94), reguliraju se opći propisi i normativni okvir za upravljanje javnim ustanovama, te utvrđuje odgovornost osnivača. Prema tom zakonodavnom okviru, izvršnu vlast na lokalnoj razini čini načelnik, njegovi zamjenici i općinska uprava sa odjelima, ovisno o sistematizaciji rada pojedine lokalne uprave. Općinsko vijeće kao predstavničko tijelo, donosi glavne normativne akte, provodi odredbe zakona u kulturi na lokalnim razinama, osniva javne ustanove u kulturi, donosi prethodne suglasnosti na statute ustanova te imenuje i razrješava predstavnike općine u tijelima javnih ustanova kojima je osnivač općina Vareš. Javnim ustanovama u kulturi (trenutno je to samo Centar za kulturu i edukaciju) kojima je osnivač općina Vareš upravljaju upravna odbori sastavljena od tri ili pet članova, od kojih većinu imenuju predstavnička tijela osnivača iz reda uglednih kulturnih i umjetničkih djelatnika, a ostale članove iz svojih redova biraju stručni djelatnici tih ustanova, odnosno umjetničko osoblje, kako je određeno usvojenim Pravilima Javne Ustanove. Općinsko vijeće uz suglasnost načelnika imenuje ravnatelje javnih ustanova u kulturi po prijedlogu Upravnog Odbora Javne Ustanove u prethodno objavljenom i provedenom natječaju.

Usljed nedostatka zakonskih okvira sa viših nivoa vlasti kojima se regulira segment kulture (Zakona o ustanovama, Zakona o upravljanju javnim ustanovama, Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi, Zakon o slobodnim umjetnicima,...) općina Vareš sa općinskim vijećem treba pronaći adekvatno rješenje za definiranje normativnih okvira u pogledu financiranja kulture i upravljanja javnim sektorom. Općine i gradovi kao jedinice lokalne samouprave u BiH imaju vitalnu ulogu u stvaranju lokalnih kulturnih politika. Autonomnost upravljanja lokalnim kulturnim sektorom, mogla bi biti prednost u stvaranju kvalitetnogi koordiniranog načina upravljanja (stvaranje Kulturnog vijeća općine, imenovanje pozicije za upravljanju kulturomu odjelu društvenih djelatnosti...)

3. SWOT analiza

Osnovni je cilj ovog dokumenta je odrediti viziju za strategiju razvoja kulture Općine Vareš. Cilj je ustanoviti razvojne prioritete u nadolazećem razdoblju i uraditi akcijski plan koji će pokazati smjernice za budući razvoj kulture. Za ostvarenje takvih ciljeva treba sagledati realne mogućnosti za uspostavu balansa između očuvanja kulturne baštine općine Vareš i kulturnog stvaralaštva. Ovaj dokument određuje viziju upravljanja kulturom, strateške i specifične ciljeve i mjerekoji su detaljnije razrađeni akcijskim planom.

3.1 Tabela 5. SWOT analiza

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> -kulturno-povijesna baština -nacionalna i kulturna različitost -raznolikost kulturne ponude i sadržaja -suradnja kulturnog i obrazovnog sektora -solidan broj posjetitelja kulturnim događajima -centar za kulturu, nasljednik dugog tradicijskog djelovanja u kulturi -primjeren broj aktivnih NVO udruženja u oblasti kulture, sa izraženim volonterskim duhom -veliki broj povijesno-kulturnih znamenitosti u kojima se mogu održavati kulturna događanja -prisutnost lokalnih medija 	<ul style="list-style-type: none"> -nedostatak sredstava u općinskom proračunu za potrebe kvalitetnih kulturnih projekata -nerazvijeni kapaciteti općine i NVO-a za apsorpciju sredstava iz međunarodnih, EU i nacionalnih fondova -nedovoljna promocija povijesne i kulturne baštine -nedostatak suvremeno opremljenih prostora za čuvanje i izlaganje baštine -nedostatak opreme za suvremenu produkciju u kulturi -izostanak koordinacije u sektoru kulture zbog nepostojanja posebnih organizacijskih struktura -nepostojanje strategije razvoja kulture u općini -nedostatak kriterija za vrednovanje kvalitete kulturnih projekata i događaja, -nedovoljno učešće predstavnika kulturnog sektora u donošenju odluka vezanih za kulturu -donošenje brojnih ad hoc rješenja uslijed nedostatka usklađenog plana kulturnih događaja i manifestacija
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> -podrška viših nivoa vlasti -motiviranost i angažiranost građana za suradnju i učestvovanje u određenim aktivnostima -korištenje EU fondova za razvoj kulture -iznaženje novih modela financiranja kulture, sponzorstva međunarodnih i domaćih privatnih izvora -suradnja s drugim gradovima u projektima za razvoj kulture, međunarodna suradnja i suradnja sa sudionicima u kulturi iz dijaspore -suradnja na razvojnim projektima u turističkom sektoru 	<ul style="list-style-type: none"> -nepovoljna starosna struktura stanovništva -ekonomske migracije i odliv obrazovanih mladih ljudi i stručnih kadrova -političke promjene koje mogu uzrokovati diskontinuitetu planiranju i razvoju kulture -djelovanje lobija i provođenje projekata koji na neprimjeren i neodrživ način iskorištavaju kulturno-povijesne prostore općine

4. STRATEŠKE ODREDNICE RAZVOJA KULTURE OPĆINE VAREŠ

4.1 Strateški cilj: Društvena zajednica ugodnog življenja za građane svih životnih dobi i svih društvenih kategorija

Vizija razvoja kulture temelji se na SWOT analizi i predstavlja konstrukcijski okvir za definiranje strateških ciljeva i prioriteta zacrtanih Strategijom razvoja općine Vareš za period 2017.-2026. Osnovni pravci strateškog razvoja ukazuju da su u ovim prioritetnim oblastima najpotrebniji projekti podizanja infrastrukturnih kapaciteta kroz opremanje objekata, nabavku opreme i unaprjeđenje i uvođenje novih usluga za potrebe stanovništva razvojem novih umjetničkih i kulturnih sadržaja s kojima se građani i posjetitelji identificiraju.

Vizija razvoja kulture razrađuje se kroz sljedeće strateške ciljeve:

- Upravljanje kulturom i razvoj infrastrukture za kulturne potrebe
- Razvoj kulturnog stvaralaštva
- Razvijati publiku, kulturne potrebe stanovnika i posjetitelja
- Promidžba kulturne ponude i kulturnog turizma

4.2 Strateški ciljevi razvoja kulture

4.2.1 Tabela 6. Strateški ciljevi i mjere

CILJEVI			
Upravljanje kulturom i razvoj infrastrukture za kulturne potrebe	Razvoj kulturnog stvaralaštva	Razvijati publiku i kulturne potrebe stanovnika i posjetitelja	Promidžba kulturne ponude i kulturnog turizma
MJERE			
-unaprijediti upravljanje kulturnim sustavom u općini -unaprijediti rad javnih ustanova kulture -unaprijediti upravljanje kulturnom infrastrukturom za potrebe razvoja kulture -unaprijediti planiranje, praćenje, provedbu i vrednovanje kulturnih programa i projekata - obnavljati i rekonstruirati postojeće	- poticati razvoj postojećih i stvaranje novih kvalitetnih kulturnih programa i projekata, razvoj multikulturalnosti - očuvanje kulturnog identiteta etničkih zajednica - poticati mobilnost sudionika u kulturi, umrežavanje i suradnju na domaćim i međunarodnim projektima	- razvijati edukativne programe za različite ciljane skupine civilnog društva i poticati sudjelovanje publike u kulturi - podržati razvoj amaterizmas ciljem aktivnog sudjelovanja građana u kulturnom životu -poticati projekte razvoja -unaprijediti informiranje o kulturi općine	-unaprijediti vidljivost općine Vareš na regionalnoj kulturnoj sceni -definiranje ključnih kulturnih proizvoda u „brendiranju“ općine -jačanje suradnje sa sektorom turizma -poticati projekte razvoja kulturnog turizma

<p>objekte koji odgovaraju suvremenim potrebama kulturnih djelatnosti i kulturnim interesima i potrebama građana i posjetitelja-turista -unaprijediti kapacitete ljudskih resursa i upravljanje ljudskim resursima u kulturi - unapređenje kulturne ponude (unaprijediti postojeće kulturne programe i suvremenu kulturnu produkciju)</p>	<p>- unaprijediti programe koji dovode (izvedba i radionice/edukacija) najbolje europske, regionalne i domaće umjetnike -poticati stvaralaštvo na temelju kulturne baštine i ulagati u suvremenu prezentaciju kulturne baštine,</p>		
---	--	--	--

4.2.2 Akcijski plan sa prijedlogom aktivnosti

CILJEVI	MJERE	AKTIVNOSTI
<p>1. Upravljanje kulturom i razvoj infrastrukture za kulturne potrebe</p>	<p>1.1. unaprijediti upravljanje kulturnim sustavom u općini i osigurati sudjelovanje predstavnika kulturnog sektora u procesima donošenja odluka</p>	<p>-razmotriti potrebu formiranja kulturnog vijeća za potrebe lokalnog planiranja u oblasti kulture (Nositelj: Općina) -razmotriti potrebu uvođenja stručnog suradnika za kulturu unutar odjela društvenih djelatnosti (Nositelj: Općina)</p>
	<p>1.2. unaprijediti rad javnih ustanova kulture</p>	<p>-osigurati kvalitetno opremanje binskom opremom za kvalitetno izvođenje programa u Centru za kulturu (Nositelj: Općina, Centar za kulturu) -osigurati mobilnu binu sa standardiziranom binskom konstrukcijom za potrebe kulturnih programa (Vareš Art Festival, doček Nove godine, događaji obilježavanja značajnih datuma na Bobovcu...) (Nositelj: Općina, Centar za kulturu) -osiguravanje prostora i sredstava za razvoj kulturnih i kreativnih skupina u centru za kulturu, posebno tradicionalnih amaterskih glazbeno-scenskih umjetnosti (Nositelj: Općina,</p>

		Centar za kulturu)
1.3.	unaprijediti upravljanje kulturnom infrastrukturom za potrebe razvoja kulture	-uspostava kriterija za utvrđivanje namjene, dodjelu i korištenje prostora u kulturno zaštićenim spomeničkim cjelinama (Nositelj: Općina)
1.4.	unaprijediti planiranje, praćenje, provedbu i vrednovanje kulturnih programa i projekata	- izrada kriterija vrednovanja i kvalitete za kulturne programe i projekte (Nositelj: Općina, Centar za kulturu) - izrada prijedloga financiranja javnih potreba u kulturi i donošenje posebnih kriterija za financiranje (Nositelj: Općina) - utvrditi elemente koordinacije između dionika u kulturi, poduzetnika, gradske uprave i udruga, i njihovo uključivanje u pripremi, planiranju i provedbi kulturnih događaja (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, NVO) - urediti sustav osiguranja institucijama u kulturi raspolaganje vlastitim prihodovnim sredstvima (Nositelj: Općina, Centar za kulturu)
1.5.	obnavljati i rekonstruirati postojeće objekte koji odgovaraju suvremenim potrebama kulturnih djelatnosti i kulturnim interesima i potrebama građana i posjetitelja-turista	-izgradnja kotlovnice sa opremom i skladišnim prostorom za Radnički dom(Nositelj: Općina, Centar za kulturu) - sanacija krova na kino sali, prenamjena i rekonstrukcija - rekonstrukcija bašte Radničkog doma (Nositelj: Općina, Centar za kulturu)
1.6.	unaprijediti kapacitete ljudskih resursa i upravljanje ljudskim resursima u kulturi	-izrada planova zapošljavanja i sistematizacije radnih mjesta u kulturi, edukacija nositelja i aktera kulturnih aktivnosti (seminari, radionice), restrukturiranje rada javnih ustanova u kulturi (Nositelj: Općina, Centar za kulturu)
1.7.	unapređenje kulturne ponude	-stabilizirati financiranje ustanova

	(unaprijediti postojeće kulturne programe i suvremenu kulturnu produkciju	(Nositelj: Općina) -urediti posebne kriterije financiranja kojima će se poticati stvaranje suvremenih kulturnih programa i projekata (Nositelj: Općina)
2. Razvoj kulturnog stvaralaštva	2.1. poticati razvoj postojećih i stvaranje novih kvalitetnih kulturnih programa i projekata, razvoj multikulturalnosti	-uvesti dodatne kriterije financiranja i stimulativnog financiranja izvaninstitucionalnih projekata i programa koji potiču inovativnost i kreativnost, regionalnu i međunarodnu suradnju (Nositelj: Općina)
	2.2. očuvanje kulturnog identiteta etničkih zajednica	- podrška udruženjima građana koji se bave očuvanjem tradicionalnih zanata i ručnih radova (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, škole, NVO, JURA, ZZS, FMKS FBiH) - podrška manifestacijama koje se bave očuvanjem tradicionalne gastro ponude, stvaralaštva i običaja različitih etničkih zajednica (Nositelj: Općina, NVO) - podrška kulturno umjetničkim društvima (Nositelj: Općina, KUD)
	2.3. poticati mobilnost sudionika u kulturi, umrežavanje i suradnju na domaćim i međunarodnim projektima	-podrška projektima i programima izvaninstitucionalnih skupina koje su dobile podršku iz kantonalnih, entitetskih, nacionalnih i(ili) internacionalnih organizacija i fondova (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, škole, NVO) -unaprijediti suradnju ustanova kulture na međuopćinskom i regionalnom nivou, uspostaviti institucionalnu suradnju (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, škole, NVO, FMKS FBiH, Kanton Ze-Do)

	2.4. unaprijediti programe koji dovode (izvedba i radionice/edukacija) najbolje europske, regionalne i domaće umjetnike	-program uspostave rezidencijalnih projekata kroz aktiviranje i iskorištavanje lokalnih smještajnih i produkcijskih kapaciteta te umrežavanje s europskim i svjetskim rezidencijalnim programima (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, škole, NVO, FMKS FBiH, kantonalna ministarstva, EU Fondovi)
	2.5. poticati stvaralaštvo na temelju kulturne baštine i ulagati u suvremenu prezentaciju kulturne baštine	-uvođenje novih tehnologija, poticanje eksperimentalnih istraživačkih pristupa, implementacija suvremenihpraksi u prezentaciji kulturne i povijesne baštine i prezentaciji ostalih resursa (Nositelj: Općina Vareš, partneri iz Francuske, TIC) -podrška projektima i programima popularizacije i edukacije o značaju kulturne baštine kod djece i omladine (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, škole, NVO) -pokrenuti i provoditi projekte revitalizacije Kraljevskog grada Bobovca (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, škole, NVO,JURA, ZZS, FMKS FBiH, Help, EU Fondovi)
3. Razvoj publike i kulturnih potreba stanovnika i posjetitelja	3.1. razvijati edukativne programe za različite ciljane skupine civilnog društva i poticati sudjelovanje publike u kulturi	-pokrenuti projekte interakcije sa publikom i aktivnijeg učešća publike u kreiranju kulturnih događaja, radionice za djecu, mlade, studente, različite starosne skupine i umirovljenike (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, škole, NVO) -organiziranje gostovanja iz grada prema širem izvangradskom području i manifestacijama u povijesno kulturnim prostorima (Nositelj: Općina, Centar za kulturu,

		škole, NVO)
	3.2. podržati razvoj amaterizma s ciljem aktivnog sudjelovanja građana u kulturnom životu	-osiguranje prostora i opreme za aktivno bavljenje kulturnim i umjetničkim amaterizmom te uspostava odgovarajućih kriterija u okviru programa financiranja javnih potreba u oblasti kulture (Nositelj: Općina, Centar za kulturu)
	3.3. Unaprijediti informiranje o kulturi općine	-postavljanje aktivnijeg informiranja i komunikacije s publikom putem društvenih mreža i web stranica (Nositelj: Općina, Centar za kulturu, TIC) -urediti koordinaciju u planiranju i pripremi kulturnih događanja, (kalendar kulturnih događaja i planiranje za godinu dana unaprijed) [Nositelj: Centar za kulturu]
4. Promidžba kulturne ponude i kulturnog turizma	4.1. unaprijediti vidljivost općine Vareš na regionalnoj kulturnoj sceni	- definiranje ključnih kulturnih proizvoda u „brendiranju“ općine (Nositelj: Općina, Kulturno vijeće, Centar za kulturu) - unaprijediti odnose sa medijskim sektorom u regiji (Nositelj: Centar za kulturu) - osigurati veću zastupljenost u TV i radio emitiranju, tiskanim medijima, internetu, Outdoor i Indoor oglašavanje (Nositelj: Općina, Centar za kulturu)
	4.2. jačanje suradnje sa sektorom turizma	-poticati razvoj poduzetništva u kulturi i razvoj kreativnih industrija (Nositelj: TIC, Centar za kulturu, NVO-i, poduzetnici)
	4.3. poticati projekte razvoja kulturnog turizma	-razvijati kulturni turizam koji se osim iskorištavanje kulturne baštine, temelji na kvalitetnom suvremenom umjetničkom stvaralaštvu (Nositelj: Općina,

		Centar za kulturu, TIC, NVO-i) - pripremiti projektnu dokumentaciju za financiranje projekata obnove nacionalne kulturne baštine iz sredstava EU-a i drugih međunarodnih izvora (Nositelj: Općina, JURA, ZZS, FMKS FBiH, Help)
--	--	---

4.3 Provedba strategije i evaluacija

Odjel društvenih djelatnosti Općine Vareš bit će zadužen za koordinaciju svih dionika provedbe Strategije. Općinsko vijeće će jednom godišnje staviti na dnevni red svoje sjednice izvještaj o provedbi Strategije.

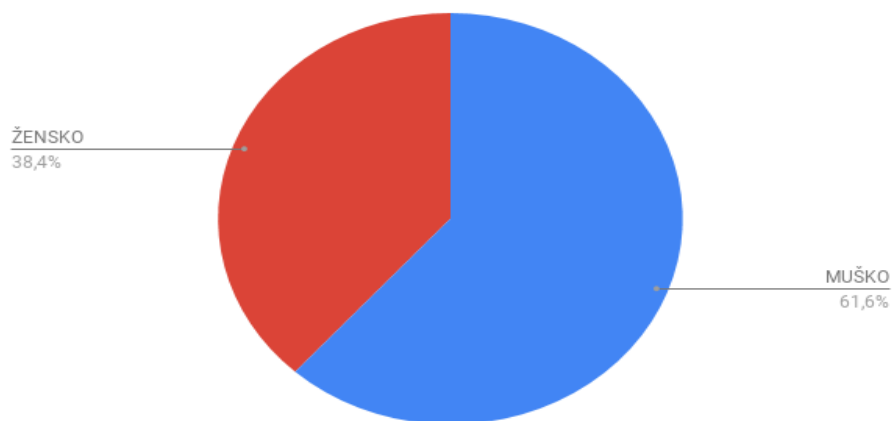
Ovisno o rezultatima izvješća, te o mogućim značajnim promjenama proračuna ili zakonskim izmjenama koje bi rezultirale drugačijim djelovanjem u pojedinim područjima ove Strategije, gradonačelnik na prijedlog Odjela društvenih djelatnosti Općine Vareš može predložiti Općinskom vijeću izmjenu ili dopunu pojedinih ciljeva i mjera.

5. Rezultati online ankete

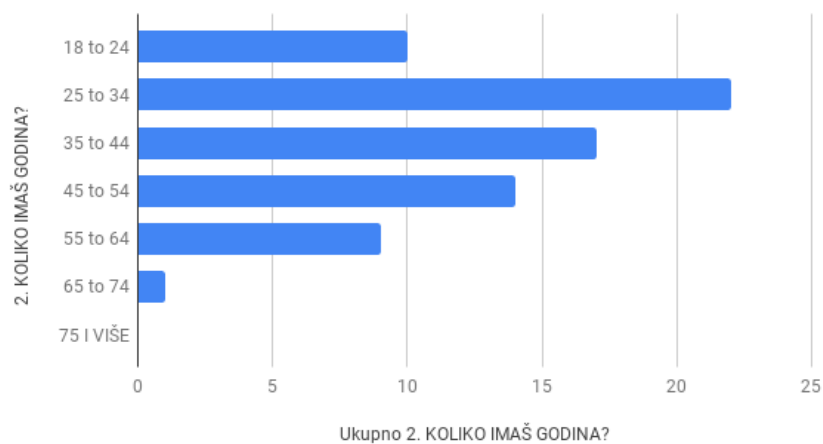
Na području Općine Vareš rađena je anketa koja je kreirana sa ciljem prikupljanja neophodnih podataka o potrebama u oblasti kulture. Anketa će se koristiti za izradu nacрта Strategije razvoja kulture na području općine Vareš za period 2019.-2024., a sve u svrhu činjeničnog podupiranja donošenja strateških odluka za razvoj kulture i obim ulaganja u sektor kulture.

Rezultati online ankete rađene od 27. februara do 06. marta 2019. godine.

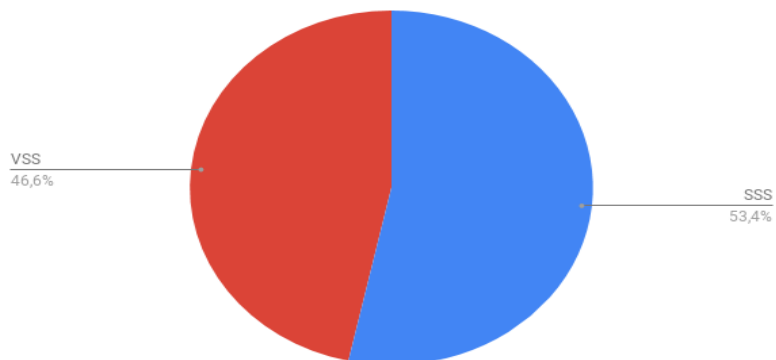
Ukupno 1. SPOL

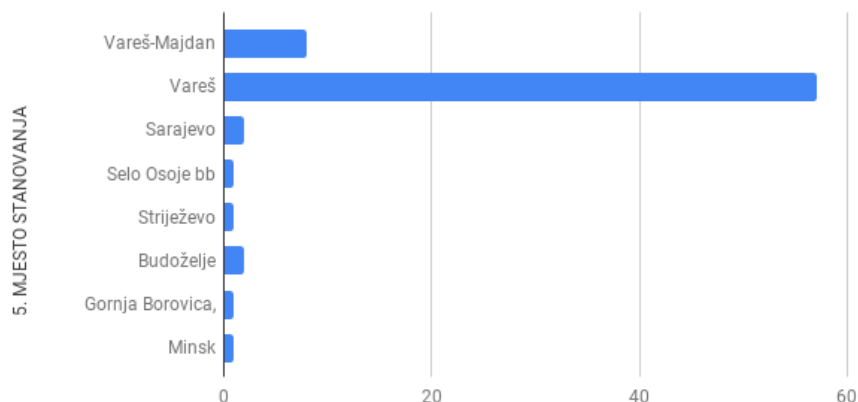
Ukupno 2. KOLIKO IMAŠ GODINA?

Ukupno 4. ŠKOLSKA SPREMA

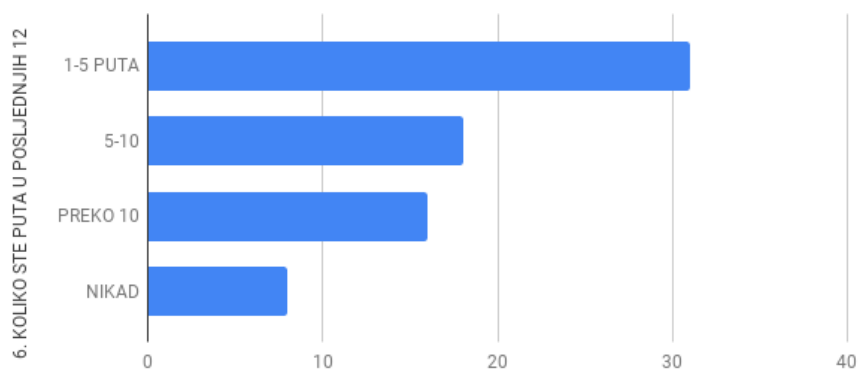

Ukupno 5. MJESTO STANOVANJA

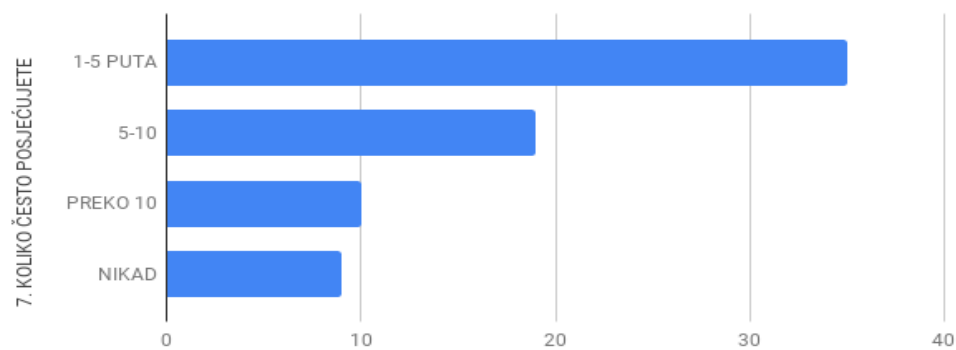
Ukupno 5. MJESTO STANOVANJA

Ukupno 6. KOLIKO STE PUTA U POSLJEDNJIH 12 MJESECI POSJETILI NEKI KULTURNI DOGAĐAJ (pozorište/teatar, kino,

Ukupno 6. KOLIKO STE PUTA U POSLJEDNJIH 12 MJESECI POSJETILI NEKI KULTURNI

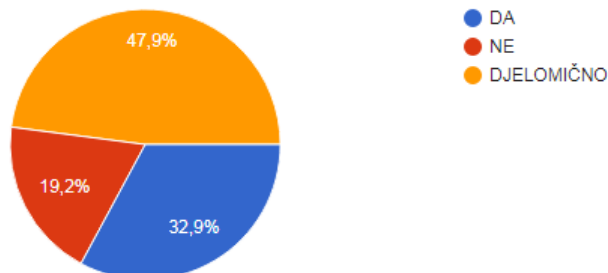
Ukupno 7. KOLIKO ČESTO POSJEĆUJETE KONCERTE U TOKU GODINE (klasične muzike, narodne muzike, zabavne muzike,

Ukupno 7. KOLIKO ČESTO POSJEĆUJETE KONCERTE U TOKU GODINE (klasične

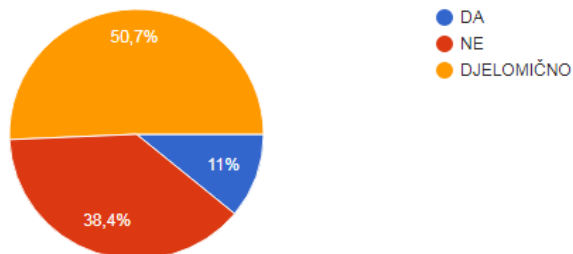
8. DA LI SU EMISIJE IZ KULTURE I SPORTA DOVOLJNO ZASTUPLJENE U PROGRAMSKOJ KONCEPCIJI RADIO BOBOVCA?

73 odgovora

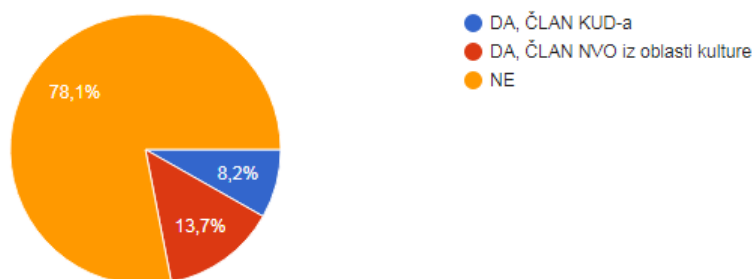
9. DA LI STE ZADOVOLJNI KULTURNOM PONUDOM OPĆINE VAREŠ (izlaganje umjetničkih djela, arheološki i historijski lokaliteti, etnološke zbirke, muzički sadržaji, književne večeri)?

73 odgovora

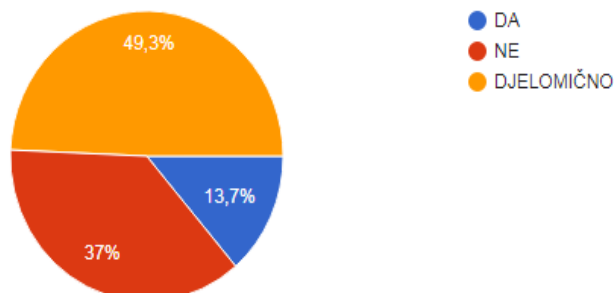
10. DA LI STE ČLAN KULTURNO UMJETNIČKOG DRUŠTVA ILI NVO-a KOJI SE BAVI KULTUROM?

73 odgovora

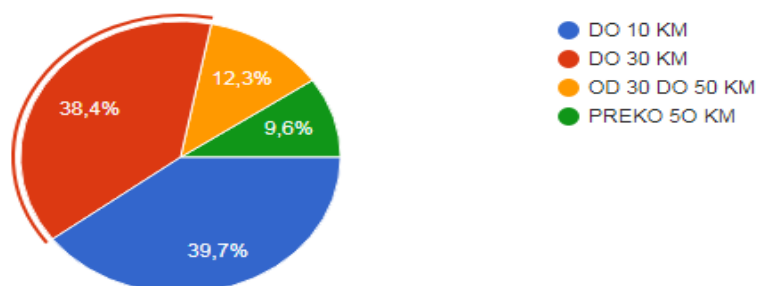
11. DA LI STE ZADOVOLJNI RADOM NVO-a IZ OBLASTI KULTURE?

73 odgovora

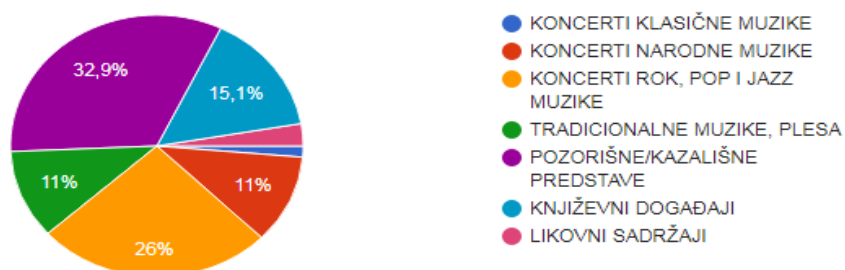
12. KOLIKO SREDSTAVA MJESEČNO IZDVAJATE ZA KUPOVINU KNJIGA, POZORIŠNIH I FILMSKIH ULAZNICA, KONCERATA?

73 odgovora

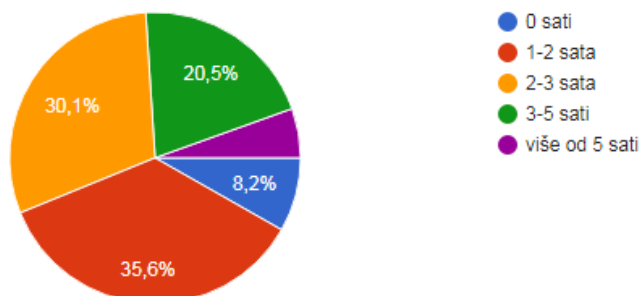
13. KOJIH KULTURNIH SADRŽAJA BISTE ŽELJELI VIŠE?

73 odgovora

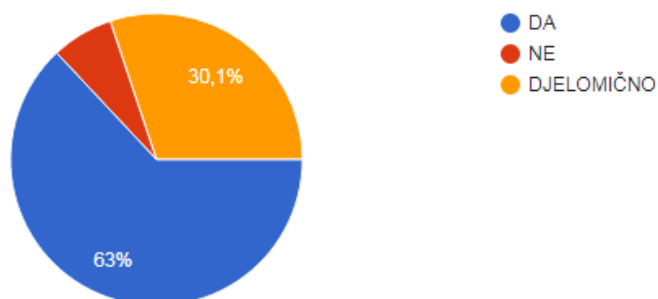
14. KOLIKO VREMENSKI U TOKU DANA GLEDATE TV?

73 odgovora

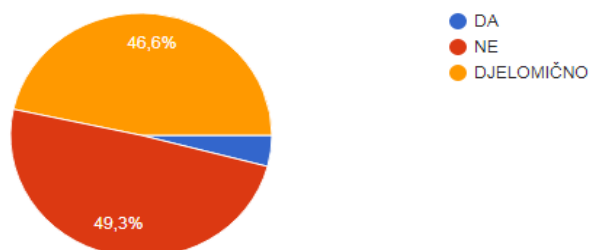
15. DA LI KORISTITE INTERNET KAO SREDSTVO KOMUNIKACIJE ZA ZADOVOLJENJE KULTURNIH POTREBA?

73 odgovora

16. DA LI STE ZADOVOLJNI BROJEM I KVALITETOM KULTRNIH DEŠAVANJA U VAREŠU

73 odgovora

LITERATURA

Jerković, M. Diplomski rad „Stanovništvo Vareša“, 2000.

Arhiv franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci.// „Vrhbosna“.

Bibliografija. // Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda. 3. izd. Zagreb : JLZ, 1977-1985.Sv. 1. 1977.

Državna statistika.// Šematizam Bosne Srebrene.

Strategija razvoja općine Vareš 2017.-2026.

Revidirana strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016.-2020.

Šimić, S. Program rada JU Centar za kulturu i edukaciju Vareš, 2018.

Musa, Š. Strateški plan razvoja centra za kulturu i edukaciju 2019. – 2023., 2019.

Papac, Z. Dokument “Razvoj turizma Općine Vareš”.2018.

Turistički katalog dovišta na Karićima kod Vareša Udruženje za očuvanje tradicije Bošnjaka „Šejh Hajdar-dedo Karić“ iz Vareša., 2015.

EUROPEAN COMMISSION.//European Framework for Action on Cultural Heritage., 2018.

Web stranice:

- UO HKZ Troplet. Tropletovi dani kulture 2017.

URL: <https://kristadobrogpastira.com/najava-tropletovi-dani-kulture-2017/> (10.10.2017.)

- URL:<https://www.radiobobovac.com/>

- URL:<http://www.vares.pp.se/bobovac/red2004/frames/bobovac.htm>

**STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA
NA PODRUČJU OPĆINE VAREŠ ZA
PERIOD 2019.-2024. GODINE**

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O turizmu i trendovima u turizmu.....	3
3. Situaciona analiza.....	7
3.1. Geografski položaj, saobraćajna povezanost idruštveno–ekonomske karakteristike.....	7
3.2. Destinacijski menadžment.....	9
3.3. Turistička ponuda i potražnja.....	19
3.3.1. Smještajni i ugostiteljski kapaciteti na području općine Vareš.....	19
3.3.2. Turistički proizvodi na području općine Vareš.....	23
3.3.3. Promotivni materijali.....	24
3.3.4. Web stranica.....	28
4. Turistički resursi i atrakcije na području općine Vareš.....	29
4.1. Kulturno – historijski resursi.....	29
4.2. Prirodni resursi.....	35
4.3. Manifestacije.....	44
5. Interesne grupe.....	46
6. Swot analiza.....	53
7. Vizija i strateški ciljevi.....	57
7.1. Strateška načela.....	57
7.2. Strateški izbor kulturni, eko/seoski turizam i turistički miks.....	58
7.3. Posjetitelji.....	59
7.4. Tri osnovna turistička proizvoda.....	60
7.5. Strateški ciljevi.....	61
8. Izvori i literatura.....	66

1. UVOD

Strategija razvoja turizma općine Vareš 2019. – 2024. godine usmjerava razvoj i definiše prioritete u razvoju turizma na bazi principa održivog turizma. U skladu sa ciljevima, ovaj dokument bi trebao predstavljati koncept za integraciju turističke ponude i okvir za djelovanje turističkih interesnih grupa. Svjetska turistička organizacija održivi turizam definira kao upravljanje resursima ostvarujući ekonomske, socijalne i estetske potrebe, tako da se poštuju kulturološki integritet, osnovni ekološki procesi, biološka raznolikost i sistemi na kojima se temelji život, stvara dobrobit i blagostanje cjelokupnom društvu, uzimajući u obzir potrebe turista i njegovih domaćina.

Osnovu za izradu strategije je činila Strategija integriranog razvoja Općine Vareš 2017. – 2026. godine te Master plan razvoja turizma, očuvanja prirodnih vrijednosti i kulturnohistorijskih spomenika na području općina Vareš i Kakanj sa posebnim osvrtom na stavljanje Kraljevskog grada Bobovca i Kraljeve Sutjeske u kontekst turističke ponude. Ova strategija se oslanja i na strateški dokumente viših nivoa vlasti: Strategija razvoja ZDK za period 2016. – 2020. godine, kao i Strategija razvoja Federacije BiH 2010. – 2020. godine.

Budući da je općina u svojoj razvojnoj politici pretežnim dijelom upućena na vlastite mogućnosti, a njezine realne mogućnosti i potencijali su njeni stanovnici i veoma atraktivni prirodni resursi i kulturno – historijsko nasljeđe, turizam kao razvojna šansa općine Vareš nametnuo se kao jedan od ključnih faktora. Te prirodne i kulturno – historijske vrijednosti javljaju se kao provjereni i potpuno izvjesni razvojni potencijali kao što su: planine Zvijezda i Perun, Kraljevski grad Bobovac, kovačnice u selu Očeviji, Crkva Sv. Mihovila - najstarija crkva u Bosni i Hercegovini. Svi ovi pobrojani ali i drugi prirodni i kulturno - historijski resursi pružaju mogućnost cjelogodišnje ponude brojnih, veoma atraktivnih turističkih sadržaja.

Na bazi svegaprije navedenog moguće je definisati viziju razvoja turizma općine Vareš: „Općina Vareš je jedinstvena i prepoznatljiva turistička destinacija. Sinergija bogatog kulturnog i prirodnog nasljeđa čine općinu Vareš privlačnom destinacijom domaćim i stranim turistima. Pored toga očuvana multikulturalnost, otvorenost i gostoljubivost domaćina, organski proizvedena domaća hrana podstiču turiste da posjete Vareš i njemu se iznova vraćaju“.

Prilikom izrade Strategije turizma za područje općine Vareš u periodu 2019.-2024. godine korištene su slijedeće metode i tehnike:

- analiza sadržaja
- delfi metoda (konsultacije sa ekspertima)
- metoda prikupljanjem podataka

- analiza relevantnih objavljenih dokumenata
- pojedinačni sastanci sa unutarnjim i vanjskim učesnicima u strateškom procesu

- SWOT analiza
- SMART analiza

2. O turizmu i trendovima u turizmu

Turizam je dinamična industrija, tercijarna grana privrede sa izuzetno fragmentiranim lancem vrijednosti. Turizam podržava ekonomiju kroz generiranje prihoda, zapošljavanje, investicije i izvoz, stimulišući tako ekonomski rast. Turizam je aktivnost osoba koje putuju i borave u mjestima izvan svoje uobičajene sredine, ne duže od jedne godine, u bilo koje svrhe uključujući poslovne, razonodu ili bilo koju ličnu svrhu, osim u svrhu zapošljavanja kod poslovnog subjekta sa sjedištem u mjestu posjeta. Turist je svaka osoba koja u mjestu izvan svog prebivališta, provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili drugom objektu za smještaj turista, radi odmora ili rekreacije, zdravlja, studija, sporta, religije, porodice, poslova, javnih misija ili skupova. Prebivalište je mjesto u kojem se osoba nastanila s namjerom da u njemu stalno živi. Domaći turista je svaka osoba sa prebivalištem u Bosni i Hercegovini koja u nekom mjestu u Bosni i Hercegovini izvan mjesta svog prebivališta provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili drugom objektu za smještaj turista. Strani turista je svaka osoba koja u Bosni i Hercegovini nema stalno prebivalište, a provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili u drugom objektu za smještaj gostiju.¹ Izletnički program je kombinacija od najmanje dvije ponuđene usluge koje traju manje od 24 sata i ne uključuje noćenje, odnosno smještaj.²

Prema "Tourism Highlights" Svjetske turističke organizacije (WTO) iz 2018. godine vidljivo je da turizam u svjetskim okvirima ponovo doživljava svoj rast, i to najveći od 2010. godine. Prema istom izvještaju svrha putovanja i posjeta može se podijeliti po sljedećim procentima:

- 55% putovanja je u svrhu iskorištavanja slobodnog vremena, razonode, rekreacije, putovanja u vrijeme praznika i godišnjih odmora.
- 27 % putovanja je u svrhu posjete prijateljima, rodbini, u svrhu zdravstvenog turizma te vjerskog turizma.
- 13% putovanja se odnosi na poslovna i profesionalna putovanja.

¹Bosna i Hercegovina, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Statistika turizma u BiH, godina XI, broj I.

² Zakon o turističkoj djelatnosti FBiH (Službene novine FBiH broj 32/09).

-
- 6% putovanja su iz ostalih svrha, koje ne mogu biti svrstane u neku od gore navedenih kategorija.

„Tourism Highlights“ navodi šest ključnih pozitivnih efekata turizma:

1. Očuvanje kulture i kulturne baštine
2. Zaštita okoliša
3. Mir i sigurnost
4. Zapošljavanje
5. Ekonomski rast
6. Razvoj

Svi ovi pozitivni efekti ispravnim vođenjem turističkog razvoja mogu se osjetiti od najmanje destinacije do globalnog nivoa. Pored toga danas u svijetu 1/10 poslova je vezana za turizam, ova industrija vrijedi 1,6 triliona američkih dolara u izvozu a 10% svjetskog BDP-a direktno i indirektno se ostvari od turizma i turističke potrošnje.³ Do 2020. godine broj učesnika u međunarodnom putovanju trebao bi da raste po godišnjoj stopi od 4,1%, odnosno u turističkom prometu bi 2020. godine trebalo učestvovati 1,4 milijardi turista, 2023. godine taj broj će približiti cifri od 1,5 milijardi a 2030. godine će bi trebao dostići broj od 1,8 milijardi turista. Navedeni podaci pokazuju da je turizam jedna od najvećih i najbrže rastućih industrija u svijetu. Ova dvadesetogodišnja projekcija razvoja turizma na svjetskom nivou koju je napravila Svjetska turistička organizacija (WTO) za period 2010.-2030. godine, donijela je jedan vrlo bitan zaključak koji može biti koristan i za kreiranje novih destinacija, kakva je uostalom Bosna i Hercegovina pa i prostor općine Vareš u njoj. Naime WTO naglašava da u sektoru turizma do 2030. godine ima još velikog potencijala za rast (što se pokazuje kao tačno) u okviru kojeg postojeće ali posebno nove destinacije mogu naći svoju priliku za profit pod uvjetom da poduzmu potrebne mjere za oblikovanje odgovarajućih uvjeta poslovnog okruženja i infrastrukture.

Uzevši u obzir sve statistike koje govore o višegodišnjem rastu turizma i njegovom značaju za svjetsku privredu, on je prepoznat i označen kao jedan od mogućih pokretača razvoja privrede Bosne i Hercegovine (BiH), njenih entiteta, kantona, gradova i općina. BiH raspolaže sa značajnim turističkim potencijalima, ali je suočena sa izazovom kreiranja vrijednih turističkih resursa. Upravo je pretvaranje potencijala u ekonomski resurs ključna karika u lancu vrijednosti turizma, posebno kroz razvoj

³UNWTO Tourism Highlights - 2018 Edition

destinacija i primjenu destinacijskog menadžmenta, te kroz razvoj marketinških aktivnosti koje de doprinijeti uspješnoj implementaciji strateških planova na nivou destinacija. Ipak BiH bilježi konstantan rast broja turista i povećanje prihoda od turizma. Podaci koji to najbolje ilustruju su oni koje izdaje Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Tako na osnovu ovih podataka možemo pratiti konstantan rast broja turista u Bosni i Hercegovini u proteklih nekoliko godina. U periodu januar – oktobar 2018. turisti su ostvarili 1.292.636 posjeta, što je više za 12,4% i 2.702.502 noćenja, što je više za 13,8% u odnosu na isti period 2017. godine. Broj noćenja domaćih turista viši je za 15,5%, dok je broj noćenja stranih turista viši za 13,1% u odnosu na isti period 2017. godine. U ukupno ostvarenom broju noćenja učešće domaćih turista je 27,6% dok je 72,4% učešće stranih turista. U strukturi noćenja stranih turista najviše noćenja ostvarili su turisti iz Hrvatske (11,0%), Srbije (7,8%), Turske (6,4%), Slovenije (5,5%), Ujedinjenih Arapskih Emirata (5,2%), Njemačke (5,1%), Italije (4,9%) i Poljske (4,7%), što je ukupno 50,6 %. Turisti iz ostalih zemalja ostvarili su 49,4 % noćenja. Što se tiče dužine boravka stranih turista u našoj zemlji, na prvom mjestu je: Malta sa prosječnim zadržavanjem od 5,3 noći, Irska sa 3,7 noći, Kuvajt sa 3,6 noći, Katar sa 3,3 noći, Island i Ujedinjeni Arapski Emirati sa po 3,1 noći i Francuska sa 3,0 noći.⁴

Ubrzani tehnološki razvoj te aktivni angažmani država i krupnog kapitala u turističkim zemljama u svrhu povećanja prihoda od turizma doveli su do nesklada između razvoja svjetskeprivrede, kretanja životnog standarda stanovništva i razvoja turizma. Turizam se razvija brže od svjetske ekonomije i životnog standarda. Da bi se moglo govoriti o savremenim pravcima razvoja turizma, bitno je spomenuti motive za putovanja. Moderne turiste, osim prirodnih ljepota, klime i kulturno-historijskih spomenika, privlače i mnogi drugi motivi, posebno: bijeg od buke i onečišćenja, bijeg od monotonije svakodnevnog života, fizički odmor i obnova kondicije, komunikacija s drugim ljudima, otkrivanje drugih krajeva, otkrivanje samog sebe, doživljaj druge zemlje, druženje sa prijateljima i rođacima, pustolovina, društveni prestiž i slično. Većina turista na pitanje zašto putuju navodi iste razloge kojima se turizam reklamira u svim vrstama medija i izvora informacija, a međunarodne turističke studije pokazale su da se navike u suštini ne razlikuju od zemlje do zemlje. Međutim, od početka 70-ih godina 20. stoljeća primjetno jeosjetno okretanje prema aktivnom

⁴Bosna i Hercegovina, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, STATISTIKA TURIZMA Kumulativni podaci, januar – oktobar 2018., godina XI, broj 09.

odmoru. Turistima nije više dovoljno odmaranje, nerad, već sve važnije postaje susresti drage ljude, družiti se i zabaviti, uživati, što je „rađanje nove turističke kulture“. U savremenom svijetu sigurnost, zdravlje, ekologija i kultura smatraju se faktorima na kojima se temelje savremeni turistički tokovi. Oni su trendovi koji vode globalizaciji svjetskoga turističkog proizvoda. Moderni turisti postaju sve zahtjevniji, putuju češće i sve se više okreću specifičnim oblicima turizma u potrazi za novim doživljajima.⁵

3. Situaciona analiza

Turistički razvoj ovisi o nizu faktora koji su međusobno povezani. Neki od najvažnijih faktora od kojih zavisi turistički razvoj su : geografski položaj, saobraćajni položaj i transportna povezanost sa glavnim emitivnim tržištima, postojeći stepen turističkog razvoja te cjelokupnog privrednog razvoja na kojem leži poduzetništvo, investicijskom kapitalu o kojem ovise ekonomski učinci turizma destinacije, socio-demografskim karakteristikama stanovnika koji su nositelji turističkog razvoja, u nekim slučajevima i korisnici turističkog proizvoda te, konačno, krajnji benefaktori turističkog razvoja. Važne tačke za razvoj Vareša kao turističke destinacije i turističkih proizvoda na području općine su: odličan geografski položaj, relativna blizina glavnog grada (cca 50 km), blizina koridora Vc, blizina Kraljeve Sutjeske, Visokog, ugodna klima, bogato kulturno-historijsko nasljeđe, prirodne ljepote, kultura i tradicija življenja. Stoga se u ovom poglavlju daje kratki pregled za općinu Vareš u sljedećim oblastima:

- geografskog položaja i prometne povezanosti
- stepena privrednog razvoja
- ekonomskog i društvenog okruženja
- socio-demografskih karakteristika stanovnika, te
- stepena turističkog razvoja i organizacije turizma.

⁵Vidak Nives, Sindik Joško, PRAVCI RAZVOJA SUVREMENOG TURIZMA – PRETPOSTAVKE ZA ODRŽIVI TURIZAM, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, sv. 9(2015).

3.1. Geografski položaj, saobraćajna povezanost i društveno-ekonomske karakteristike

Općina Vareš je u sastavu Zeničko-dobojskog kantona iako je prema prirodnim, geografskim, tradicionalnim, ekonomskim i drugim kriterijima upućena na sarajevsku regiju, odnosno na Kanton Sarajevo. Smještena na 829 metara nadmorske visine u srednjem dijelu Bosne i Hercegovine. Kroz općinu protiče rijeka Stavnja, a okružena je planinama Zvijezda i Perun i masivima Kapija i Stijene. Općina Vareš graniči sa općinama Breza (dužina granice 12 km), Visoko (7 km), Kakanj (17 km), **Olovo** (34 km), Zavidovići (11 km), i Ilijaš (19 km). Granica s općinom Ilijaš je ujedno i granica sa Sarajevskim kantonom, a udaljenost od Grada Sarajeva je 45 km. Površina općine iznosi 390 km².

Općina je sa okruženjem povezana cestovnom i željezničkom mrežom. Željezničkom prugom Droškovac – Podlugovi vezana je na pravac Ploče – Sarajevo – Doboj i dalje. Ova pruga je u funkciji samo za prevoz robe. Regionalnom cestom R 444 Vareš – Podlugovi vezana je sa autocestom Sarajevo – Zenica, odnosno koridorom Vc, a njezinim kracima R 444a Vareš – Podkamenko sa Tuzlom i Zavidovićima i Vareš – Kopjari – Kraljeva Sutjeska sa općinom Kakanj. Udaljenost od glavnih centara iznosi: 45 km od Sarajeva, 74 km od Zenice i 85 km od Tuzle. Putnim pravcem preko Nišića izlazi se na put Sarajevo – Semizovac – Srednje – Olovo – Tuzla. Teritorija Općine je pokrivena sa oko 150 km lokalnih putnih saobraćajnica različitog kvaliteta od čega je oko 76 km makadamskih i oko 74 km asfaltnih puteva.

Prostor općine Vareš nalazi se u jako povoljnom položaju u odnosu na glavna emitivna tržišta. Blizina tri velika grada i sjedišta kantona: Sarajeva, Zenice i Tuzle kao i blizina koridora Vc pokazuje se kao velika prednost i potencijal u razvoju turizma općine Vareš. Mogućnost ovog tržišta je velika posebno kada se uzme u obzir činjenica da u ovoj široj regiji koju čini trokut Zeničko Dobojski-Tuzlanski kanton-Sarajevski kanton prema popisu stanovništva iz 2013. godine ima 1 223 054 stanovnika što iznosi 35% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Još vrijedi istaći da regionalni put R 444a koji povezuje varešku općinu sa općinom Kakanj je od lokacije Luke preko sela Kopijari makadamski put, što vrlo često predstavlja nedostatak, a ne prednost, barem kada je u pitanju transfer gostiju/turista sa prostora Kraljeve Sutjeske prema Bobovcu, dviju lokacija koje spadaju u najposjećenije u cijelom Zeničko-Dobojskom kantonu, barem kada je u pitanju kulturni turizam.

Prema rezultatima popisa iz 2013. godine u općini Vareš živjelo je 8.892 stanovnika, što predstavlja 2,4% stanovnika Zeničkodobojskog kantona, odnosno 0,40% stanovnika FBiH. Stanovništvo općine Vareš živi u 3.582 domaćinstva, što znači da je prosječna veličina domaćinstva 2,5. Broj stanovnika u općini Vareš, poredeći popis iz 2013. godine sa prethodnim popisom iz 1991. godine, umanjen je za 13.331 stanovnika, što je za 60% manje. Na grafikonu br.1 prikazana je statistička procjena kretanja stanovnika u općini Vareš, gdje je primijećen negativan trend broja stanovnika u posljednjih 25 godina. Prosječna gustina naseljenosti na teritoriji općine Vareš iznosi 22,79 stanovnika/km², što je znatno niža naseljenost u odnosu na prosjek FBiH, koji iznosi 89,5 stanovnika/km², kao i u odnosu na prosječnu gustinu naseljenosti u Zeničko-dobojskom kantonu koja iznosi 106,7 stanovnika/km². Prema raspoloživim podacima u periodu od 2011. do 2015. godine uočen je negativan prirodni priraštaj. Prema rezultatima Popisa stanovništva 2013. godine, broj rođenih u toj godini u općini Vareš bio je 46, dok je broj umrlih 146. Natalitet je 5,2 dok je mortalitet 16,4. Stopa prirodnog priraštaja za općinu Vareš je izrazito negativna i iznosi -11,2. Stopa prirodnog priraštaja na nivou Zeničko-dobojskog kantona je 1,2.⁶

Općina Vareš pripada grupi izrazito nerazvijenih općina u FBiH. Ekonomija općine Vareš u prijeratnom periodu bila je oslonjena na tešku industriju, naročito na rudarstvo (željezna ruda, barit i kamenolom uglavnom za potrebe željezare), željezaru, livnicu i metaloprivredu. Razvoj je, također, bio oslonjen na šumarstvo (eksploatacija šume) i finalnu preradu drveta (rezana građa, otvori i dr.). Metalna industrija je u najvećoj mjeri imala osiguran posao u okviru sistema u kojima je djelovala (RMK, Zrak, Energoinvest), tako da je borba za tržište bila na niskom stepenu. To je karakteristično i za drvenu industriju koja je djelovala u okviru fabrike Šipad i za građevinarstvo koje je djelovalo u okviru poduzeća Vranica. Poljoprivredna proizvodnja je bila na niskom stepenu razvoja (stihijsko stočarstvo i dio poljoprivredne proizvodnje uglavnom za vlastite potrebe). Poduzeće Snaga, inače nosilac razvoja poljoprivredne proizvodnje, uglavnom se bavilo trgovinom u okviru sistema UPI-ja. Privatno poduzetništvo nije bilo razvijeno, i na taj sektor je u prijeratnom periodu otpadao zanemariv dio privrede i to uglavnom na autoprijevoznike, s veoma malo zanatskih i ugostiteljskih radnji. S obzirom na to da su se raspali veliki privredni sistemi, u okviru kojih je većinom djelovala privreda općine Vareš, u potpunosti je prestala eksploatacija ruda i proizvodnja željeza, obustavljena je finalna

⁶STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE VAREŠ 2017.-2026. godine

prerada drveta u okviru DI Zvijezda, a trgovačko poduzeće Snaga i ugostiteljsko poduzeće Perun prestaju s radom. Metaloprerada u Mehaničkoj radionici i Zraku faktički ne postoji, dok Tvornica rezervnih dijelova (TRD) radi sa smanjenim kapacitetima i uglavnom je orjentirana na iznalaženje poslova izvan Vareša. Eksploataciju kamena vrši jedino poduzeće BBM Amfibolit Vareš, ali sa dosta smanjenim obimom proizvodnje. Eksploatacija šume je zadržala trend razvoja zahvaljujući tržišnim okolnostima (povećane potrebe za sirovinom), ali se sirovina uglavnom izvozi izvan Vareša. Poslijeratna privreda općine Vareš umnogome je drugačija i suočava se sa brojim izazovima, te se traženje mogućnosti zapošljavanja stanovništva u turizmu i sa njim povezanim ugostiteljstvom, nameće kao razvojna prilika.

3.2. Destinacijski menadžment

Destinacijski menadžment u općini Vareš se za sada u većem dijelu , provodi preko Turist info centra Općine Vareš. Turist info centar je sa radom počeo u maju mjesecu 2017. godine, a u skladu sa Strategijom integrisanog razvoja općine Vareš 2017. – 2026. godine, koja je turizam svrstala u prioritetne oblasti za razvoj općine: „...veliki potencijal Vareša ogleda se i u razvoju turizma, zasnovanom na korištenju izvanrednih prirodnih resursa, uz puno uvažavanje principa zaštite okoliša i podršku društvenom razvoju, kroz bolje angažovanje teško zapošljivih kategorija, uključujući žene i mlade u ruralnom području, kao i osobe sa invaliditetom“.⁷ Općina Vareš i općinski Turist info centar je u nepune dvije godine svoga funkcionisanja ispunio sljedeće zacrtane strateške ciljeve za sektoru turizma na osnovu Strategije razvoja općine Vareš 2017. – 2026. godine:

<i>R. br.</i>	<i>Program, projekat i mjere</i>	<i>Ispunje no</i>	<i>Nije ispunje no</i>	<i>U toku</i>	<i>Kada je ispunjeno</i>	<i>Rezultat</i>
1.	P.1.4.1.1. Osnivanje turističkog ureda	Da	_____	_____	5. mjesec 2017. godine	Otvoren Turist info centar općine

⁷ STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE VAREŠ 2017–2026. godine

						Vareš
2.	P.1.4.1.2.Edukacija turističkih vodiča	<i>Da</i>	_____	_____	6. mjesec 2018. godine	Obučeno 6 turističkih vodiča kod FMOIT, koji su položili stručni ispit za turističke vodiče i dobili certifikate. Ukupno raspolaže mo sa 7 turističkih vodiča.
3.	P.1.4.1.3. Promocija turističke ponude općine Vareš preko različitih medijskih servisa	<i>Da</i>	_____	Turist info centar u kontinuitetu provodi ovu aktivnost.	U periodu između 5. mjeseca 2017. i 3. mjeseca 2019. godine	Hvatski radio Bobovac, List Bobovac, Dnevni Avaz, FTV, BHT1, N1 televizija, Hayat televizija,

						<i>dron.ba, Al Jazeera Balkans portal, Klix.ba portal, Radiosaraj evo.ba portal, Večernji.ba portal razni internet portali su dijelili vijesti i članke više puta.</i>
4.	P.1.4.1.4. Izrada web stranice za promociju turističkih potencijala	<i>Da</i>	_____	_____	10. mjesec 2016. godine	<i>Napravljen a i puštena u rad internet stranica www.visitvares.com</i>
5.	P.1.4.1.5. Izrađena analiza trenutnog stanja smještajnih kapaciteta i kategorizacija objekata	<i>Da</i>	_____	<i>Turist info centar u</i>	<i>Između 2016. i 2019. godine rađena kategorizacija</i>	<i>Zaključno sa 11. 3. 2019. godine na</i>

					<i>kontinuitetu provodi aktivnost.</i>	<i>za seoska domaćinstva, sobe u domaćinstvu, kuće za odmor i apartmane na području općine Vareš.</i>	<i>području općine Vareš raspolaže se sa 266 kreveta.</i>
6.	P.1.4.1.7. Priprema kalendara značajnih datuma i manifestacija u Varešu	Da	_____	_____	<i>U toku</i>	<i>Kalendar značajnih datuma i manifestacija u Varešu rađen je za 2017., 2018. i 2019. godinu.</i>	<i>Jedinstven kalendar značajnih datuma i manifestacija u Varešu</i>
7.	P.1.4.1.8. Uspostavljanje baze podataka o turizmu	Da	_____	_____	_____	<i>Između 2016. i 2019. godine baza podataka se redovno dopunjava i ažurira u skladu sa nama dostupnim podacima sa terena.</i>	<i>Napravljen a baza podataka trenutnih kapaciteta i potencijala na području općine Vareš</i>

8.	P.1.4.2.1. Održavanje postojeće i unaprjeđenje turističke signalizacije na području općine	Da	—	—	<p><i>Turist info centar u kontinuitetu provodi aktivnost.</i></p> <p><i>Pored postojeće turističke signalizacije kroz nekoliko projekata Općine Vareš i NVO postavljena je planinarska i biciklistička signalizacija (projekti Help-Općina Vareš – K.E.S. Perun-va) i (projekat vlada ZDK – Eko turist Vareš). Projekti sa Vladom ZDK i Općina Vareš su u toku, u toku je i projekat sa Alterural.</i></p>	<p><i>Uređena turistička signalizacija na većem dijelu općine Vareš, djelimično uređena planinarska i biciklistička signalizacija. Aktivnost je takva da je potrebno tražiti sredstva iz još nekoliko projekata kako bi područje općine Vareš bilo pokriveno</i></p>
----	--	----	---	---	---	--

						<i>signalizacijom.</i>
9.	P.1.4.2.2. Rekonstrukcija postojećeg sanitarnog čvora na lokalitetu Bobovac	<i>Da</i>	_____	_____	<i>Projekat proveden u toku 2017. godine.</i>	<i>Uređena i stavljena u funkciju dva sanitarna čvora na lokalitetu Bobovca.</i>
10.	P.1.4.2.3. Podrška u rekonstrukciji i adaptaciji planinarskih domova na rutama biciklističkih staza na planini Zvijezda	_____	<i>Ne</i>	_____	<i>Jedan projekat NVO P.D. Budoželj Breza sa Via Dinarica rekonstrukcija planinarskog doma oko 6 000, 00 KM</i>	<i>Planinarskim domovima potrebna rekonstrukcija i prilagođavanje novim zahtjevima tržišta. Planinarski domovi raspolažu sa 159 kreveta.</i>
11.	P.1.4.2.4. Usvajanje idejnog rješenja i izrada projekta za rekreativni objekat na izvorištu	<i>Da</i>	_____	<i>U toku, potrebno otkloni</i>	<i>Dokument urađen 2017. godini kroz rad JURA</i>	<i>Djelimično uređeno izletište Banje u</i>

	Tople Vode na lokalitetu Očevija			<i>ti nekoliko problema i načina investiranja za završetak radova.</i>	<i>općine Vareš. Projekat je rađen u saradnji MZ i NVO.</i>	<i>Očeviji.</i>
13.	P.1.4.2.5. Markiranje i uređenje staza za pješaćenje na rutama E6 i E12	<i>Da</i>	_____	<i>U toku, kroz područje općine Vareš prolazi E 12 put.</i>	<i>U saradnji općine Vareš, NVO i investitora markirane i uređene su staze koje predlažemo za rute E12 puta. Nastavak radova, standardizacija i prikladno označavanje uz dogovor sa planinarskim savezom FBiH i PS BiH.</i>	<i>Djelimično markirane staze. Razloga tome je nekoliko. Pravila i standardizaciju ove rute radi ERA sa koordinatorom za BiH PSBiH, nedostatak investicija, usklađeno</i>

						<i>st staza sa NVO iz okolnih općina.</i>
14.	P.1.4.3.1. Edukacija stanovništva o pozitivnim efektima turističke djelatnosti na selu	<i>Da</i>	_____	<i>Turist info centar u saradnji sa NVO u kontinuitetu provodi ovu aktivnost.</i>	<i>Između 2016. i 2019. godine provedeno je nekoliko edukacija sa raznim investitorima (Help, Alterural i vlada ZDK) na razne teme vezane za turizam i pružanje usluga u turizmu.</i>	<i>Održan niz obuka na temu pružanja usluga u turizmu i tema vezanih za turizam i ugostiteljstvo.</i>
15.	P.1.4.3.2. Priprema Programa za oživljavanje seoskih domaćinstava	<i>Da</i>	_____	<i>U toku, zbog prirodne aktivnosti potrebno je organizovati</i>	<i>Kroz razne grantove (vlada RH, Hrvatske, Vlada FBiH, vlada ZDK, Help, UNDP, Alterural, Via Dinarica idr.)</i>	<i>Materijalna i nematerijalna pomoć seoskim domaćinstvima kroz pomenute grantove u</i>

				<i>više radionica, privući investicija i potaći na vlastito ulaganje.</i>	<i>podržanim od Općine Vareš u periodu između 2016. i 2019. godine kroz program oživljavanja seoskih domaćinstava materijalno i nematerijalno je podržan veliki broj seoskih domaćinstava.</i>	<i>suradnji sa općinom Vareš.</i>
16.	P.1.4.3.3. Definiranje Programa poticaja za razvoj seoskog turizma	_____	Ne	_____	_____	<i>Općina Vareš kroz učešće u sufinansiranju kroz razne grantove pomagala razvoj seoskih domaćinstava.</i>
17.	P.1.4.3.4. Uspostavljanje oglednog seoskog	_____	Ne	_____	_____	_____

	domaćinstva sa turističkim sadržajima					
18.	P.1.4.3.5. Razvoj ugostiteljstva u ruralnim područjima	_____	_____	<i>U toku, Za provođenje ove aktivnosti potrebna je veći angažman privatnog sektora</i>	<i>Na području općine Vareš samo u četiri sela postoje registrovani ugostiteljski objekti i to u Dabrinama, Vijaci, Strici i Pogaru</i>	<i>Četiri registrovana ugostiteljska objekta: restoran „Adin“ Dabravine, caffe bar „Sandra“ Vijaka, restoran „Sirena“ Strica, restoran i sobe u domaćinstvu „Mrestilište“ Pogar.</i>
19.	P.1.4.3.6. Konzervacija i revitalizacija značajnih vjerskih objekata u svrhu razvoja turizma	<i>Da</i>	_____	<i>U toku, za ovu aktivnost potrebna su</i>	<i>U toku 2017. godine saniran krov na pravoslavnoj crkvi Pokrova</i>	<i>Saniran krov na pravoslavnoj crkvi Pokrova presvete</i>

				<i>značaj nija sredstv a i suradnj a sa vjerski m zajedni cama.</i>	<i>presvete Bogorodice u Varešu.</i>	<i>Bogorodic e u Varešu. Koja je i nacionalni spomenik BiH.</i>
20.	P.1.4.3.7. Izrada Studije o potencijalima Vareša kao vazdušne banje	_____	<i>Ne</i>	<i>Zbog preklap anja ovlasti, nepost ojanja zakons ke regulat ive i ne postoja nja jasnih normi za neko mjesto da bi postalo vazduš</i>	_____	_____

				na banja aktivno sti su uspore ne.		
--	--	--	--	---	--	--

3.3. Turistička ponuda i potražnja

3.3.1. Smještajni i ugostiteljski kapaciteti na području općine Vareš

Prema podacima kojima raspolaže Turist info centar Općine Vareš, na prostoru općine se trenutno raspolaže sa 266 ležaja. Ovaj broj se odnosi na planinarske, lovačke, ribarske domove i privatni smještaj, seoska domaćinstva i kuće za odmor. Naglašavamo da u ovaj zbir spadaju razne vrste objekata, čiji su vlasnici od vremena otvorenja Turist info centra sa istim stupili u kontakt i izrazili interesovanje za izdavanje smještaja, te su većina od njih bili korisnici nekih od grantova za poboljšanje uslova i standardizaciju u njihovim smještajnim kapacitetima. Najveći broj ležaja se nalazi u planinarskim, lovačkim i ribarskim domovima, i to 159 ležaja. U privatnom smještaju, seoskim domaćinstvima i kućama za odmor općina Vareš raspolaže ukupno sa 97 ležaja. Ove brojke su na prvi pogled poprilično povoljne, međutim prilikom analize ovih podataka javlja se nekoliko problema. Prije svega većina smještajnih kapaciteta u ovim objektima nisu završili proces standardizacije i registracije. Nedostaje više samostalne aktivnosti u privlačenju gostiju i nuđenju dodatnih sadržaja u sklopu domaćinstava.

Tabela 1. zbirni rezultati za smještajne kapacitete (planinarski, lovački i ribarski domovi)

R br.	Naziv objekta	Broj soba	Broj apartmana	Kuća za odmor	Broj kreveta		Registracija		
					Osnovni	Pomoćni	Da	Ne	U toku
PLANINARSKI, LOVAČKI I RIBARSKI DOMOVI*									
1.	P.D. „Javorje“ Perun	3	1	x	42	0	Da		
2.	P.D. „Mekuše“ Zvijezda	2	0	x	30	0	Da		
3.	P.D. „Budoželj“ Budoželjska planina	5	1		30	1	Da		

4.	L.D. „Igrišta“ Igrišta	6	1	x	32	5	Da		
5.	R.D. „Mrestilište“ Pogar	2	3	1	14	5	Da		
X	UKUPNO	18	6	1	158	11	Da		

Tabela 2. zbirni rezultati za smještajne kapacitete (privatni smještaj, seoska domaćinstva, vikendice i kuće za odmor)

	Privatni smještaj, seoska domaćinstva, vikendice i kuće za odmor	Broj soba	Broj apartmana	Kuća za odmor	Broj kreveta	
					Osnovni	Pomoćni
PRIVATNI SMJEŠTAJ, SEOSKA DOMAĆINSTVA, VIKENDICE I KUĆE ZA ODMOR						
	UKUPNO	18	5	6	81	16

Pored ovih smještajnih kapaciteta postoji još i „Kuća susreta“ na lokaciji sela Bijelo Borje koja raspolaže sa 13 soba i 25 ležaja. U 2019. godini sa radom je počeo i novi ugostiteljski objekat u gradu Varešu koji osim restorana raspolaže i sa 6 soba i 2 apartmana sa 25 ležaja. Ovaj objekat bi trebao znatno poboljšati turističku ponudu Vareša, jer se u zadnjih nekoliko godina gostima nije mogao ponuditi adekvatan smještaj u gradu, što je predstavljao i veliki problem u radu na formiranju višednevnih turističkih paketa i ponuda. Za sve destinacije, a posebno one poput Vareša, sa skromnim smještajnim kapacitetima, ugostiteljska ponuda je izuzetno važna. Posebno, jer velika većina posjeta na području općine su jednodnevne/izletničke posjete. U proteklih dvije godine situacija u tom segmentu se znatno popravila. U tom periodu u gradu Varešu su se otvorila tri nova ugostiteljska objekta-restorana pa sada u samom gradu raspolažemo sa znatno kvalitetnijom ponudom u tom segmentu.

Tabela 3. ugostiteljski kapaciteti na području općine Vareš u 2019.

R. br.	Naziv objekta	Broj sjedećih mjesta			Ukupni kapacitet
		Zatvoren prostor	Otvoren prostor	ostalo	
RESTORANI					
1.	Sirena	46	50	2	98
2.	Mrestilište	30	60	2	92
3.	Mlin	60	100	8	168
4.	Šećerka	28	30	6	64
5.	Taverna	34	12	6	52
6.	Parić	30	0	0	30
7.	Buregdžinica	23	0	0	23

8.	Stari dani	36	0	4	40
9.	Gril Fenix	16	0	3	19
10.	Slastičarna Alen	8	8	2	18
11.	Adin restoran	40	20	4	64
X	UKUPNO	351	280	37	668
BAROVI					
1.	Caffe bar Aqua	12	8	6	26
2.	Caffe bar Jelen	24	24	5	53
3.	Caffe bar Bumerang	32	24	4	60
4.	Caffe bar Dado	30	20	3	53
5.	Caffe bar Macho	10	16 + 8	3	37
6.	Caffe bar HB	36	0	9	45
7.	Caffe bar the Cotton club	40	32	3	75
8.	Caffe bar Tinta	17	32+8	5	62
9.	Caffe bar Falcon	26	28	4	58
10.	Diskoteka City	64	36	8	108
11.	Caffe bar Seka	16	16	2	34
12.	Caffe bar Roma	26	12	6	44
13.	Caffe bar Lovac	30	0	4	34
14.	Caffe bar Konoba	41	16+12	5	74
15.	Caffe bar Sandra	20	20	2	42
X	UKUPNO	424	312	69	805

Općina Vareš raspolaže i sa 10 javnih izletišta. U tabeli ispod su predstavljeni njihovi kapaciteti, kao i podaci, do kojih smo mogli doći, o određenim ulaganjima u obnavljanju ovih izletišta od strane nevladinog sektora i javnog sektora. Na nekim javnim izletištima je po pitanju infrastrukture stanje na zadovoljavajućem nivou, jer o njima adekvatnu brigu vode mjesne zajednice na čijem teritoriju se nalaze, dok su neka izletišta u jakom lošem stanju. Razlog tome je nebriga lokalnog stanovništva i izletnika, pa tako naprimjer nekada jako popularno izletišta Ponikve zapušteno a nadstrešnice za odmor skoro u potpunosti devastirane, te su potrebna ulaganja za sanaciju ovog izletišta.

Tabela 4. javna izletišta na području općine Vareš u 2019. godini

Redni broj	Naziv izletišta	Kapacitet		Uloženo /KM	
		Uređeno – sadašnji kapacitet	Potrebno uložiti – maksimalan kapacitet	NVO	MZ i dr.
JAVNA IZLETIŠTA***					
1.	Izletište Banje - Očevija	48	100		
2.	Izletište Obla Glava - Zarudje	18+24	60	2 700,00	2 000,00
3.	Izletište Luke - Dragovići	18	60	2 000,00	1 000,00
4.	Izletište Vresika - Stupni Do	12	50	2 500,00	
5.	Izletište Žahljica - Budoželje	18	100	3 000,00	
6.	Izletište Karasovina - Perun	12	40	2 260,00	
7.	Izletište Kiseljak - Dabravine	30	40	0,00	
8.	Izletište Mekuše - Pržići	18	60	2700 ,00	
9.	Izletište Vrankovci – Semizova Ponikva	0	60	00,00	00,00
10.	Izletište Ponikva - Ponikva	6+6	50	1 230, 00	3 000,00
X	UKUPNO	210	620		

Na prostoru općine postoji i tri privatna izletišta, koji imaju kapacitet za primanje do 50 osoba. Od ova tri izletišta u punom kapacitetu tokom perioda maj-oktobar, radi samo izletište Wigwam, selo Zarudje. Ostala izletišta rade povremeno ili po potrebi.

Tabela 3. privatna izletišta na području općine Vareš u 2019. godini

Privatna izletišta					
1.	Izletište Šimin potok	Kapacitet dnevnog boravka 50 osoba			
2.	Izletište Wigwam	Kapacitet dnevnog boravka 50 osoba			
3.	Izletište Kugla	Kapacitet dnevnog boravka 50 osoba			
X	UKUPNO	Kapacitet dnevnog boravka do 150 osoba	X	X	X

3.3.2. Turistički proizvodi na području općine Vareš

Turistički proizvodi koji se izdvajaju na prostoru općine Vareš su vezani prije svega za kulturno-historijsko nasljeđe, prirodu i prirodne ljepote te manifestacije.

Kada govorimo o kulturno-historijskom nasljeđu i kulturnom turizmu koji se za njega vezuje, možemo reći da trenutno funkciju iskorištavanja u turističke svrhe u većem obimu imaju: Kraljevski grad Bobovac, kovačnice u selu Oćevija, te nekoliko nekropola stećaka na području općine. Nažalost, većina drugih atrakcija iz ovog segmenta nisu nikako, ili su skroz slabo stavljeni u funkciju zaokruženih turističkih proizvoda i ponuđena na tržištu.

Priroda i prirodne ljepote su veliki potencijal u turističkoj ponudi općine. Seoski turizam vezan uz domaću gastro ponudu te outdoor aktivni turizam privlači sve veći broj posjetilaca na prostor Vareša. Ipak i u iskorištavanju ovih potencijala se ne postiže ni približno puni, mogući kapacitet.

Treći turistički proizvodi se vežu za manifestacije na području općine Vareš. Osnovni razlog, zašto manifestacije izdvajamo kao poseban turistički proizvod i potencijal, jeste što po broju različitih, posebno međunarodnih manifestacija, naša općina prednjači u svom okruženju. Likovna art kolonija u Borovici, Pekijada u Oćeviji, VaClaf u Varešu, Quad expedition, Bosanski gastro fest Bobovac su neke od manifestacija koje imaju međunarodni karakter i koje znatno doprinose promociji Vareša, vareškog kulturno-historijskog nasljeđa, prirodnog nasljeđa i prirodnih ljepota.

3.3.3. Promotivni materijali

Turist info centar općine Vareš je do sada uradio i raspolaže sa sljedećim promotivnim materijalima:

Don't miss Vareš	Materijal koji daje pregled glavnih turističkih atrakcija na području općine Vareš. Također daju se informacije o smještajnim kapacitetima te restoranima. Fokus ovog materijala je bio na dobrim i kvalitetno urađenim fotografijama, a manje na tekstu. Materijal je rađen dvojezično, pored verzije na našem jeziku, rađeno je i 1000 komada materijala na engleskom jeziku.
Orijentacione turističke mape	Materijal je printan dvostrano, sa jedne strane je mapa vareške općine sa ucrtanim „Zvezdanim stazama“, obilježenim pješačko-biciklističkim stazama na prostoru općine. Na ovoj strani su ucrtani i nacionalni spomenici te spomenici prirode. Sa druge strane su data objašnjenja o kulturno-historijskim spomenicima na prostoru općine te prirodnim ljepotama. Tekst je pisan na našem, te u prevodu na engleski i njemački jezik.
Kovačnice – selo Očevija	Materijal je rađen u formi letka, sa osnovnim podacima o kovačnicama u selu Očeviji, te kontakt brojevima kovača. Dvojezična verzija letaka: bosanski i engleski.

Kovačnice – selo Očevija – oćevska peka	Materijal koji predstavlja najpoznatiji proizvod oćevskih kovaća-oćevsku peku. Daje se opis peke, sa njenim sastavnim dijelovima, te osnovni recepti za pripremanje jela (peke). Dvojezična verzija letaka: bosanski i engleski.
Don't miss Bosna i Hercegovina magazin	U saradnji sa urednicima ovog magazina Vareš je tekstem i fotografijama predstavljen na 6 stranica. Rađena je samo verzija na engleskom jeziku.
Priručnik za lokalne turističke vodiče Općine Vareš	Priručnik sadrži tri poglavlja. Prvo i drugo poglavlje okvirno obrađuje turizam, zakonsku regulativu u turizmu te upute za turističke vodiče. Treće poglavlje govori o Varešu: geografiji, klimi, reljefu, historiji, kulturi, prirodnim spomenicima, nacionalnim spomenicima, poznatim ličnostima, ambijentalnim-seoskim cjelinama. Treće poglavlje je prevedeno na engleski jezik.
Visit Vares promotivni video	Promotivni video u trajanju od 80 sekundi. Većim dijelom se sastoji od dronskih snimaka: Bobovca, Peruna, Očevije, nekoliko vareških sela.

U pripremi je i sljedeći promotivni materijal (koji će biti isporučen do maja mjeseca 2019. godine):⁸

Promotivni letak Kraljevski grad Bobovac 1000 komada/ sa QR Codom	Letak se sastoji od fotografija, teksta i mape sa objašnjenjima lokaliteta u sklopu Kraljevskog grada Bobovca. Letak će biti rađen u verziji na bosanskom jeziku.
QR Code	QR Code će biti povezan na postojeću web stranicu www.visitvares.com , te će njegovim skeniranjem biti omogućen direktan pristup stranici. QR Code će biti postavljen na letcima i razglednicama.
Promotivne razglednice 600 komada /sa QR Codom	Po 100 razglednica na kojima će biti 6 različitih motiva: Vareš, Bobovac (tri različita motiva), Očevija, vareške planine.
Suveniri magneti 1000+ komada	Magneti će biti pravljeni od pleksiglasa, MDF i gipsa. Na njima će biti predstavljen Vareš, Bobovac, Očevija. Magneti će biti dostupni u Turist info centru, te u suvenirnici na Kraljevskom gradu Bobovcu.

U pripremi su i pet novih promotivnih videa koji će biti završeni i isporučeni Turist info centru do jula mjeseca 2019. godine⁹:

⁸Ugovor je, na osnovu odobrene aplikacije za projekat kod Ministarstva privrede ZDK, sklopljen sa firmom Con Vita Zenica.

⁹Ugovor je, na osnovu odobrene aplikacije za projekat kod Ministarstva privrede ZDK, sklopljen sa firmom Con Vita Zenica.

Promotivni video u trajanju od 120 do 150 sekundi	Video koji će promovisati kulturno-historijske spomenike, nacionalne spomenike, prirodne ljepote, outdoor aktivnosti (planinarenje, biciklizam, paraglajding), tradicionalne bosanske i vareške proizvode.
Promotivni video u trajanju od 30 sekundi	Video koji će promovisati kulturno-historijske, nacionalne spomenike na području općine Vareš.
Promotivni video u trajanju od 30 sekundi	Video koji će promovisati prirodne ljepote općine Vareš.
Promotivni video u trajanju od 30 sekundi	Video koji će promovisati outdoor aktivnosti na području općine Vareš (planinarenje, staze za pješaćenje, brdski biciklizam, paraglajding).
Promotivni video u trajanju od 30 sekundi	Video koji će promovisati hranu, tradicionalne vareške i bosanske proizvode, pića, napitke.

Također u fazi provođenja je i projekat sa organizacijom Alterural kojeg finansira EU. U sklopu ovoga projekta u toku je rad na izradi¹⁰:

¹⁰Trogorodišnji projekat 2016. – 2019. godine pod nazivom “Osnaživanje ruralnih turističkih destinacija oko Sarajeva sa ciljem diversifikacije ruralne ekonomije”, sa krajnjim ciljem razvoja prepoznatljivog brenda turističkih ruralnih destinacija u širem okruženju Sarajeva (Vareš, Kreševo, Fojnica).

Turističke info table (6 komada)	Cilj ovih info tabli je da na ulazu u svako mjesto stoje kao obavijest da se nastavkom vožnje tim pravcem nailazi na atraktivnu turističku lokaciju. Važno je naglasiti da su lokacije tabli određene bar 5 km ili više od same atrakcije/sela, na vidljivom mjestu i uz cestu, kako bi ih vozači vidjeli što lakše. Svaka tabla treba da sadrži ime lokacije na koju upućuje, jednostavnu ilustraciju koja najbolje opisuje tu lokaciju i udaljenost. Table će biti postavljene za : Kraljevski grad Bobovac, kovačnice u selu Očevija, planinu Perun, selo Ravne, sela Strica i Zarudje, selo Budoželje (planinarski dom „Budoželj“).
Katalog ponude domaće hrane	U ovom promotivnom katalogu će biti zastupljeni svi proizvođači domaće hrane sa područja općine Vareš (kravlji sir, kozji sir, med, ljekovito bilje, heljda, domaća hrana).
Katalog ruralnog turizma/najljepših sela	U ovom katalogu će biti predstavljeni kapaciteti ruralnog turizma općine Vareš i sela: Mijakovići (seosko domaćinstvo), Ravne (seosko domaćinstvo), Strica – Zarudje (ribnjak, izletišta, kuće za odmor), Očevija (kovačnice, izletišta), Budoželje (planinarski dom), Planinica (Perun, farma Ajanović), Pogar (ribnjak Mrestilište). Katalog će sadržavati i mapu kraćih pješačkih staza i staza za brdski biciklizam.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je napravljen veliki napredak u smjeru bolje prezentacije Vareša kao turističke destinacije kroz promotivni materijal te turističku signalizaciju.

3.3.4. Web stranica

Turist info centar je izradio web stranicu: www.visitvares.com. Naslovna stranica je koncipirana tako da posjetiteljima nudi podatke o tome šta posjetiti na području općine Vareš, gdje odsjesti odnosno naći smještaj. Također stranica nudi informacije o aktivnostima koje provodi Turist info centar općine Vareš.

Web stranica se može unaprijediti i podići njena atraktivnost tako da se pretvori u interaktivnu stranicu, što će olakšati komunikaciju sa gostima i posjetiocima. Inače stranica je integrisana sa svim popularnim društvenim mrežama: facebook, instagram, twitter. Stoga njenu popularnost i vidljivost svakako uveliko može povećati plaćeno oglašavanje preko ovih društvenih mreža.

4. Turistički resursi i atrakcije na području općine Vareš

Turistički resursi predstavljaju prirodna ili stvorena dobra s potencijalom iskorištavanja u turističke svrhe, a koja mogu proizvesti ekonomski učinak te pridonijeti ekonomskom razvoju određenoga područja odnosno turističke destinacije. Struktura i intenzitet privlačnosti turističkih resursa - atrakcija određuju moguću strukturu turističkog destinacijskog proizvoda te njegov imidž na turističkom tržištu. U osnovi se turistički resursi dijele na temeljne prirodne i društvene (antropogene) resurse. Turističko-atrakcijsku bazu općine Vareš, između ostalog čine vrijedni kulturno-historijski resursi, bogati prirodni resursi te manifestacije.¹¹

¹¹Podaci za izradu ovog poglavlja preuzeti iz: Studija izvodljivosti za zaštitu područja planine Zvijezda, općina Vareš; Priručnik za lokalne turističke vodiče općine Vareš.

4.1. Kulturno-historijski resursi

Na području općine Vareš se nalazi osam registrovanih i od Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika proglašanih nacionalnih spomenika:

- **Kraljevski grad Bobovac**

Historijsko područje Srednjovjekovni kraljevski grad Bobovac se nalazi na površini od oko 7000 m². Sastojao se od gradskih bedema, kompleksa kraljevskog dvora, koji je ujedno imao funkciju akropole –citadele; glavne ulice; kompleksa sakralnih i pratećih objekata na Crkvici; malog trga ispred crkve sa cisternom u sredini; stambenog naselja unutar bedema - oko glavne kapije i na padinama Visa;manjeg naselja (predgrađa) na jugozapadnim padinama Bobovačke kose - izvan gradskih bedema; posebnog naselja (podgrađa) ispred sjeverne kapije Bobovca, tzv. Grad, koji je u osnovi imao trgovačko - zanatski karakter. Bobovac je, po svim svojim komponentama, izrazit primjer jedne specifično srednjovjekovne urbane aglomeracije, karakteristične za cijelu kontinentalnu Evropu.

Srednjovjekovni kraljevski grad Bobovac ima veliku historijsku vrijednost. Kao kraljevsko sjedište bio je administrativno - vojni centar bosanske države, a u njemu se čuvala bosanska kraljevska kruna. Tu su sahranjeni bosanski kraljevi Ostoja, Tvrtko II i Stjepan Tomaš. Stari grad Bobovac je bio jedan od najznačajnijih i najbolje utvrđenih gradova srednjovjekovne Bosne. Kao stolno mjesto bosanskog bana Stjepana II Kotromanića koji je poduzeo prve korake na njegovoj izgradnji nešto prije polovine XIV stoljeća, zatim bosanskih kraljeva od Tvrtka I do Tomaša, tj. do 1461. godine, Bobovac je bio najznačajnije uporište srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva. Zauzet je od strane osmanlijskih osvajača 1463.g. i od tada postepeno gubi svoj značaj.

- **Kovačnice (majdani) u selu Očevija**

Jedino mjesto u Europi gdje se i danas željezo obrađuje na srednjovjekovni, predindustrijski način. Nalaze se podno planine Zvijezde na 16 kilometara udaljenosti od Vareša. Danas su u Očeviji aktivne tri kovačnice porodica : Jozeljčić, Gogić i Vijačkić. Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH iz 2011. godine historijsko područje – kovačije (majdani) u Očeviji proglašeni su nacionalnim spomenikom BiH.

- **Graditeljska cjelina – Župna crkva u Varešu**

Nacionalni spomenik čini Stara crkva sv. Mihovila (izgrađena prije 1516.g. i jedina iz osmanskog perioda) i Nova crkva sv. Mihovila Arkandžela (sagrađena između 1854. i 1869.godine), sa pokretnom imovinom koju sačinjavaju:

- u Staroj crkvi sv. Mihovila: glavni oltar posvećen sv. Mihovilu, dva diptiha sa predstavama sv. Petra, sv. Grgura Velikog, sv. Franje i sv. Nikole, pobočni oltar posvećen Blaženoj Djevici Mariji, te 6 kandila;

- u Novoj crkvi sv. Mihovila: glavni oltar posvećen sv. Mihovilu i dva sporedna oltara posvećena Blaženoj Djevici Mariji i sv. Anti, te reljefno izrađene postaje Križnog puta.

Stara crkva je najstarija u Bosni i Hercegovini i jedina iz Osmanlijskog perioda.

- **Historijski spomenik – pravoslavna crkva u Varešu posvećena Pokrovu Presvete Bogorodice sa pokretnom imovinom.**

Nacionalni spomenik se sastoji od objekta crkve sa pokretnom imovinom koju sačinjavaju ikonostas od dvadeset tri ikone i carskih dveri, te četiri ikone koje se nalaze u naosu crkve, i to:

- Sabor dvanaest apostola, nepoznati autor, prije 1868. godine;
- Sveti jevanđelist Luka, nepoznati autor, početak XX vijeka;
- Molitva u Gestimanskom vrtu, nepoznati ruski majstor, prije 1924. godine;
- Jerusalim, nepoznati autor, prije 1864. godine.

- **Arheološko područje – Dabravine sa ostacima iz brončanog doba i kasne antike.**

Bazilika u Dabravinama je sagrađena krajem 5. i u prvoj polovici 6. stoljeća i tipičan je predstavnik kasnoantičkih bazilika na tlu Bosne i Hercegovine. To je jednobrodna bazilika sa bogatim i klesarski vješto izrađenim dekorativnim motivima, uglavnom na kamenom namještaju, koji su većinom kasnoantički (motiv križa sa dva janjeta, vinova loza, riba, kapiteli ukrašeni životinjskim glavama).

Bazilika je uništena u provali Avara i Slavena krajem 6. ili početkom 7. stoljeća. Na lokalitetu Gradina pronađeni su ostaci prahistorijske keramike iz bronzanog doba, a ispod vrha je plato s ostacima temelja rimskih i kasnoantičkih utvrda.

Nacionalni spomenik čini arheološko područje - ostaci kasnoantičke bazilike u Dabravinama ipokretno naslijeđe pronađeno na arheološkom području koje se nalazi u Zemaljskom muzeju

Bosne i Hercegovine u Sarajevu i Zavičajnom muzeju u Visokom, a koje je popisano u inventarnim knjigama nalaza muzeja.

- **Graditeljska cjelina – Radničko naselje Vareš Majdan**

Radničko naselje Vareš Majdan proglašeno je 2013. godine nacionalnim spomenikom, koji čini sedam stambenih objekata s okolnim površinama.

Jedno je od rijetkih naselja u BiH koja su projektirana u duhu moderne, u periodu između dva svjetska rata. Pregled terena Vareš Majdan izgrađen je nakon Drugog svjetskog rata prema urbanističkom projektu arhitekta Juraja Neidhardta iz perioda 1939/1940.

- **Historijsko područje – nekropola sa stećcima i starim nišanima u naselju Budoželje**

Nacionalni spomenik čine:

- nekropola sa 36 stećaka na lokalitetu Glavica (Hrid),
- tri nišana na lokalitetu Gromile,
- nekropola sa 30 stećaka i 20-ak starih nišana na lokalitetu Višgreblje (Jabuka),
- nekropola sa 12 stećaka na lokalitetu Solila (Trzan),
- nekropola sa 2 stećka na lokalitetu Vrh.

- **Nekropola sa stećcima Stupni Do**

Nekropola sa stećcima na lokalitetu Lipa, Stupni Do, udaljena od Vareša oko 5 km zračne linije u pravcu juga, sadrži 68 stećaka. Proglašena je za nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine. Preovladava forma sanduka, a evidentirano je i pet sljemenjaka.

Osim ovih nabrojanih spomenika treba istaći njih još nekoliko, koji mogu biti ili su već iskorišteni u svrhu turističke ponude i promocije:

- **Stari kameni most na rijeci Stavnji**

Sagrađen od kamena, pretpostavlja se da je nastao u osmanskome periodu, XVI vijek. Djelo je domaćih majstora. Izrađen je od grubo obrađenog krečnjaka, s dosta nepravilnosti. Most je najstariji i jedini trajni očuvani arhitektonski spomenik iz osmanskog perioda u Varešu. Stari

kameni most preko rijeke Stavnje u središtu Vareša kako se pretpostavlja nastao je u prvim desetljećima turske uprave u Bosni (vjerojatno između XVI i XVII stoljeća), a ta se pretpostavka temelji na njegovu izgledu i načinu gradnje. Spominje se i narodna predaja da je djelo neke žene. Najstariji je arhitektonski spomenik iz osmanskog perioda u Varešu. Most je svakako djelo domaćih graditelja, a pri zidanju se upotrebljavao kamen krečnjak, veoma grubo obrađen, a tek s nešto više pozornosti ugrađivan je u svodu. Most je zidan na jedan luk koji se opire o kamene podzide i segmentan je. Predstavlja posebnu vrijednost, ne samo izgledom, već i radi toga što ga u građevinsko-arhitektonskom smislu naučnici vežu za isti stil Starog mosta u Mostaru. Vrlo je sličan većini jednolučnih mostova iz turskog doba. Njegov je raspon 7,70 m. Jedna od legendi kaže da je most nastao i kao rezultat strasne ljubavi između mladića Akifa i djevojke Anke. Njih dvoje su, po prethodnom dogovoru, trebali da se vjenčaju. Čekajući je na drugoj strani rijeke, Akif je bio svjedok kada je Anka pala s tada uskog drvenog prijelaza u nabujalu Stavnju. Za njom je skočio i Akif i samo uspio na trenutak uhvatiti Ankinu ruku. Voda ih je izbacila u donjem toku rijeke gdje su ih našli ugljari. Žalostan zbog smrti sina jedinca, Akifov otac Jusuf odluči da sve svoje bogatstvo utroši u izgradnju mosta. Graditelji ga s dvije strane spojiše u neraskidivu vezu, baš kao što se u samrtnom trenutku spojiše ruke Anke i Akifa. U konstrukciji mosta vješti majstori ostaviše otvor u koji Jusuf položi dva zlatna prstena ukrašena dragim kamenjem kojim posmrtno vjenča Anku i Akifa. Pravni status: evidentiran i zaštićen odlukom o registraciji iz 1950. godine, Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti.

- **Džamija u selu Karići**

Džamija je napravljena od drveta. Prema pisanim podacima Fra Ignjacija Gavrana, džamiju je sagradio Šerif-Paša vjerojatno 1716.god. Jedinstven je primjer drvene džamije u BiH i odraz autentične tradicijske bosanske kuće. U osnovi je kvadrat, sa četvorovodnim krovom, iz kojeg izlazi osmokutni drveni minaret za zatvorenim šerefetom. Originalni pokrov je šindra. Ne postoje sigurni historijski podaci o tome kada je izgrađena džamija na Karićima. Prema informacijama koje su se prenosile s koljena na koljeno, džamija je izgrađena u prvom periodu dolaska islama na ove prostore, a za gradnju je zaslužan Hajdar dedo Karić. Prema nekim historijskim dokazima, na ovom platou planine Zvijezde, jedan veliki dio ovog područja je bio

vakuf Gazi Husrev-bega. Pisar Gazi Husrev-bega zvao se Hajdar, tako da postoji mogućnost da je upravo ta osoba napravila džamiju u Karićima. Centralno je mjesto okupljanja u sklopu tradicionalne vjerske manifestacije (dove) koja se održava svake godine. Najposjećenije dovište u BiH poslije Ajvatovice.

- **Objekti stare tradicijske arhitekture u Varešu**

Skupina kuća tradicionalne stambene arhitekture nalazi se u starom dijelu grada Vareša (naselje Matijevići). Pojedine kuće su očuvane, a neke su oštećene. Naselje Matijevići, uz Beniće najstarije naselje starog Vareša, ističe se izvanrednim prirodnim i arhitektonskim rješenjima starog bosanskog stila gradnje. Kreševljaković ga naziva "Gorskim selom". Nekada su se stanovnici ovog naselja tradicionalno opredjeljivali za zanimanja livaca i kovača. Naseljavale su ga obitelji Pejčinovića, Grgića, Koroušića, Brkovića i Vrhovčića, čiji su preci po jednom kazivanju došli iz Duboštrice i sa Bobovca, a po drugoj verziji iz doline Krivaje spašavajući se od kuge 1605 – 1608.g. Još uvijek se izdvajaju stare bosanske kuće Grgića i Vrhovčića.

- **Industrijsko naslijeđe s pratećim objektima u Varešu**

Naselje Vareš je prvi put spomenuto pred kraj XV vijeka. Njegovo stanovništvo se od davnina bavilo kopanjem i preradom rude, trgovinom, te izradom predmeta od željeza. U Varešu je bio razvijen trgovačko-zanatski centar, 1640. godine u njemu je radilo 40 kovačnica na vodeni pogon. U doba Osmanlija u Varešu je izrađivana ratna oprema i oružje. 19. august 1891. godine je zvanični početak industrijskog načina proizvodnje u BiH, kada je potpaljena prva visoka peć u BiH.

Industrijsko naslijeđe je bitno očuvati jer je važan dio historije ovog kraja. Iako trenutno nije na listi prioriteta za razvoj turizma u području Vareša, u budućnosti može postati važan segment turističke ponude. Potrebno je poduzeti korake ka očuvanju i zaštiti industrijskog kompleksa.

- **Grobna kapela na Stogiću**

Kapela po projektu slovenačkog arhitekta Jozeta Plečnika i jedno je od rijetkih njegovih realiziranih djela u BiH. Bila je smještena na groblju „Ruda“, ali je zbog razvoja rudnika preseljena na groblje „Stogić“.

- **Katolička crkva Bezgrešnog začeća blažene djevice Marije u Vijaki**

Prve inicijative za gradnju crkve u Vijaki kod Vareša javile su se 1923.g. i 1924.g., jer je stara crkva bila “slaba i gotovo srušena. U toku 1925.g. pribavljen je materijal za gradnju (kamen, kreč, drvo), a u aprilu 1926.g. dostavljeni su župnom uredu prvi nacrti za novu crkvu čiji je autor Karlo Paržik, poznati češki arhitekt čija su djela i Zemaljski muzej, hotel Europa u Sarajevu, a radio je i prvobitni nacrt Vijećnice. U septembru 1926.g. izgradnja je dobro napredovala i kupovao se materijal za krov, a crkva je završena 1931.g. Nacrti nisu pronađeni te se ne može precizirati da li je objekat u potpunosti izveden prema projektu. Crkva je jednobrodna, sa malom pravokutnom apsidom i bočnom sakristijom, a kvadratična osnova tornja isturena je pred ulazom u crkvu. Građevina je zidana od prilično sitnog pritesanog kamena i prvobitno je bila omalterisana, kao i toranj. Sumnju u dosljednost izvedbe prema projektu podstiču i oblici i dimenzije otvora u donjem dijelu tornja (pravougaoni ulaz bez ikakvog okvira i akcenta, te predimenzionirani prozor iznad njega). Analogija u odnosu na prethodne Paržikove projekte nalazi se u oblicima gornjeg dijela tornja, kutnim lezenama (u arhitekturi plitki vertikalni istak u obliku pilastra, koji istodobno ojačava i ukrašava te raščlanjuje zidnu plohu) na kojima se horizontalno završava krovni vijenac, oblicima svetišta i oblicima ostalih otvora.

Unutrašnjost crkve ističe se ljepotom i umjetničkom vrijednošću: Križni put, rad slikara Josipa Bifela (1981.), zidna slika Đure Sedera (1985.) posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije, te vitraj – okrugli prozor na temu “Rođenje Isusovo” Slavka Šohaja.

- **Katoličko groblje u Očeviji**

U selu Očeviji nalazi se katoličko groblje koje nosi ime Sv. Križa ili Koxlia, koje je obdareno povlasticom da se može pod određenim uvjetima dobiti potpuni oprost od grijeha, zbog svetih moći Isusovog križa s brda Kalvarija. Naime, Očevci ljubomorno čuvaju izuzetno star relikvijar u kojem se, prema narodnoj predaji, nalazi dio križa na kojem je Isus bio razapet. U relikvijaru se nalazi i prijepis/prijevod reskripta Svete Kongregacije za raširenje vjere od 12.7.1778.godine u kojemu stoji: *“ Sveti naš otac papa Pio VI. Podjeljuje potpuni oprost svima i svakome od*

Kristovih vjernika oba spola – koji, doista skrušeno ispovijedeni i pričešćeni, pohode groblje sela Oćevije u župi Sv. Mihovila u Turskoj Bosni, na dan 3.svibnja kada se slavi blagdan Našašća sv. Križa, i tu neko vrijeme mole za raširenje vjere. Ovo važi od predvečerja uoči blagdana pa do sutona tog dana za stalno. Može se namijeniti i dušama u čistilištu". Da bi se postigao potpuni oprost onda , kao i dan - danas trebalo je ispuniti ove uvjete : ispovijediti se, pričestiti i izmoliti na nakanu Sv. Oca. Velika je rijetkost da se ovakva povlastica daje za jedno groblje, tako da je ono liturgijski raritet.

4.2. Prirodni potencijali

- **Morfološka građa**

Općina Vareš zauzima prostor u slivu rijeke Bosne. Teritorij je organiziran oko desnih pritoka Bosne: Trstionice, Stavnje, Misoče i Krivaje. Organizacija teritorija je takva, da se u južnom i jugozapadnom dijelu općine nalaze slivovi Stavnje i Trstionice, a na istoku i sjeveroistoku slivovi Misoče i Dubošćice. Razvođe ovih slivova predstavlja planina Zvijezda, koja zauzima skoro srednji dio općinskog teritorija. Vrlo razgranati slivovi rijeka diferencirali su podgorinu planine Zvijezda, zatim Grebenu na sjeveru i Čemerna na jugu, pa u prostoru općine možemo izdvojiti nekoliko krupnih jedinica reljefa. Kako je ova planinska visoravan po svojoj geološkoj građi veoma složena, raznovrsne geološke taložine uvjetovale su raznovrsnost pejzaža i morfoloških oblika tla, kao i razvoju mnogobrojnim vodenim tijekovima, koji pripadaju slivu rijeke Bosne. Na visoravni se nalaze mnogi travnjaci, pejzaži i kosanice. Područje visoravni je pokriveno na znatnim površinama s kvalitetnom šumom od kojih preovlađuje četinarska (omorika – smrča). Sjeverno od Vareša prostire se veoma lijepa šumovita visoravan, koja je izgrađena isključivo od eruptivnih stijena kao i znatnim dijelom od serpentina, a zatim od melafira i gabra.

- **Biogeografske karakteristike**

Područje općine Vareš je u individualiziranoj enklavi tzv. sibirsko-sjeverno-američkog regiona , koja je razvijena između doline rijeke Krivaje na sjeveru i sjeveroistoku i doline Bosne na zapadu, jugozapadu i jugu. Ta enklava je karakteristična po razvoju šumske vegetacije i to bukve, hrasta kitnjaka i običnog graba. Dalja karakteristična oznaka biozemljopisnih odlika ovog prostora je posebnost planine Zvijezde, koja je karakteristična po odličnim bukovim

šumama. Kako se planina Zvijezda većim dijelom prostire na općini Vareš, to je prostor općine i podijeljen na dvije biozemljopisne zone i to:

- bukovih šuma u planini Zvijezdi i
- hrasta kitnjaka i običnog graba u ostalom dijelu općinskog teritorija, koji se odlikuje nešto nižim zemljištem, kao podgorina planine Zvijezde i razvijenim sustavom dolina rijeka, tako da su staništa hrasta kitnjaka i običnog graba uglavnom razvijena na nižim padinama i na dolinskim stranama. Intenzivna energija reljefa utjecala je na sistematizaciju šuma u području općine, po kompleksima (planinama, planinskim stranama i dolinama) i po etažama. Tako su u području općine, pored biozemljopisnih areala, sistematizirani i biozemljopisni, osobito šumski katovi, koji se smjenjuju. Na visinama između 500 i 650 m/nv javlja se čisti hrast ili hrast i grab, na većim visinama se javlja rijetko hrast i češće bukva, a na visinama iznad 900 m/nv isključivo bukva.

- **Klimatske i meteorološke karakteristike**

U manifestaciji lokalnih klimatskih elemenata važan značaj imaju sljedeći faktori:

- smještaj općine u proširenim dijelovima dolina, koje su otvorene utjecajima sa jugozapada i sjeveroistoka, odnosno utjecajima iz doline Bosne, koja je orijentirana u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- izrazita vertikalna razgranatost okolnog reljefa i

- sastav zemljišta i razvijeni biljni pokrivač.

Na temelju aproksimativnih klimatskih analiza u prostoru općine, za što su poslužili podaci mjereni na najstarijoj stanici na prostoru općine u Kralupima („Das klima von Bosnien und Herzegovina“: Moscheles), kao i na mjerenjima na meteorološkim stanicama u Varešu i na Pržićima, zaključuje se da prostor općine Vareš pripada umjereno kontinentalnoj izrazito humidnoj klimi, odnosno njezinim varijetetima – podtipovima koji se javljaju i horizontalno i vertikalno. Srednje godišnje temperature ne prelaze 7,5 °C, najtopliji mjesec u godini je srpanj/juli, sa srednjom temperaturom od oko 17,5 °C, najhladniji siječanj/januar sa srednjom temperaturom od oko – 3,00 °C, srednja godišnja amplituda iznosi oko 20 °C. Postoje prostori u općini na planinama koji se odlikuju apsolutnom humidnom planinskom klimom, gdje srednja vrijednost najhladnijeg mjeseca januara iznosi oko – 8 °C, a najtoplijeg jula oko 13,5 °C. Prosječna godišnja količina padavina kreće se između 1088 i 1500 mm. Veća količina

padavina se izlije u svibnju/maju, lipnju/junu i rujnu/septembru. Dakle, padavina ima više topli, nego hladni dio godine. Odnos temperatura i padavina tokom godine je povoljan, tako da pluviometrijski režim zadovoljava potrebe vegetacije i količinama vlage tokom godine. Vegetacijski period u prostoru općine traje alternativno, od travnja/aprila do listopada/oktobra ili od svibnja/maja do konca rujna/septembra i za taj tok – period akumulira iznos od 26450 C ili 21980 C temperaturnih suma. Mogu se, međutim, javljati i kasni ili rani mrazovi i u tim godinama se tokom godine akumulira između 18500 C i 20000 C temperaturnih suma tokom godine. Prema tome, klimatski tipovi u prostoru općine determiniraju i ograničavaju izbor kultura. Aproximativne klimatske analize pokazuju da godišnji kišni faktor iznosi 153 %. Ovaj kišni faktor isključivo odlučuje humidni faktor klime. Treba međutim istaći i to da humidna klima predisponira degradacijske procese u razvoju pedoloških vrsta tla. Treba konstatirati da se javlja i pojava temperaturnih inverzija, za što isključivo pogoduje reljef. Temperaturne inverzije tako uvjetuju u dolinama i depresijama niže temperature u pojedinim intervalima godine, a na odgovarajućim visinama i padinama (dolinskim stranama) čak i znatno više temperature za 10 do 20 C. Tako aproksimativne vrijednosti pokazuju da u prostoru općine postoje ograničeni uvjeti za odgoj svih vrsta voćnih kultura, vinove loze, a znatno dobri uvjeti za razvoj šumske vegetacije i krmnog bilja.

- **Hidrogeografske i hidrološke karakteristike**

Prostor općine ima veoma razvijenu hidrogeografsku površinsku mrežu koja je organizirana u dva sliva i to, Stavnje i Misoče, kako sastavnih komponenata južnog dijela toke Bosne, odnosno toka Bosne koji teče južno od područja općine i sliva Krivaje koj se formirao u sjevernim i sjeveroistočnim dijelovima općinskog teritorija i također pripada slivu Bosne, ali kao komponenta koja se ulijeva u Bosnu u njezinom mediteranskom dijelu, zapadno od područja općine. Ovako površinsko odvodnjavanje prostora općine Vareš je nastalo i zbog formiranja vrlo visoke razvodnice koju čini planina Zvijezda. Pored organiziranih slivova, vrlo razgranatih manjih, srednjih i većih tokova u području općine, razvijene su na površini i etaže izvora. Izvora je vrlo mnogo, a etaže izvora se javljaju između 750 i 1050 metara nadmorske visine. Etaže izvora nisu kontinuirano razvijene, jer je velika heterogenost i geoloških naslaga u

kojima se formiraju izdani, koji hrane izvore. Zbog toga se izvori javljaju iz nekoliko nivoa izdani. Izdani se formiraju, također u vrlo različitim nivoima, pa se može iznijeti sistematizacija izdani po nivoima i površinske izdani, plitke izdani i duboke izdani. Plitke i duboke izdani komuniciraju sa nivoima rijeka, dok površinska izdan, pored efemernog karaktera, nema komunikaciju s odgovarajućim nivoima površinskih voda. Efemerne površinske izdani se formiraju u doba intenzivnog vlaženja u vrlo debelom površinskom raspadnutom pokrivaču iz njih se javljaju gravitacijom i vrlo slabi izvori, koji su također efemernog karaktera. Pojava efemernih površinskih izdani, kao i formiranje nekoliko etaža dubokih podzemnih voda, koje se identificiraju kao plitke i duboke izdani u komunikaciji s obiljem površinskih voda ukazuju na vrlo veliko prisustvo vode uopće u području općine Vareš. Podzemna hidrografija je naročito razvijena u području planine Zvijezde. U pomenutoj oblasti podzemne hidrografije površinska riječna mreža je uglavnom dezorganizirana i skoro cjelokupna cirkulacija vode se odvija podzemno, podzemnim tokovima, koji se podzemno i formiraju. Ovi tokovi izbijaju na obodu krša ili na kontaktu krečnjaka sa vodoodrživim stijenama u vidu snažnih izvora – vrela.

Izvori Očevija spadaju u najsnažnija izvorišta sliva rijeke Bosne. U slivu rijeke Bosne nije razjašnjeno pitanje oticanja podzemnih voda, jer se dosad nije pristupilo ispitivanju ovog sliva. Izuzetak je uža oblast planine Zvijezde čijem se ispitivanju prišlo u svrhu akumuliranja vode za Rudnik i željezaru Vareš. Pokrivenost prostora šumom, prisustvo površinskih voda i relativno velika apsolutna i relativna vlažnost zraka vrlo dobro bi odgovarali površinskim akumulacijama, jer bi skoro uvijek imale visok nivo vode. U području općine postoji dobra mogućnost za izdvajanje manjih ili većih slivova u smislu akumulacija ili korištenja voda, jer je teren skoro u cjelini vodonepropustan, što se smatra planskom mogućnosti više u smislu organizacije korištenja vode. Površinske i podzemne vode pripadaju pluvijalno-nivalnom hidrološkom režimu, dobijaju vodu od padavina kiše i od otapanja snijega. Karakteristična su dva visoka i dva niska stanja voda. Visoka stanja voda se javljaju u proljeće i u jesen, a niska stanja u ljeto, kad nastupaju suše i u zimu, kad se padavine snijega zadržavaju na površini zemlje, a izdanske akumulacije se smanje na najmanji nivo. Specifična otjecanja prosječnih godišnjih proticaja u slivovima Stavnje, Misoče i Krivaje kreće se između 10-20 l/s/km².

- **Spomenici prirode**

Na području Zvijezde planine nalaze se pod zaštitom sljedeće prirodne vrijednosti:

1. Specijalni rezervati (botanički):

-Tresetni – cretni lokalitet s endemskom biljkom trolistom gorčicom. (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-429/1-59). Površina 10 ha. Državno vlasništvo.

- Tresetni lokalitet "Đilda" zaštićen je 1969.g.

2. **Spomenici prirode**

a) Geomorfološki:

-Vodopad Očevija na rijeci Očevici

-Izvor rijeke Stavnje (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-275/1-58) . Državno vlasništvo .

-Pećina Ponikva kroz koju je probijen put. (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-276/1-58) .

b) Botanički (stabla)

-Gigantska lipa (*Tilia grandifolia* L.) u selu Donja Borovica . (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-433/1-59) . Starost se procjenjuje na 350 godina.

c) Botanički (skupina stabala)

-Četiri stabla lipa u selu Ivančevu (*Tilia* sp.)

Potrebno je napomenuti da 7 spomenika prirode uživa samo teoretsku zaštitu temeljem navedenih Rješenja iz 50-ih godina prošlog stoljeća .

- **Speleološki kompleks "Stijene"**

Pećina Ponikva i kamenolom „Stijene“ nalaze se na samoj periferiji Vareša u pravcu sjevera, neposredno uz lokalnu cestu koja Vareš, preko planine Zvijezde, povezuje sa dolinom Krivaje. Lokalitet je sam po sebi vrijedan već i zbog same morfologije terena jer se na jednoj strani nalazi duboko usječeno korito Stavnje, a na drugoj kamenolom i to u direktnom kontaktu sa mogućim posjetiocima. Od radova koji na neki način obrađuju ovaj lokalitet jedino su geolozi

pisali o njemu, ali isključivo kao o resursu za eksploataciju kamena. Druge vrijednosti nisu prepoznate, iako nisu mogle biti neuočene. Tako je u perspektivi eksploatacije samog lokaliteta i šire koristi za lokalnu zajednicu vidik sužen i neopravdano reducirana. Već na prvi pogled se vidi da su eksploatacijom presječeni kanali jednog ili više pećinskih sistema kojih se tragovi mogu vidjeti na različitim mjestima i nivoima. Neki od tih kanala su u geološkoj istoriji već uništeni i samo debeli komadi sige svjedoče o njihovom postojanju. Ostao je još jedan lijep komad pećine u kojem je otkriveno naše najveće jezero pećinskog mlijeka, ali i naslage sige, tzv. lažni podovi, koji govore o većem broju faza zapunjavanja i ispiranja pećinskih sedimenata. Detaljan pregled pri istraživanju 2005.g. rezultirao je pronalaskom velike količine kostiju pećinskog medvjeda. U jednom starom kanalu koji je već prilično zarušen, nađen je i gornji dio lobanje spiljskog medvjeda. Iznad samog ulaza u pećinu Ponikva nalazi se druga manja pećina, ustvari abri, u kome je nađeno nekoliko odlomaka predhistorijske keramike, što je dokaz da je u njoj nekad čovjek obitavao. Na samom gornjem kraju glavnog pećinskog kanala sa lijeve strane nalazi se manji kanal, koji inače ne bi pobudio nikakvu veću pažnju jer se uskoro završava u jednoj vertikali koja nema perspektive, kako bi to rekli speleolozi. U osipini ispod tog kanala je nađena čudna glatka kost. Vidi se da je obrađena, ali takvo što u našim pećinama do sada nije nađeno. Sreća je, pa su u to vrijeme arheolozi iz Njemačke iskopavali neolitsko nalazište Okolište kod Visokog, i koji su u tom komadu kosti odmah prepoznali dio harpuna. Iskopana je mala sonda na ulazu u taj kanal i, na vrlo maloj dubini, u sloju sa oštrobriđnim kamenjem tipičnim za period posljednjeg ledenog doba, iskopano je nekoliko mlađepaleolitskih alatki. Pored paleontoloških vrijednosti ovog lokaliteta, koje ni izdaleka nisu istražene, u već spomenutoj pećini registrovana je rijetka vrsta šišmiša koji je poznat kao smeđi dugouhi šišmiš *Plecotus auritus*.

- **Tresetišta (tresave)**

Planina Zvijezda predstavlja značajno, iako još nedovoljno istraženo florističko područje u Bosni i Hercegovini. Prekrivena je gustim šumama četinara pomiješanih sa bukvom. Poseban pečat biljnom svijetu Zvijezde daju prostrana tresetna područja, tresave, od kojih su najpoznatije: Šimin potok, Krčevačka bara, Karin brdo i velika tresava koja je u narodu poznata kao Tentina bara (ime je dobila po nekadašnjem vlasniku). To je najveća tresava, a nalazi se oko 10 km udaljena od Vareša, na sjevernoj strani Zvijezde na nadmorskoj visini od oko 1.060

m. Prve podatke o tresavi nalazimo u djelu „Prilozi za floru BiH“ od Karla Malya u kojem on neke biljne vrste iz ove tresave uzima kao karakteristične predstavnike takve podloge. U svom djelu „Prilog za poznavanje mahova tresetara Bosne“ Alfred Pihler spominje ovu tresavu kao stanište gdje je našao karakteristične tresetne mahovine. Zahvata površinu od oko 35.000 m². Njezina dužina je 1.300 m, a širina se kreće između 25 i 30 m. Okružuje je planina nadmorske visine između 1.200 m i 1.600 m. Zahvata sjevernu ekspoziciju. Klima tog područja je kontinentalna hidrofilnog karaktera. Obzirom na nadmorsku visinu, klima ima surov režim, te se u okolnom pojasu nalaze samo jela, smrča i bukva, tj. Kserofite koje trpe veliku fiziološku sušu. Međutim, boljke koje su stanovnici u tresavi su higrofiti i pripadaju onoj grupi biljaka koje su stanovnici vlažnih, ali otvorenih mjesta. Karakteristika ove klime su i velika temperaturna kolebanja tijekom godine. Srednja maksimalna temperatura je nešto iznad 20°C, a srednja minimalna oko -8°C. Poseban značaj ima temperatura za vrijeme vegetacijskog perioda koji počinje sredinom travnja, a završava se krajem listopada. U geološkoj podlozi nalaze se verfenski škriljci. U botaničkom smislu razlikujemo dvije vrste biljnih zadruga tresave: livadni i nadignuti, zato što je prvi oblik tresave ravan, a drugi je povišen prema sredini, možemo prvi oblik zvati i ravnom tresavom, a drugi nadignutom. Tresava na Zvijezdi pripada drugom obliku. Od močvarnih (livadnih) tresava nastale su nadignute tresave i to tako da su u toj zadrugi preovladale tresetne mahovine (sphagnumi). Cijelo tlo u tim tresavama prekrivaju tresetnjaci. Kad po takvoj tresavi hodamo, noga nam propada, a voda pod nogama pišti, te zbog toga takvo tlo nazivamo pištalinom. Ipak, na takvom tlu rastu mahovine koje po njihovoj građi pripadaju prije kserofitama nego higrofitima: biljke tresetnice su takoreći na samoj vodi vode žedne. Tresetno tlo je, naime, fiziološki suho jer ima u sebi toliko humusnih koloidnih tvari koje vežu vodu tako da je tresetnice ne mogu upotrebljavati. Stoga te mahovine imaju u lišću i u stabljici posebne ćelije koje služe samo za upijanje i spremanje kiše. Pravo tresetno bilje raste neprestano, budući da donji dijelovi ugibaju, a gornji rastu dalje. Tresetno tlo je slabo hranjivo, pa je i biljna zadruga koja na njemu raste vrlo zanimljiva. Iako, prema mišljenju nekadašnje znanstvene suradnice u Zemaljskom muzeju u Sarajevu dr. Željke Bjelčić vegetacija ove tresave pripada osiromašenoj zajednici *Rhynchosporium albae*, koju je Horvat opisao u Hrvatskoj, pošto u njoj nisu nađene ni vrste *Rhynchospora alba* ni *Drosera rotundifolia* koje su karakteristične za ovaj tip vegetacije, vegetacija tresave na Zvijezdi veoma je zanimljiva i

raznovrsna. Tu se nalaze alge pretežito zelene (hlorofite) i silikatne, mahovine koje zauzimaju najveći prostor u tresavi i raznovrsne i brojne cvjetnice koji ima veći broj vrsta.

- **Biljni svijet**

Flora okoline Vareša može zadovoljiti svakoga floristu. Ovo područje je posebno važno zbog tzv. medicinske flore. Evidentirano je blizu 400 ljekovitih, jestivih, aromatičnih i vitaminskih biljaka. Kao primjer mogu se navesti značajne količine maline *Rubus idaeus*, kupine *Rubus sp.*, divlje ruže *Rosa sp.*, kantariona žutog *Hypericum perforatum* i *Hypericum quadrangulum*, kantariona crvenog *Centarium umbellatum*, macine trave ili odoljena *Valeriana officinalis* i *Valeriana montana*, metvice ili nane *Mentha sp.*, iverice *Ajuga reptans*, smreke *Juniperus communis*, srijemuša (lat. *Liliaceae*), bijele imele *Viscum album*, brekinje *Sorbus torminalis*, dobričice *Glechoma hederacea*, majčine dušice *Thymus sp.*, dubačca *Teucrium chamaedrys*, iverice trave *Teucrium montanum*, balkanske krušine *Rhamnus fallax*, velebilja *Atropa belladonna*, naprstka *Digitalis sp.*, kiprovine *Epilobium angustifolium*, origana *Origanum vulgare*, suručice *Filipendula ulmaria* i *Filipendula vulgaris*, šumske jagode *Fragaria vesca*, zlatice *Solidago virgaurea*, gospinog plašta *Alchemilla sp.*, verema *Calamintha alpina*, trave od srdobolje *Potentilla erecta*, trave od utrobice *Gentiana asclepiadea* i mnogih drugih. Ove biljke su posebno značajne sa aspekta svoje raznolikosti i fiziološko-farmakološkog djelovanja, a u skladu sa tim i mogućnostima koje se pružaju u razvoju zdravstvenog i edukaciono-medicinskog turizma i pokretanja proizvodnje velikog broja fitofarmaka u lokalnoj zajednici. Za ovaj prostor značajna je i medonosna flora koja je prisutna tokom cijele vegetacijske sezone. To samo po sebi govori o mogućnostima proizvodnje zdravog (organskog) meda ne samo za potrebe lokalne zajednice i potencijalne turiste, već i o nekoj manjoj industrijskoj proizvodnji. Od medonosnih biljaka na širem području zastupljene su (od početka vegetacijskog ciklusa): podbjel *Tussilago farfara*, jagorčevina ili jaglika *Primula acaulis*, visibaba *Galanthus nivalis*, šafran *Crocus vernus*, razne vrbe *Salix sp.*, šumarica *Anemone nemorosa*, trešnja *Prunus avium*, jabuka *Malus sylvestris*, kruška *Pyrus pyraeaster*, trnjina *Prunus avium*, glog *Crataegus monogyna*, ruža *Rosa canina*, jagoda *Fragaria vesca*, kupina *Rubus fruticosus*, malina *Rubus idaeus*, maslačak *Taraxacum sp.*, prstenjak *Bellis perennis*, djetelina *Trifolium sp.*, medenik *Melittis melisophyllum*, lipa *Tilia sp.*, vrbolika *Lythrum salicaria*, zvončika

Campanula patula, grahorica *Vicia* sp., grahor *Lathyrus* sp., zečina *Centaurea jacea*, suručica *Filipendula vulgaris*, razne metvice *Maentha* sp., razne majčine dušice *Thymus* sp., crni korijen *Scorzonera rosea*, kiprovina *Epilobium angustifolium*, razni encijani *Gentiana* sp., bagrem *Robinia pseudoacacia*, lisičina *Echium vulgare*, iva trava *teucrium montanum*, vrijesak *Calluna vulgaris* i druge.

- **Životinjski svijet**

Iako, nema potpuno pouzdanih podataka o fauni isključivo za ovo područje, biogeografske karakteristike planine Zvijezde i okolnih terena upućuju na značajnu faunističku raznovrsnost. U ekosustavima tamnih četinarskih šuma mogu se vidjeti divlja svinja *Sus scrofa*, lisica *Vulpes vulpes*, vuk *Canis lupus*, medvjed *Ursidae*, vjeverica *Sciurus vulgaris*, puh *Glis glis*, srna *Capreolus capreolus*. ŠiblJake i šikare nastanjuju lisica *Vulpes vulpes*, zec *Lepus euopaeus*, obični puh *Glis glis*, divlja svinja *Sus scrofa*, srna *Capreolus capreolus* i jazavac *Meles meles*. Posebnu vrijednost šuma ovog kraja predstavljaju šišmiši (*Chiroptera*). Posebno je značajan širokouhi šišmiš *Barbastella barbastellus* kao vrlo rijetka vrsta šumskog šošmiša kojeg je najčešće moguće vidjeti samo tokom hibernacije u zimskom periodu (opažen u Srednjoj Bijambarskoj pećini). Ova rijetka vrsta zabilježena je samo na još dva lokaliteta u Bosni i Hercegovini, u pećini Mišarici kod Banja Luke i u pećini Ponikva kod Vareša na planini Zvijezdi. Treba naglasiti da se širokouhi šišmiš *Barbastella barbastellus* i *Myotis myotis* nalaze na listi ugroženih evropskih vrsta prema Evropskoj crvenoj listi (Economis Commission for Europe, 1991).

- **Proizvodnja organske hrane**

Prostor planine Zvijezde s naseljima koja gravitiraju mjesnim zajednicama Vijaka, Očevija, Ligatići, Strica i Ravne ima izglednu perspektivu u proizvodnji organske hrane. Dugogodišnje iskustvo, područje bez zagađivača, zemljište koje nije uništeno umjetnim đubrivima, odlična je podloga za razvoj ove vrste djelatnosti. Krompir, luk, salata, kupus, riba, sir, med, rakija, sokovi, proizvodi domaće tradicionalne kuhinje, dobivaju na cijeni i povećanju količine, te su kompatibilni sa zaštićenim područjem.

4.3. Manifestacije

- **Slikarska kolonija u Borovici**

U Borovici se u junu svake godine održava međunarodna likovna kolonija "Umjetnost u šumi zaboravljenog kraljevstva", pod vodstvom likovnog umjetnika Stjepana Šimića Pepija. Program je obogaćen nizom pratećih sadržaja i uključivanjem gostiju koji kroz druge vidove umjetnosti daju svoj doprinos ovom kulturnom događaju. Brojnim umjetničkim događanjima u sklopu programa kolonije (art radionice, izložbe, koncerti, literarni i poetski sadržaji, izvaninstitucionalna izobrazba i tečajevi, tribine i ostalo), bogatim odazivom pjesnika, glazbenika i drugih gostiju na ovim događajima, pojam "likovna kolonija" je prevazišao svoje značenje, a kolonija je postala prvorazredni interdisciplinarni kulturni događaj.

- **Pekijada u Očeviji**

U jednom od najzanimljivijih ruralnih naselja u BiH, Očeviji, svake godine održavase Internacionalno natjecanje u pripremi jela ispod peke, na kojem je sudjeluju ekipe iz BiH, Srbije, Hrvatske i Slovenije. Cilj manifestacije je da promovira u prvom redu majdana (kovačnice) koje su jedine u Europi i nacionalni su spomenik kulture BiH. Osim natjecanja u pripremi jela, održavali bi se razni drugi kulturni sadržaji (kolonije, tribine, okrugli stolovi, izložbe) kojim bi se na adekvatan način predstavila turistička ponuda Vareša, kako žiteljima BiH, tako i onima koji dolaze iz zemalja regije.

- **VaClaf festival**

Vareš Classic Festival – Međunarodni festival komorne muzike, osnovan je 2013. godine na petu obljetnicu tradicionalnog vareškog Miholjskog koncerta klasične muzike. Izgrađen na temeljima bogatog kulturnog naslijeđa ovog malog bosanskohercegovačkog gradića, rodnog mjesta kompozitora Emila – Mile Cipra, tek pedesetak kilometara udaljenog od Sarajeva, festival se razvio u jedinstven međunarodni kulturni događaj te udahnuo novi život gradu. Od samog početka 2009. godine i prvog Miholjskog koncerta "Vareška djeca vareškoj publici" – na kojem se nije moglo naći slobodnog mjesta, cilj je bila pozitivna kulturna promjena u Varešu i Bosni i Hercegovini; približiti klasičnu muziku najširoj publici te obrazovanjem,

umjetnošću, kulturom, entuzijazmom i inspiracijom zajedničkim snagama graditi bolju budućnost.

Udruga prijatelja glazbe "Emil–Milo Cipra" Vareš, na čelu s Andreom Nikolić– umjetničkom direktoricom festivala i Petrom Jelićem – predsjednikom udruge iz godine u godinu grade i razvijaju festival etabliravši ga tako na kulturnoj karti svijeta. VaClaF kroz desetak festivalskih dana, saradnjom vrhunskih međunarodnih umjetnika, profesora i mladih snaga iz BiH i inostranstva, u jedinstvenom ambijentu Stare crkve (najstarije u BiH), Župne crkve sv. Mihovila i brojnih drugih prekrasnih lokacija u okolini grada, tematski osmišljenim koncertima, radionicama i predavanjima publici predstavlja najznačajnija djela svih epoha klasične muzike, kao i nova djela savremenih kompozitora pisanih za najraznolikije sastave.

- **Bosanski gastro fest Bobovac**

Sa ciljem očuvanja i skretanja pažnje na bogatu gastro-kulturnu tradiciju naše zemlje, Bosanski gastro fest ješarolikim i zabavnim, ali i edukativnim programom oživio duh Bosanskog kraljevstva u kojem uživaju brojni posjetitelji.

Ovu jedinstvenu manifestaciju na Bobovcu organizuje Udruženje "Čuvari bosanske krune Bobovac" u promotivnoj saradnji s Udruženjem „Progresivni Razvoj Organizacija i Individua“ (PROI) te saradnjom sa Udruženjem Alterural i drugim partnerima uz podršku Općine Vareš i Francuske ambasade u BiH.U okviru programa festivala predstavljase bogata gastro ponuda tradicionalnih jela bosanske kuhinje i umjetničkih ručnih radova, a raznovrnosti ove ponude doprinose predstavnici Udruženja žena sa područja općine Vareš ali i susjednih općina.

5. Interesne grupe

Na razvoj turističke destinacije utječu interesne grupe. Interesne grupe su svi koji imaju neposredni interes, uključeni su i ulažu u razvoj turističke destinacije. Razvoj turističke destinacije podrazumjeva dugoročno zadovoljenje potreba svih interesnih grupa što se upravo ostvaruje kroz procese planiranja od planiranja na mikro nivou do općinske strategije. Prvi korak analize interesnih grupa ima za cilj identificiranje ključnih interesnih grupa koje će biti aktivno uključene u pripremu i implementaciju projekta, kao i fazu monitoringa i evaluacije. Prvi korak nudi odgovore na pitanja: Ko su potencijalni korisnici? Na koga projekt može negativno utjecati? Da li su identificirane ranjive

grupe? Da li su identificirani pojedinci i grupe koje se protive ili podržavaju projekt? Koji su odnosi između interesnih grupa? Analiza se vrši po utvrđenoj metodologiji.

Nakon što su identificirane interesne grupe na koje strategija utječe, mogu se dalje razmatrati njihovi mogući ekonomski i sektorski interesi vezani za strategiju. Proces planiranja participacije zahtjeva obraćanje pažnje na pitanja šta interesne grupe očekuju od strategije, moguću korist koju mogu imati i mobilizaciju njihovih resursa kako bi se podržao projektni ciklus. Također je potrebno ustanoviti interese ovih grupa koji se kose sa ciljevima strategije.

Da bi se dobile konzistentne informacije o uključivanju interesnih grupa u ciklus strategije, neophodno je procijeniti njihov utjecaj i važnost na njeno provođenje. Utjecaj podrazumijeva moć/snagu koju određena interesna grupa ima nad projektnim aktivnostima, a koja može biti korištena u procesu donošenja odluka ili za olakšavanje implementacije projekta. Ova vrsta utjecaja može biti bazirana na političkoj ili ekonomskoj moći interesne grupe. Važnost se odnosi na stupanj zavisnosti dostizanja ciljeva projekta o aktivnom angažiranju određene interesne grupe. Neke interesne grupe mogu imati veliku važnost, no međutim imaju mali utjecaj na projektne aktivnosti. Za ove interesne grupe potrebno je uložiti posebne napore kako bi se osposobile za aktivno sudjelovanje, što bi osiguralo ispunjenje njihovih osnovnih potreba vezanih za projekt. Procjena utjecaja i važnosti interesnih grupa služi za planiranje sudjelovanja interesnih grupa u projektnim aktivnostima. Analiza interesnih grupa je važan korak u cjelokupnom procesu razumijevanja konteksta za održivi razvoj turizma na području općine Vareš i definiranju pravaca razvoja, upravljanja destinacijom, te razvoju i povezivanju turističke ponude. Ovdje dajemo pregled ključnih interesnih grupa, njihove interese, uticaj koji imaju ili mogu imati na razvoj turizma, na koji način mogu utjecati i biti uključeni u izradu strategija razvoja.

Interesna grupa	Interesi, važnost i utjecaj na razvoj turizma	Način učešća u razvoju
Federalni i kantonalni organi vlasti	Kao osnovni interesi federalnih i kantonalnih ministarstava identificirani su održivi razvoj kantona i općine, uključujući višestruko korištenje postojećih	Zakonska regulativa Planski dokumenti Razvojni projekti Donatorski projekti

	<p>prirodnih resursa. Federalno ministarstvo okoliša i turizma i Federalno ministarstvo prostornog uređenja su ključne interesne grupe za djelovanje i funkcioniranje turizma na području Općine.</p> <p>Za aktivnosti na razvoju turizma posebno je značajno smanjivanje negativnih utjecaja na okolinu, kao i zaštita postojećeg kulturnog nasljeđa.</p> <p>Važnost ove interesne grupe za uspješnost projekta ocijenjena je kao izuzetno važna, a njihov utjecaj je također izuzetan. Uloga interesne grupe u implementaciji zasnovana je prije svega na finansijskoj pomoći koja se očekuje od ove grupe, sa obzirom da projekt ima značajan pozitivan utjecaj na društvo. Također, ova grupa može imati značajnu ulogu u upravljanju i nadzoru projekta.</p>	
Lokalne vlasti(Općina Vareš)	Općinski interesi u projektu ogledaju se u potrebama za ekonomskim razvojem općine, razvoju infrastrukture, te značajnom povećanju prihoda od turizma. Jedan od veoma bitnih aspekata u sferi zainteresiranosti ove grupe za projekt je očuvanje kulturnog i	Upravljanje razvojem područja Razvoj poslovnog ambijenta i stimulacija poduzetništva Zakonska regulativa Planski dokumenti Razvojni projekti

	<p>prirodnog nasljeđa na teritoriju općine.</p> <p>Uloga općinskih organa uprave je da destinaciju učini atraktivnom i za investitore (kroz kreiranje poslovnog ambijenta) i za donatore (kroz atraktivne prijedloge i uspješno implementiranje razvojnih projekata). Potrebno je također raditi na unapređenju poduzetničkih aktivnosti stanovništva kroz poticaje, edukaciju i stručnu pomoć. Općina ima veliku važnost za uspješnost projekta kao i umjereni utjecaj nad projektom, te je stoga bitno adekvatno obavještavanje i uključivanje ove interesne grupe u projektne aktivnosti. Uloga u implementaciji može se zasnivati na partnerskom odnosu i na uključivanju općine u pojedine faze implementacije projekta.</p>	<p>Finansiranje i sufinansiranje projekata.</p> <p>Privlačenje donatora</p> <p>Tehnička podrška</p> <p>Uvezivanje privatnog, javnog i nevladinog sektora</p>
Privatni poduzetnici	<p>Privatni poduzetnici su zainteresirani za stvaranje stabilnog poslovnog okruženja, kao i za moguće podsticaje i pomoć u razvoju biznisa. Od posebnog značaja bi bilo sticanje novog znanja i vještina za pružanje turističkih usluga i proizvoda. Kako bi se osiguralo povoljno poslovno okruženje za ovu grupu, pojednostavljenje administrativnih zahtjeva i procedura za registraciju i za nesmetano bavljenje</p>	<p>Privredne djelatnosti u turizmu i povezane/prateće djelatnosti.</p> <p>Razvoj specifičnih turističkih proizvoda i brendova.</p>

	<p>poduzetništvom je od velikog značaja. Ova grupa ima veliku važnost i mali utjecaj nad projektom, te u implementaciji strategije može imati ulogu implementatora pojedinih aktivnosti, partnera projekta kao i krajnjih korisnika.</p>	
Lokalno stanovništvo	<p>Najbitniji interesi stanovništva i lokalnih zajednica odnose se na mogućnost ostvarivanja prihoda od turističkih djelatnosti i uključivanja u aktivnosti očuvanja kulturno-historijskih spomenika. Jedan od bitnih efekata koji se očekuje je poboljšanje životnog standarda i izgradnja osnovne infrastrukture za nesmetano odvijanje svakodnevnih aktivnosti.</p> <p>Stanovništvo i lokalne zajednice, posebno seosko stanovništvo ima izuzetnu važnost za projekt strategije. Njihov utjecaj na strateške aktivnosti trenutno je mali, te ga je s obzirom na njihovu važnost potrebno ojačati.</p>	<p>Podrška razvoju Razvojne inicijative Zapošljavanje e samozapošljavanje Obrazovanje</p>
Nevladin sektor	<p>Bitan interes za ovu skupinu je zaštita i adekvatno tretiranje kulturnog i prirodnog nasljeđa uz razvoj turizma. S obzirom na kapacitete i iskustva ove grupe, može se zaključiti da mogu imati bitnu ulogu i u</p>	<p>Razvojni projekti Edukacija Razvoj specifičnih turističkih proizvoda</p>

	<p>upravljanju, monitoringu, te implementaciji pojedinih projektnih aktivnosti.</p> <p>Važnost i utjecaj ove grupe ocijenjen je velikim.</p>	
<p>Institucije za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa</p>	<p>Za ovu interesnu grupu, zaštita i promocija kulturno-historijskog naslijeđa, kao i finansiranje postojećih i budućih aktivnosti na očuvanju kulturnih lokaliteta i spomenika predstavlja najbitniji aspekt projekta.</p> <p>Važnost ove grupe za projekt je velika, a njen utjecaj nad projektom je izuzetan.</p> <p>Prilikom provođenja aktivnosti na zaštiti, revitalizaciji i restauraciji kulturno-historijskih spomenika potrebno je izvršiti prethodne konsultacije sa ovom grupom.</p>	<p>Očuvanje kulturno-historijskog naslijeđa</p> <p>Stavljanje u funkciju kulturno-historijskih spomenika</p> <p>Finansiranje aktivnosti</p>
<p>Turističke agencije</p>	<p>Pod najznačajnijim interesima ove grupe su razvoj i promocija turističkih usluga koje podrazumijeva značajno povećanje broja turista koji posjećuju područje. Grupa ima veliku važnost i umjeren utjecaj nad projektom. U implementaciji mogu imati ulogu partnera kao i tijela za konsultacije</p>	<p>Promocija destinacije</p> <p>Razvoj turističkih proizvoda i njihova integracija.</p>

Razvojne agencije	<p>Ekonomski razvoj područja u skladu sa dogovorenim ciljevima razvoja, te promocija biznisa i poduzetništva je osnovna djelatnost razvojnih agencija. Osim što imaju partnersku ulogu u projektu, njihova tehnička pomoć prilikom implementacije je jako važna za uspješnost samog projekta. Ocjenjeno je da ova grupa ima veliki utjecaj nad strategijom.</p>	Razvojni projekti Finansiranje aktivnosti
Investitori i donatori	<p>Potencijalni investitori su zainteresirani za povećanje stabilnosti poslovnog okruženja kako bi se smanjili rizici ulaganja. Kako bi se uključili u implementaciju, ova grupa očekuje ulaganje u ekonomsko opravdane projekte koji osiguravaju povrat investicija. Imaju veliku važnost i umjeren utjecaj nad projektom.</p> <p>Za potencijalne donatore je značajno ulaganje u projekte i aktivnosti koje su u skladu sa razvojnim i okolišnim politikama, kako državnim tako i internim politikama organizacija sa kojim sarađuju.</p> <p>Ova grupa ima umjerenu važnost i veliki utjecaj na strategiju. Također, mogu imati ulogu partnera i finansijera projekta.</p>	Finansiranje aktivnosti
Ustanove za obrazovanje, akademska zajednica i naučno-istraživačke	<p>Istraživački i konsultantski projekti</p> <p>Razvojni lokalni i regionalni</p>	<p>Programi obrazovanja</p> <p>Razvojni projekti</p> <p>Stručna podrška</p>

institucije	<p>projekti</p> <p>Formalni i neformalni programi obrazovanja na svim nivoima . Ova skupina ima umjerenu važnost i umjereni utjecaj.</p>	Istraživanje i razvoj
Mediji	<p>Mediji imaju veliki značaj za razvoj područja, kroz kreiranje i plasman vijesti za lokalno i šire tržište, ali i kroz edukaciju stanovništva. Mediji mogu aktivnije širiti pozitivne vijesti, što može stvarati i pozitivnu promociju za posjete Varešu ali i stvaranje zainteresovanosti kod pripadnika ostalih interesnih grupa. Važnost medija je izuzetna, kao i njihov utjecaj.</p>	<p>Informisanje</p> <p>Promotivne i edukacijske aktivnosti</p>
Vjerske zajednice	<p>Obzirom da su vjerske institucije na području općina jedni od čuvara kulturnog i historijskog nasljeđa u BiH, ocijenjeno je da imaju veliku važnost za strategiju. Njihov utjecaj na strategiju je umjeren. Mogu imati ulogu krajnjih korisnika u implementaciji projekta.</p>	<p>Partneri u razvoju religijskog turizma</p>

6. SWOT analiza

SWOT analiza je krajnje efikasan alat za razumjevanje i donošenje odluka u najrazličitijim situacijama u radu kompanije ili organizacije. Pojam, odnosno naziv SWOT analiza, predstavlja skraćenicu od četiri engleske reči, koje u prevodu znače:

- Strengths – snage
- Weaknesses – slabosti
- Opportunities – mogućnosti (šanse, prilike)
- Threats – prijetnje (opasnosti).

SWOT analiza je dobila takav naziv zbog toga što je njena osnovna ideja da omogući razvojno ponašanje organizacije, koje obezbjeđuje maksimalno korištenje šansi i sposobnosti, i da nađe načina da se minimiziraju slabosti i prijetnje. Na taj način, SWOT analiza omogućava prepoznavanje pozitivnih i negativnih faktora i daje mogućnost da se na njih blagovremeno utiče. Tačnije, SWOT analiza omogućava da se utvrdi gdje se u sadašnjoj situaciji organizacija nalazi, koje su joj glavne prednosti i slabosti i kakve su joj šanse i koje su prepreke da se stigne do planiranih ciljeva u budućnosti.¹²

SWOT analiza za strategiju razvoja turizma na području općine Vareš je urađena na bazi:

- Analize podataka
- Informacija prikupljenih u toku konsultacija sa pružaocima usluga u turizmu
- Analize turističkih trendova i ukupne situacije u Bosni i Hercegovini

¹²Milanović Mladen, Priručnik za strateško planiranje, Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) u Bosni i Hercegovini, 2010.

Snaga	Slabost
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Postojanje lokalne inicijative za razvoj turizma ▪ Postojanje interesa javnog i privatnog sektora za sistemski razvoj turizma ▪ Odličan geografski položaj u odnosu na glavni grad i druge velike gradove u okruženju. ▪ Dobar prometni položaj - blizina autoputa, relativna blizina međunarodnih aerodroma u Sarajevu i Tuzli. ▪ Bogata tradicija kulturno-historijskog nasljeđa. ▪ Nematerijalna baština, običaji i zanati. ▪ Regionalna prepoznatljivost Kraljevskog grada Bobovca. ▪ Postojeće prirodne i pejzažne vrijednosti. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepostojanje tradicije u pružanju turističkih usluga ▪ Kratak boravak turista, jednodnevne posjete ▪ Sezonalnost turističke ponude ▪ Manjak obrazovanih kadrova u turizmu ▪ Nedovoljno korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija i digitalnog marketinga u promociji. ▪ Nedovoljno razvijena cestovna infrastruktura, prije svega loše stanje lokalnih puteva. ▪ Nedovoljno razvijena svijest o zaštiti okoliša. ▪ Nedovoljna površina zaštićenih područja. ▪ Slab ekonomski razvoj i velika stopa nezaposlenosti.

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Očuvana priroda, povoljni klimatski uslovi. ▪ Obilježene planinarske i biciklističke staze. ▪ Postojeći potencijali i kapaciteti za razvoj organske i ekološke poljoprivredne proizvodnje. ▪ Ljubazno i gostoljubivo lokalno stanovništvo. ▪ Donešena strategija za razvoj općine 2017-2026. ▪ Bogato industrijsko nasljeđe. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak ljudskih resursa. ▪ Siva ekonomija – nelegalno pružanje turističkih usluga. ▪ Slaba saradnje javnog i privatnog sektora na projektima turizma. ▪ Odsustvo (funkcionalnog) sistema registracije turista.
Mogućnost	Prijetnja
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stalno povećanje broja turista u BiH ▪ Razvijanje novih sadržaja u do sada nedovoljno iskorištenim turističkim potencijalima općine Vareš. ▪ Povećanje interesa turista za 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Odnosi viših nivoa vlasti ▪ Postojeća zakonska rješenja ▪ Privredna situacija u BiH, destimulativno okruženje za poduzetništvo i investicije ▪ Devastacija prirode i prirodnih

<p>nove oblike turizma</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sklonost turista da putuju češće i kraće ▪ Podizanje svijesti lokalnog stanovništva i investitora o važnosti turizma za ekonomski razvoj. ▪ Veoma brojna vareška dijaspora, koja se pokazuje kao jedan od najboljih promocijskih kanala za strano tržište. ▪ Mogućnost saradnje sa destinacijama iz okruženja - multidestinacijski pristup u kreiranju programa ▪ Mogućnost razvoja javno-privatnog partnerstva. ▪ Mogućnost proglašenja planine Zvijezde zaštićenim prirodnim područjem. 	<p>resursa</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Neadekvatno definisan prostorni plan ▪ Neplanirana i neadekvatna izgradnja stambenih i poslovnih objekata u prirodnim i ruralnim područjima ▪ Lokacije sa sličnom ponudom koje imaju povoljnije komparativne prednosti
---	---

7. Vizija i strateški ciljevi

7.1. Strateška načela

VIZIJA

Općina Vareš je jedinstvena i prepoznatljiva turistička destinacija. Sinergija bogatog kulturnog i prirodnog nasljeđa čine općinu Vareš privlačnom destinacijom domaćim i stranim turistima. Pored toga očuvana multikulturalnost, otvorenost i gostoljubivost domaćina, organski proizvedena domaća hrana podstiču turiste da posjete Vareš i njemu se iznova vraćaju

MISIJA

Upravljanje destinacijom kroz bolju saradnju, bolje korištenje resursa, razvoj kadrova, učinkovitiji marketing i potporu viših nivoa vlasti

Općinskom Strategijom razvoja za period 2017. – 2026. godina jedan od strateških pravaca razvoja je i sektor turizma. Kako bi se postiglo pozicioniranje konkurentnog i dugoročno profitabilnog proizvoda na tržištu turizma, koji će u isto vrijeme biti okolišno i društveno prihvatljiv, strategija je bazirana na 5 osnovnih načela:

1. Diferencijacija proizvoda i usluga

Baziranje na diferencijaciji podrazumijeva pružanje jedinstvenih doživljaja i kvalitetne usluge, koja čini područje različitim od ostalih konkurenata sa sličnom ponudom.

2. Iskoristiti postojeće šanse

Iskorištavanje postojećih potencijala i poboljšavanje već uspostavljenih turističkih usluga i proizvoda; iskorištavanje postojeće infrastrukture za smještaj i ugostiteljstvo, kao što je privatni smještaj i prenamjena postojećih stambenih i poslovnih prostora; fokusiranje na razvoj pratećih turističkih proizvoda i stvaranje doživljaja.

3. Minimalan utjecaj na okoliš

Minimalne intervencije u prirodnim područjima koja podrazumijevaju samo razvoj osnovne/neophodne infrastrukture.

4. Integracija turističke ponude

Integracija postojećih inicijativa za razvoj turizma, te jačanje osjećaja vlasništva razvijene turističke ponude za sve zainteresirane strane. Networking i komunikacija Uvezivanje sa ostalim inicijativama razvoja turizma i postojećim turističkim ponudama; razvitimoderne sisteme komunikacije sa posjetiteljima kao što je internet - omogućavanje posjetiteljima da kroz kanale komuniciranja sami sudjeluju u kreiranju vlastitog posjeta i odmora.

7.2. Strateški izbor – kulturni, eko/seoski turizam i turistički miks

Strateški pristup građenju turističke ponude područja je prioritizacija i odabir vida turizma za koji postoje najveći potencijali, kao osnovu koja će biti dopunjena i drugim vidovima turizma. Na taj način je moguće dostići visoki kvalitet ponude kao i izgraditi prepoznatljiv imidž. U dokumentu je identificiran značajan diverzitet u kontekstu potencijala turističke ponude, od religijskog, kulturnog, sportskog i rekreativnog turizma, eko i seoskog turizma. Međutim, najveći potencijali na području općine odnose se na kulturni i seoski turizam sa znatno izraženim karakteristikama ekoturizma. Sportski turizam također ima značajne potencijale. Ostali vidovi turizma pojedinačno nisu dovoljno jaki da stvore privlačnu turističku ponudu, ali mogu poslužiti kao dodatni sadržaji u sklopu dva prioriteta koji će privući turiste. Ova dva vida turizma znatno se isprepliću, te se na osnovu ovoga, projektna strategija razvoja turizma temelji na dva turistička centra u smislu izgradnje i unapređenja ponude na području općine. Općina Vareš će izgraditi jake kapacitete i diferencirati se u pravcu seoskog/ekoturizma, sa mogućnošću pružanja potpore i stručnih usluga za eko/ruralni turizam. Vrijednost ovog pristupa ogleda se prije svega u stvaranju sinergije i partnerstva između poduzetnika, lokalnog stanovništva i organizacija, kao i efikasnijem iskorištavanju resursa koji će omogućiti gradnju visoko profilirane turističke ponude. Drugi bitan segment je izgradnja konkurentnog odnosa i tržišnog principa poslovanja, koji gradi održivost i kontinuirano poboljšanje turističke ponude. U sklopu

aktivnosti obje turističke ponude će imati zajedničku promociju i kanale komunikacije s eksternim interesnim grupama, ali će biti prezentirane kao dva odvojena proizvoda, sa mogućnošću miksa. Organiziranje i implementacija turističke ponude, treba biti delegirana Turističkoj organizaciji i općinskom turističkom vijeću.

7.3. Posjetitelji

U svrhu identifikacije potraživanja turista u kontekstu osmišljenih turističkih proizvoda, posjetitelji su podijeljeni u dvije osnovne grupe. To su domaći i strani turisti. Pod domaćim turistima se podrazumijevaju turisti iz BiH, naročito iz većih urbanih centara u blizini područja općine Vareš, kao što su Sarajevo, Zenica, Tuzla. Najbitnije karakteristike turističke ponude za lokalne turiste određene su na osnovu iskustva i sugestija stručnjaka za turizam u BiH. Najbitniji segmenti turističke ponude za lokalne turiste predstavljaju atrakcije, kao što su kulturnohistorijski spomenici od nacionalnog značaja, od kojih su najvažniji Bobovac, Stara crkva, kovačnice u selu Očevija. Važan segment turističke ponude područja su odmori i relaksacija u prirodi, u vidu izleta i vikend aranžmana, zahvaljujući relativnoj blizini područja većim centrima i prirodnim vrijednostima. Općenito, turisti su u potrazi za kvalitetnom gastronomskom ponudom, dobrim domaćinima i mogućnošću rekreativnog bavljenja sportovima (npr. Pješčenje, planinarenje, biciklizam, sportsko penjanje). U skladu sa porastom svijesti o zaštiti okoliša u BH društvu, za očekivati je da će „eko“ ponude i sadržaji postepeno dobijati na popularnosti. Sljedeće ciljne grupe imaju najveći interes za posjetu području: grupe mladih osoba i grupa posjetitelja srednje dobi s nadprosječnim primanjima, te djeca i omladina u sklopu školskih posjeta i organiziranih edukativnih izleta. Bitno je istaći da spomenute grupe imaju različite interese i očekivanja od turističke ponude, kao i različitu platežnu moć, što se mora uzeti u obzir prilikom planiranja turističke ponude.

Pod stranim turistima se prevashodno podrazumijevaju posjetitelji iz zemalja regiona, te ostalih evropskih zemalja, se također mogu dalje podijeliti u dvije grupe. Zona s najvećom vjerojatnošću posjeta su turisti u tranzitu (turisti kojima je finalnadestinicija u većini slučajeva Sarajevo, Mostar ili hrvatsko primorje) i turisti koji ciljano dolaze u Vareš. Trenutno je broj stranih turista koji ciljano dolaze na područje u porastu, ali uz odabir strateškog pristupa prema ovoj grupi posjetitelja,

adekvatna izgradnja turističkih kapaciteta i ciljani marketinški pristup zasnovan na komparativnim prednostima područja, moguće je ostvarivanje znatnog povećanja broja ove grupe posjetitelja u narednih 5 godina. Trenutno ne postoje pouzdani podaci o broju, frekvencijama i razlozima posjeta za strane turiste. Za ovu grupu turista bitno je kreirati jedinstvene sadržaje kulturnog turizma, ekoturizam po postojećim kriterijima za ovu vrstu turizma (uz mogućnost certificiranja ekoturističke ponude) i osmišljavanje i ponuda „doživljaja“ destinacije.

7.4. Tri osnovna turistička proizvoda

Za stvaranje planirane turističke ponude, osmišljena su tri osnovna turistička paketa koja će se dalje razvijati i poboljšavati:

Paket 1. Eko/seoski turizam uključuje: (I) domaću gastronomsku ponudu; (II) smještaj posjetilaca u lokalnim selima; (III) prodaju suvenira, poljoprivrednih proizvoda i organskih proizvoda, sekundarnih šumskih proizvoda (gljive, bobičasto voće, ljekovito bilje); (IV) osmišljene doživljaje za posjetitelje

Paket 2. Kulturni turizam predstavlja osmišljenu turističku rutu koja uključuje: (I) organiziran transport; (II) naplatu posjeta kulturno-historijskim atrakcijama; (III) lokalnu gastronomsku ponudu.

Paket 3. Sportsko rekreativni sadržaji: pješaćenje, planinarenje, paraglajding, sportsko penjanje, brdski biciklizam, jahanje.

7.5. Starteški ciljevi

U ovom poglavlju predstavljene su jasno vizija i misija razvoja turizma na području općine Vareš, kao i pet osnovnih načela, za period 2019. – 2024. godina, kojih se treba pridržavati kako bi se postigao održivi razvoj turizma.

Kao dva osnovna strateška cilja, a na osnovu analiziranih prednosti, slabosti, mogućnosti i prijatnji, nametnuli su se integracija i efikasnije upravljanje turističkom destinacijom i razvoj turističke infrastrukture i okvira za razvoj turizma. Destinacijski menadžment je kontinuirani proces u kojem turistički sektor, javna uprava i ostali subjekti usmjeravaju razvoj destinacije sa ciljem ostvarivanja zajedničke željene vizije destinacije. Destinacijski menadžment je rezultat uključivanja različitih sektora, grupa, učesnika i partnera koji zajedničkim radom, svaki iz svoje perspektive, realiziraju

zajedničke ciljeve pojedine destinacije. Cjelovit pristup destinacijskom menadžmentu i marketingu zahtjeva partnerstva između različitih nivoa vlasti, među različitim organizacijama u javnom sektoru, kao i između javnog i privatnog sektora. Generalno glavna uloga destinacijskog menadžmenta trebala bi biti da nadgleda razvoj i implementaciju kreirane strategije turizma na bazi potreba učesnika iz javnog i privatnog sektora.

Mogući koraci ka uspostavljanju efikasnog destinacijskog menadžmenta, razvoj turističke infrastrukture i okvira za razvoj turizma dati su u sljedećim tabelama.

Mogući koraci ka uspostavljanju efikasnog destinacijskog menadžmenta:

R.br.	Korak	Nositelj	Rok
1.	Uspostavljanje Turističke organizacije (TO)	Općina, TIC	Kada se usvoji zakon u turizmu i turističkim zajednicama
2.	Uspostavljanje i vođenje Turističkog vijeća Općine	Općina, TIC	Kada se usvoji zakon o turizmu i turističkim zajednicama
3.	Izradaplana za promociju destinacije i implementacija plana promocije	Općina, TIC, Centar za Kulturu	2020.
4.	Održavanje promotivnog web portala destinacije i vođenje kampanja društvenih medija	TIC	Kontinuirano
5.	Uspostavljanje veza sa turističkim agencijama	TIC	Kontinuirano
6.	Ispitivanje i praćenje zadovoljstva i potreba turista	TIC, TO (kad se formira)	Kontinuirano

7.	Kreiranje katalogaprojektnih ideja za investicije u turizmu	Općina (JURA), TIC	2020.
8.	Rješavanje problema sive ekonomije	Općina Vareš, Zeničko-dobojski kanton, Policija i nadležne inspekcije	Kontinuirano
9.	Razvoj programa očuvanja i razvoja starih zanata	Općina, Zeničko-dobojski kanton, Udruženje Reza-mandal Vareš	2021.
10.	Naplata ulaznica za turističke atrakcije	Općina, TIC	Kontinuirano

Razvoj turističke infrastrukture i okvira za razvoj turizma (spisak mogućih koraka i projektnih ideja) za vremenski period 2019. – 2024. godina:

R. br.	Korak	Nositelj	Rok
1.	Wi – Fi free spot Kraljevski grad Bobovac	TIC	2021.
2.	Osposobljavanje šadrvana na Kraljevskom gradu Bobovcu za ugostiteljsku djelatnost	Općina Vareš	2021.
3.	Povećanje sigurnosti posjetitelja Kraljevskog grada Bobovca kroz postavljanje novih i zamjenu dotrajalih sajli i stubova na opasnim mjestima	Općina Vareš	2020.
4.	Zamjena dotrajalih korpi za smeće i postavljanje novih na Kraljevskom gradu Bobovac, postavljanje odgovarajuće posude za prikupljanje otpada kod suvenirnice na Kraljevskom gradu Bobovcu i nabavka kontejnera, izgradnja niše i postavljanje kontejnera na lokalitetu Torevine 200 m udaljenom od suvenirnice	Općina Vareš	2020.

5.	Rješavanje problema parking prostora kod suvenirnice na Kraljevskom gradu Bobovcu	Općina Vareš	2024.
6.	Postavljanje turističke signalizacije na Kraljevskom gradu Bobovcu	Općina Vareš, TIC	2019.
7.	Nabavka i postavljanje saobraćajne i turističke signalizacije iz pravca Kraljeve Sutjeske (općina Kakanj) i Janjošića kuća (općina Vareš) prema Kraljevskom gradu Bobovcu	Općina Vareš, TIC	2019.
8.	Obuka turističkih vodiča, do obuka na terenu općine Vareš za licencirane turističke vodiče (teoretska – Priručnik za lokalne turističke vodiče općine Vareš i terenska – odlazak na sva turistička mjesta, upoznavanjem sa smještajnim kapacitetima, mjestom gdje se nalaze kao i sa vlasnicima, upoznavanje sa ugostiteljskim kapacitetima, mjestom gdje se nalaze kao i sa vlasnicima.	Općina Vareš, TIC	Koninuirano
9.	Obuka planinarskih vodiča u kategorijama A, B, C i D i obuka vodiča za brdski biciklizam MTB	Općina, PSD Perun, TIC	Kontinuirano
10.	Postavljanje Via Ferrata – osiguranog planinarskog puta na masivu Velike Stijene – Bogoš	Općina Vareš, TIC, PSD Perun, KES Perun-Va	2021.
11.	Provjera, zamjena oštećenih, uklanjanje zastarjelih i postavljanje novih tabli saobraćajne, turističke i planinarske signalizacije	Općina Vareš, TIC	Kontinuirano
12.	Markiranje i adekvatno označavanje novih i obnavljanje starih planinarskih, pješačkih i MTB staza na području općine Vareš, kako bi se povezali sa okolnim općinama kroz dio većeg projekta Zelene staze Via Dinarica projekta	TIC, PSD Perun, NVO	Kontinuirano
13.	Izrada novog i aktualizacija postojećeg promotivnog materijala za turizam na području općine Vareš	Općina Vareš, TIC	Kontinuirano

14.	Obuka i doškolovavanje zaposlenih u Općini Vareš, Turist info općine Vareš u sferi turizma, ekonomije malih i srednjih preduzeća, start up biznisa u turizmu	Općina Vareš, TIC	Kontinuirano
15.	Asfaltiranje puteva za Kraljevski grad Bobovac , Oćeviju i prilazima općini Vareš iz pravca Olova i Kaknja, radi boljeg i lakšeg dolaska posjetilaca i boljeg imiđa općine Vareš	Općina Vareš ZDK	2024.
16.	Uređenje javnih izletišta i opremanje porebnom infrastrukturom (šadrvani, korpe za smeće, dovod vode – javna česma, uređenje mjesta za loženje vatre, kutije sa pijeskom za gašenje vatre, redovno čišćenje, košenje i dr. u saradnji sa mjesnim zajednicama ili NVO) te uvezivanje u sistem za odvoz smeća i sistem turističke ponude	Općina Vareš, NVO, TIC	2024.
17.	Izrada registra nekropola stećaka i starih grobalja na području općine Vareš, njihov obilazak, izrada brošure i adekvatnog plana zaštite istih od uništavanja i devastacije, kao UNESCO baštine.	Općina Vareš, Centar za kulturu i edukaciju, TIC, NVO	2021.
18.	Postavljanje adekvatne ograde oko nekropola stećaka i starih groablja na području općine Vareš, njihovo čišćenje i adaptacija za posjet turista, kao dio UNESCO baštine	Općina Vareš, NVO	2024.
19.	Izrada akcionog plana djelovanja između Općine Vareš i javnih ustanova i preduzeća kako bi se vidjelo šta mogu ponuditi i kako mogu djelovati kako bi se opća slika općine Vareš popravila i kako bi turistička ponuda općine Vareš bila potpunija i raznovrsnija	Općina Vareš, TIC, NVO	2020.
20.	Izrada idejnog projekta za formiranje gradske suvenirnica i muzeja	Općina Vareš, Centar za	2021.

		kulturu i edukaciju	
21.	Sigurnost turista na području općine Vareš	MUP ZDK PS Vareš, Općina, Civilna zaštita, GSS ZDK	Kontinuirano

Izvori i literatura

- Strategija integriranog razvoja Općine Vareš 2017. – 2026.
- Master plan razvoja turizma, očuvanja prirodnih vrijednosti i kulturnohistorijskih spomenika na području općina Vareš i Kakanj sa posebnim osvrtom na stavljanje Kraljevskog grada Bobovca i Kraljeve Sutjeske u kontekst turističke ponude
- Bosna i Hercegovina, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Statistika turizma u BiH, godina XI, broj I.
- Zakon o turističkoj djelatnosti FBiH (Službene novine FBiH broj 32/09).
- UNWTO Tourism Highlights - 2018 Edition
- Bosna i Hercegovina, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, STATISTIKA TURIZMA Kumulativni podaci, januar – oktobar 2018., godina XI, broj 09
- Vidak Nives, Sindik Joško, PRAVCI RAZVOJA SUVREMENOG TURIZMA – PRETPOSTAVKE ZA ODRŽIVI TURIZAM, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, sv. 9(2015).
- Studija izvodljivosti za zaštitu područjaplanine Zvijezda, općina Vareš;
- Priručnik za lokalne turističke vodiče općine Vareš.
- Milanović Mladen, Priručnik za strateško planiranje, Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) u Bosni i Hercegovini, 2010.

**STRATEGIJA RAZVOJA SPORTA NA
PODRUČJU OPĆINE VAREŠ ZA
PERIOD 2019.-2024. GODINE**

SADRŽAJ

2.1 TAKMIČARSKI SPORT	103
Rezime	105
2.2 REKREATIVNI SPORT.....	106
Rezime	106
2.3 ŠKOLSKI SPORT	106
Rezime	107
2.4 SPORT OSOBA SA INVALIDITETOM	108
Rezime	108
2.5 SPORTSKI OBJEKTI NA PROSTORU OPĆINE VAREŠ	108
Rezime	110
2.6 STRUČNI KADROVI U SPORTU	110
Rezime	110
2.7 MEDICINA I DOPING U SPORTU	110
Rezime	111
Rezime	112
4. OPĆI I POSEBNI CILJEVI STRATEGIJE.....	113
4.1 Opći ciljevi	113
Vizija	113
Misija.....	113
AKCIONI PLAN.....	114

UVOD

U modernom društvu sport zauzima važno mjesto i igra bitnu, neprocjenjivu ulogu u životima ljudi. Kvalitetne aktivnosti u slobodnom vremenu i briga za zdravlje sastavni su element zdravog i uspješnog životnog stila od rane mladosti do zrelosti i starosti. Bogatstvo mogućnosti aktivnog i kreativnog života važan je dio svakog temeljito i dobro planiranog vrhunskog sportskog dostignuća, ali isto tako omogućava svakom pojedincu da potvrdi svoje potencijale i znanje, dobije satisfakciju za uložene napore i odricanja, uz istovremeno ostvarenje svih životnih aspiracija.

Sport ima mnoge oblike od kojih svaki zaslužuje da dobije šansu za vlastiti razvoj. Jasna spoznaja važnosti dječijeg i omladinskog sporta, sportske rekreacije, kvalitetnog i vrhunskog sporta i jednak tretman različitih udruženja, klubova, njihovih saveza, sportskih instituta, škola i privatnih institucija otvaraju mogućnosti za realizaciju dobrih zamisli u sportu koje su stručno prihvatljive i koje podržavaju najprije pojedinci i grupe, a potom djelomično i država. Svakako sve ovo moguće je samo ako se uvažavaju posebne okolnosti i tradicije, dobri programi, stalna modernizacija i konstrukcija novih objekata, stalna briga za stručni kadar, adekvatana podrška javnosti i dobri odnosi među sportistima.

Uočavajući značaj sporta, svaka društvena zajednica pokušava da stvara uslove za bavljenje sportom i za njegovo unapređenje. Iz razlika u karakteru i načinu društvenopolitičkog organizovanja, te različitih materijalnih preduslova proizlaze i različiti odnosi državnih zajednica prema sportu. Stanje, pozicija i razvoj sporta u nekoj lokalnoj odnosno regionalnoj zajednici usko su povezani s općim stanjem u državi, društvu, politici i ekonomiji. Tako je i stanje u sportu na području Zeničko-dobojskog kantona opterećeno manje-više istim problemima s kojima se susreće sport na nivou FBiH i na nivou BiH. Među tim problemima problem finansiranja ili općenito loša materijalna strana sporta zasjenjuje sve ostale probleme. Imajući ovo u vidu može se reći da izrada Strategije razvoja kulture, turizma i sporta na području općine Vareš (u daljem tekstu Strategija), dolazi u izrazito nepovoljnim okolnostima.

Strategija je prikaz trenutne pozicije te prepoznavanje prilika za njeno poboljšanje, kao i prikaz ciljeva i načina kako da se učini pomak do nove bolje pozicije. Zakonom o sportu Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničkodobojskog kantona“ broj: 11/02, 01/04 i 09/11) svrha izrade Strategije definisana je kao ostvarivanje javnog interesa i ciljeva u sportu na taj način što se Strategijom utvrđuju osnovna polazišta i pravci razvoja, sadržaj i obim sportskih djelatnosti koji se finansiraju odnosno sufinansiraju iz Budžeta Zeničko-dobojskog kantona, razvojni i stručni zadaci u sportu, okvirni kriterijumi za vrednovanje programa i njihovog finansiranja, nosioci razvoja i mjere kontrole njegove realizacije.

Na osnovu analize stanja u sportu na području općine Vareš, a uzimajući u obzir činjenicu da je osnovna baza za kvalitetan takmičarski i vrhunski sport zdrav i dobro razvijen sport za mlade, Strategija sugerše da jedno od osnovnih polazišta i prioriternih pravaca razvoja sporta na području općine Vareš treba da bude unapređenje i razvoj sporta za mlade, koji uključuje razvoj i popularizaciju

sporta u porodici, školsko sportsko obrazovanje u sklopu redovne nastave, te vannastavne sportske aktivnosti učenika i studenata. Osnovi uslov za provođenje aktivnosti iz oblasti sporta, sportskog obrazovanja i rekreacije je postojanje dovoljnog broja sportskih objekata koji zadovoljavaju propisane uslove (u pogledu dimenzija i bezbjednosti, sanitarno-higijenske, protivpožarne, instalaciono-tehničke i dr.); stoga je planiranje i sistemsko ulaganje u obnavljanje i izgradnju sportske infrastrukture sljedeći prioritet Strategije razvoja sporta na području općine Vareš.

Prema Zakonu o sportu Zeničko-dobojskog kantona javni interes u sportu obuhvata sportske aktivnosti kojima se postiže unapređenje zdravlja građana, posebno djece i omladine i osoba sa tjelesnim invaliditetom, te je stoga opredjeljenje Strategije da rekreativno bavljenje sportom bude opšte prihvaćeni i poželjni model društvenog ponašanja. To praktično znači stvaranje uslova, podsticanje i podrška za sportske aktivnosti koje uključuju sve segmente stanovništva da u sportu nađu preventivu za zdravstvene probleme, socijalnu komponentu razvoja kao i kvalitetan način trošenja slobodnog vremena. Mogli bi reći da je misija Strategije, dati jasne strateške pravce za daljne djelovanje u sportu, preciznije utvrditi sisteme i mehanizme koji će osigurati uspostavljanje i održavanje sporta za sve i školskog sporta, promovisati principe vrijednosti u sportu, pritom osiguravajući kontinuirano školovanje, odgovarajuću infrastrukturu i redovna takmičenja.

Tako možemo izdvojiti sljedeće strateške ciljeve:

- **Sport dostupan svima**

- **Uključivanje većeg broja mladih u organizovane oblike sporta**

- **Prepoznati i omogućiti napredovanje sportskih talenata**

-

1. METODOLOGIJA IZRADE STRATEGIJE

Za analiziranje i utvrđivanje stanja u oblasti sporta prilikom izrade Strategije korištene su slijedeće metode i tehnike:

- analiza sadržaja

- anketa, intervju

- delfi metoda (konsultacije sa ekspertima za pojedine oblasti)

- HRBAP metoda (koja inicira da se rješenjima koja nudi Strategija obezbjede ljudska prava u lokalnoj zajednici i to naročito prava djece i omladine, ravnopravnost žena i manjina)

-
- miPRO metoda (koja upućuje kreatore Strategije na uključivanje što većeg broja sportista, sportskih radnika u oblikovanje strateških pravaca
 - SWOT analize

Navedene metode i tehnike istraživanja imaju za cilj korektno utvrđivanje stanja u oblasti sporta na području općine Vareš, a analiza dobivene građe će ukazati do kojeg stepena se došlo u implementaciji Zakona o sportu i Strategije razvoja sporta u BiH i šta je potrebno u narednom periodu poduzeti da se otklone eventualni nedostaci, kao i da se formulišu osnovni pravci djelovanja, sa ciljem da se u skladu sa mogućnostima implementiraju međunarodni i domaći dokumenti koji se odnose na oblast sporta.

2. ANALIZA STANJA SPORTA NA PODRUČJU OPĆINE VAREŠ

2.1 TAKMIČARSKI SPORT

Takmičarski sport na području općine Vareš predstavljaju sportski klubovi (Nogometni klub Vareš, Karate klub Vareš, Klub Extremnih sportova Perun Valium–Vareš, Šahovski klub „Vareš“), Sportski savez za sport i rekreaciju invalida općine Vareš i udruženja iz olimpijskih i neolimpijskih sportova (PSD „PERUN“ Vareš, UG „Sportski ribolovci“ Vareš).

Na području općine Vareš djeluje i Teakwondo klub „Bosna Visoko“ sekcija Vareš osnovan u maju 2009. godine i danas broji između 15 i 20 članova i „Košarkaški klub“ Koš Srajevo sekcija Vareš koji broji između 15 i 25 članova. Određene aktivnosti realizuju članovi lovačke i ribolovne organizacije, ali je njihov osnovni prostor za djelovanje (šume i priroda općenito) ugrožen enormnom sječom drveta na cjelokupnom području općine Vareš.

Najveći problem za rad i funkcionisanje sportskih klubova i udruženja predstavljaju finansije, te ukoliko ne uspijevaju obezbijediti bilo kakve sponzore i sredstva od drugih djelatnosti i marketinga – očekuju da sredstvima iz budžeta općine i kantona u cjelosti pokriju vlastite troškove. Budući da budžetska sredstva ne mogu pokrivati sve troškove klubova, niti su za to namijenjena, klubovi koji ne obezbjeđuju sredstva iz drugih izvora prihoda (članarine, marketing, sponzorstvo, ulaznice, druge djelatnosti itd) djeluju u znatno smanjenom obimu svojih takmičarskih aktivnosti ili praktično prestaju sa radom.

Pored finansijskih problema s kojima se suočavaju sportski klubovi na području općine Vareš postoje problemi i u vezi sa drugim bitnim pretpostavkama za razvoj pojedinih sportova, kao što su prostor i oprema, te stručni, trenerski kadrovi.

Broj visokobrazovanih kadrova sa odgovarajućim trenerskim licencama veoma se razlikuje od sporta do sporta, ali može se reći da je u svim sportovima nedovoljan, a posebno je nepovoljno što je taj nedostatak najistaknutiji u radu sa mlađim kategorijama. Razlozi takvog stanja nalaze se s jedne strane opet u finansijskim uslovima, jer klubovi nemaju dovoljno sredstva da bi plaćali kvalitetne trenere, a s druge strane postoji i nedosljednost u sprovođenju propisanih uslova i standarada u vezi s stručnim radom u sportu i većina saveza kvalitetno, sistematično stručno usavršavanja trenera nadomješta kratkotranim obukama putem kurseva i seminara.

Na osnovu raspoloživih podataka koje su dostavili sportski klubovi i granski savezi, struktura takmičarskog sporta na području općine Vareš predstavljena je u Tabeli 1. Broj sportista se može uporediti u grafikonu 1.

R. BR.	SPORT	NAZIV KLUBA	BROJ SELEKCIJA	BROJ ČLANOVA	RANG TAKMIČENJA
1.	NOGOMET	NK VAREŠ	4	100	Kantonalna liga ZDK, Kvalitetna liga pionira i predpionira ZDK
2.	KOŠARKA	KK KOŠ-SEKCIJA VAREŠ	2	20	-
3.	KARATE	KK VAREŠ	4	50	BIH, FBIH, TKA BIH;
4.	TEAKWONDO	TK BOSNA VISOKO-SEKCIJA VAREŠ	2	15-20	BiH
5.	ŠAH	ŠK VAREŠ	1-2	20-30	-

Tabela 1. Struktura sporta na području općine Vareš

Grafikon 1. Broj sportista po sportovima na području općine Vareš

Rezime

Svi klubovi su organizovani kao udruženja građana i po tome spadaju u amaterske sportske klubove. Jedan od ključnih problema za sportske klubove predstavlja obezbjeđenje finansijskih sredstva za trenažni proces i za takmičenja. Zbog nepostojanja stimulativnih propisa za veća ulaganja u sport sponzorstvo od strane privrednih subjekta je neredovito i nedovoljno. Ostali prihodi većine klubova također su nedovoljni pa čak i beznačajni (članarine, ulaznice) pa su česta očekivanja da se troškovi pokrivaju sredstvima koja se dobiju iz budžeta Općine i Kantona, međutim i ta su sredstva ograničena i predstavljaju samo pomoć za pokrivanje manjih troškova klubova. Pored finansijskih problema u takmičarskom sportu postoje problemi i u vezi sa drugim bitnim pretpostavkama za razvoj pojedinih sportova kao što su prostor i oprema, te stručni, trenerski kadrovi. Broj visokobrazovanih kadrova sa odgovarajućim trenerskim licencama manje-više u svim sportovima je nedovoljan, a posebno je nepovoljno što je taj nedostatak najistaknutiji u radu sa mlađim kategorijama.

2.2 REKREATIVNI SPORT

Rekreativni sport, odnosno rekreativno bavljenje sportom, odnosi se na organizovan vid bavljenja tjelesnom vježbom pod nadzorom stručnih osoba. Takav vid bavljenja sportom može biti povremena ili trajna aktivnost omladine srednjeg i starijeg uzrasta, te odraslih osoba svih dobničkih skupina. Potrebno je naglasiti da se ovdje bavimo isključivo organizovanim rekreativnih sportskim aktivnostima, a ne samoinicijativnim, neredovnim i neorganizovanim fizičkim vježbanjem koje može biti kontraproduktivno za zdravlje.

Stanje u Rekreativnom sportu na području općine Vareš, kao i u ostatku Zeničko-dobojskog kantona, dosta je haotično. Stručno organizovanih i vođenih aktivnosti nema. Istina, postoje brojne aktivnosti koje građani provode samoinicijativno. Pored toga što te aktivnosti nisu kontrolisane od strane stručnih osoba, pa ni od strane ljekara, takve aktivnosti su najčešće neredovne, povremenog i privremenog karaktera. Organizacija sportske rekreacije u poduzećima je, u najboljem slučaju, prepuštena samim radnicima, i takve aktivnosti provodi mali broj zaposlenih, najčešće jednom sedmično.

Trenutne rekreativne aktivnosti i mogućnosti koje imamo na području općine Vareš za masovnije rekreativne programe: aerobni programi, dva skijališta, otvoreni sportski poligoni, školske sale. Problem svih rekreativnih aktivnosti su stručni voditelji i asocijacije koje će isticati važnost rekreativnog bavljenja sportom, te organizovati i voditi masove rekreativne aktivnosti.

Poznato je da „Sport za sve“ u Europi doživljava sve veću ekspanziju. S obzirom na trendove potražnje za aktivnostima koje su u funkciji poboljšanja ukupne kvalitete života, moguće je očekivati povećanje broja aktivista u sportskoj rekreaciji i na području općine Vareš.

Rezime

Nakon analize ove oblasti može se konstatovati da organizovana rekreativna aktivnost gotovo da i ne postoji, odnosno da je privatna inicijativa jedini oblik rekreativnog sporta.

Ne postoji evidencija o broju, sadržaju rekreativnih programa, objekata za rekreaciju kao i stepenu obrazovanosti kadra koji se bavi radom sa rekreativcima. Također, nedostaju normativni akti o minimalnim uslovima za opremu, rekvizite i prostor za rekreativno vježbanje.

2.3 ŠKOLSKI SPORT

Školski sport podrazumjeva sportske aktivnosti učenika koje se provode kroz vannastavne aktivnosti u školama. Nastavnici i profesori tjelesnog i zdravstvenog odgoja u svojoj radnoj sedmici su obavezni održati dva školska časa vannastavnih aktivnosti. Na jednom času aktivno može učestvovati od 12 do 20 učenika, u zavisnosti od uslova za tjelesni i zdravstveni odgoj koje škola posjeduje. U praksi, najviše

do 7% učenika je uključeno u sportske sekcije, što je, također, varljivo jer više učenika bude aktivno u različitim sportskim sekcijama.

Školski sport podrazumjeva mnogo više aktivnosti nego što je to slučaj danas. Upitno je može li se uopšte govoriti o školskom sportu, jer broj termina sekcija u školama nije dovoljan za bilo kakav ozbiljan rad. Rad profesora u sportskim sekcijama se ne plaća, kao što je to bio slučaj ranije, niti se sekcije mogu vrednovati i ulaziti u sedmičnu normu časova za svakog profesora.

Pored stručnog kadra i dovoljnog broja časova, za uspješno organizovanje Školskog sporta neophodna je i infrastruktura, odnosno prostor za izvođenje sportskih sekcija i neophodna oprema i rekviziti. Pod prostornim uvjetima podrazumijevaju se sala za tjelesni i zdravstveni odgoj i otvoreni poligon (sportsko igralište) što podrazumijeva prikladnu zaravnjenu, asfaltiranu ili travnatu površinu igrališta raznih dimenzija. U nedostatku sala i sportskih igrališta mogu se koristiti i prilagođene učionice u kojima se realizira nastava tjelesnog i zdravstvenog odgoja. Da bi prostorni uvjeti bili na zadovoljavajućem nivou neophodno je da pored sale postoje i kabinet za nastavnika, svlačionice za učenike, odvojeno za dječake i djevojčice, mokri čvor, spremište za odlaganje sprava i rekvizita.

RB.	BROJ ŠKOLA	BROJ PODRUČNIH ŠKOLA	UDALIENOST PODRUČNIH ŠKOLA OD CENTRALNOG OBJEKTA	DVORANE ZA TZO U ČŠ	DVORANE ZA TZO U PŠ	SPORTSKA IGRALIŠTA POLIGONI ČŠ	SPORTSKA IGRALIŠTA POLIGONI PŠ
1.	3	12	24 km-27 km	3	0	2	2

Tabela 2. Sportski objekti pri školama na području općine Vareš

Rezime

Iz navedenog se može zaključiti da je potrebna drugačija organizacija sistema takmičenja prilagođenog potrebama i interesima učenika. Škole se u procesu takmičenja često oslanjaju na učenike sportiste koji aktivno treniraju u klubovima. Također, talentovani učenici sportisti uzimaju učešće u više sportova i disciplina na školskim takmičenjima. Planom i programom vannastavnih aktivnosti se mora obezbijediti dovoljan broj sati sekcija slobodnih aktivnosti. Takmičenja nisu

jednako tretirana i vrednovana kao ostala školska takmičenja koje organizuje Pedagoški zavod Kantona.

2.4 SPORT OSOBA SA INVALIDITETOM

Koliko god je sport i bavljenje tjelesnim vježbanjem važno za svakog pojedinca, za osobe sa invaliditetom organizovane sportske aktivnosti zaista višestruko poboljšavaju kvalitetu življenja, zdravlje, mentalnu stabilnost, motivaciju i samopouzdanje.

Sportovi osoba sa invaliditetom u većini slučajeva su već postojeći sportovi koji su prilagođeni posebnim potrebama ove populacije. Također, postoje po svojoj strukturi specifični i jedinstveni sportovi koje upražnjavaju osobe sa invaliditetom. Sportske aktivnosti osoba sa invaliditetom mogu se podijeliti u tri grupe: sport osoba oštećenog vida i sluha, sport osoba sa motoričkim poremećajima i sport osoba sa poteškoćama u mentalnom razvoju.

Sve dosadašnje deklaracije evropskih država i Evropske komisije, naglašavaju važnost dostupnosti sporta za sve osobe, a posebno za osobe sa posebnim potrebama. Zaključak je da je pristup sportu osoba sa invaliditetom, bilo kao sportista ili posmatrača, još uvijek neadekvatan. Dječaci ili djevojčice sa invaliditetom još uvijek nemaju iste mogućnosti pristupa i bavljenja sportom kao njihovi vršnjaci bez invaliditeta.

Na prostoru općine Vareš registrovan je jedan Savez za sport i rekreaciju invalida općine Vareš.

Rezime

Sport osoba sa invaliditetom je također opterećen mnogobrojnim neriješenim pitanjima. Jedna od poteškoća je činjenica da asocijacije sportaša sa invaliditetom nisu međusobno povezane.

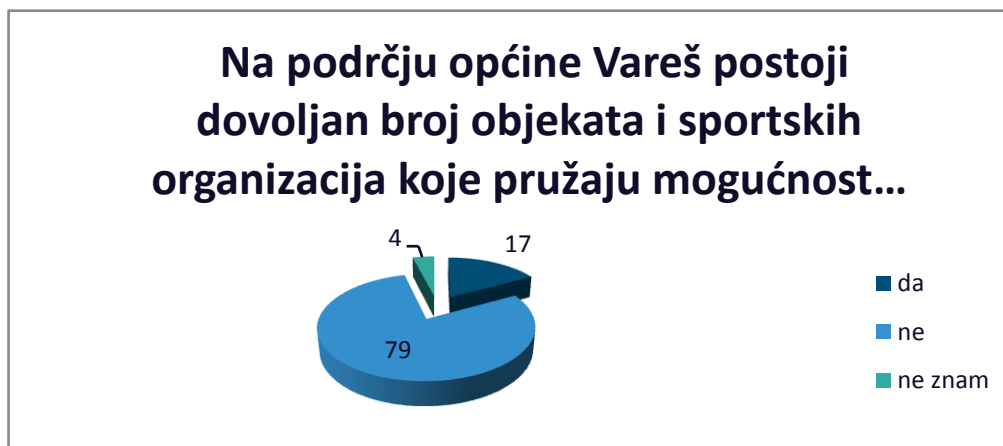
Postojeći sportski objekti uglavnom nisu prilagođeni ovim sportistima. Ne postoji specijalizirani objekat prilagođen za organizaciju trenažnog procesa i takmičenja.

2.5 SPORTSKI OBJEKTI NA PROSTORU OPĆINE VAREŠ

Može se reći da područje općine Vareš raspolaže sa dosta prirodnih prostora (izuzimajući ledene površine) za razvoj rekreativnih aktivnosti, međutim s obzirom na dostupnost prirodnih prostora i uslove koje zahtijevaju sportska takmičenja jasno je da bez uređivanja i dogradnje prirodni prostori se ne mogu koristiti u sportskotakmičarske svrhe, već se jedino izgradnjom mogu preoblikovati u sportske objekte.

Tako npr. na području općine Vareš postoje prirodni potencijali za razvoj zimskih sportova, ali zbog neizgrađenosti potrebnih objekata i uređaja ovi sportovi trenutno imaju vrlo ograničene uslove za širenje i razvoj.

Na području općine Vareš postoje samo tri vrste izgrađenih sportskih objekata nogometni stadion, školske sale i vanjska sportska igrališta/poligoni, posmatrano u cjelini na području općine Vareš postoji nedostatak sportskih objekata.

Grafikon 2.

Posmatrano po pojedinim sportovima, najbrojniji sportski objekti su nogometni stadioni i igrališta za mali nogomet, što je i sasvim razumljivo s obzirom na tradiciju i popularnost ovog sporta. Međutim stanje i ovih objekata većinom nije zadovoljavajuće jer većina terena nisu kvalitetni, prvenstveno u pogledu zaštite od nepovoljnih klimatskih uslova, prateći objekti i sanitarni uređaji su u lošem stanju itd. Ukoliko bi se primjenjivali strožiji standardi za dobivanje licenci mnogi od postojećih nogometnih stadiona ne bi ispunjavali uslove za regularna takmičenja.

OPĆINA VAREŠ	NOG. STADION	GRAD. DVORANA	ŠKOLSKE SALE	STRELJANA	SKIJALIŠTE	SPORTSKA IGRALIŠTA POLIGONI	OTVORENI BAZEN
	1	nema	3	nije u funkciji	2	4	nema

Tabela 3. Sportski objekti na području općine Vareš

Zbog slabe finansijske situacije klubovi često nisu u stanju da plaćaju zakupnine za korištenje prostora školskih sala. S ciljem ublažavanja ovih problema, Ministarstvo je Pravilnikom o korištenju školskih sportskih dvorana omogućilo sportskim klubovima da mogu koristiti, pod određenim uslovima, izvjestan broj termina besplatno, a sa istim ciljem općine nastoje pomoći klubovima participacijom u troškovima korištenja dvorana za trenažne procese i ustupajući dvorane besplatno za neke sportske manifestacije.

Rezime

Generalno gledajući sportski objekti se nalaze u prilično lošem stanju koje je prouzrokovano dugogodišnjom ekonomskom krizom i nedovoljnim ulaganjem vlasnika i korisnika u održavanje i izgradnju sportskih objekata. Sport zahtjeva reviziju i plansku rekonstrukciju i izgradnju infrastrukture sportskih objekata.

Moderna i funkcionalno uređena infrastruktura sportskih objekata jedan je od ključnih preduslova za ostvarenje sportskih rezultata i uspjeha sportista.

2.6 STRUČNI KADROVI U SPORTU

Za uspjeh u svim segmentima sporta (takmičarskom, školskom i rekreativnom), osim materijalne podrške društva, presudno je stručno znanje i njegova primjena. Stanje u općini Vareš po ovom pitanju nije zadovoljavajuće. Istina, stanje je bolje nego što je bilo nekoliko godina ranije, ali još uvijek je daleko od poželjnog. Najbolje stanje po pitanju stručnog kadra je svakako u oblasti školskog sporta, jer su ovdje uključeni profesori tjelesnog odgoja i sporta. Ipak, stručni potencijal, nije najbolje iskorištena u ovom segmentu sporta.

Broj stručnih kadrova sa završenim studijem na Fakultetu za sport se povećava iz godine u godinu, ali tek manji broj njih nalazi zaposlenje u sportskim organizacijama. S druge strane, veliki broj stručnih poslova u sportu obavljaju nestručna ili nedovoljno stručna lica. U većini sportskih kolektiva finansijsko stanje je jako loše, tako da se visokoobrazovani kadar nerijetko odlučuje za sigurnije i bolje plaćene poslove izvan sportske struke.

Rezime

U velikom broju klubova stručne poslove obavljaju nestručna ili nedovoljno stručna lica. Broj i kvalitet angažmana stručnih kadrova u oblasti sporta na području općine Vareš nije zadovoljavajući. Sportske organizacije nemaju sredstva za angažovanje stručnih kadrova.

2.7 MEDICINA I DOPING U SPORTU

Odnos zdravlja i fizičke aktivnosti možemo posmatrati iz dva ugla. Sportske aktivnosti i fizičko vježbanje poboljšavaju ukupno psihofizičko stanje ljudskog organizma, ali isto tako pretjerano, nekontrolisano, fizičko naprezanje može oštetiti zdravlje sportista i rekreativaca – posebno kada je zdravstveno stanje pojedinca bilo narušeno i prije početka vježbanja.

Također, zbog želje za postizanje što boljih sportskih rezultata pojedni sportisti posežu za neprovjerenim i opasnim stimulansima, a nerijetko i zabranjenim doping sredstvima, koja ugrožavaju zdravlje i mogu nanijeti nesagledive posljedice po organizam sportiste, pa čak prouzrokovati i smrt.

Obaveza sprovođenja ljekarskog pregleda u nekim sportovima uvjetovana je od strane takmičarskih komisija granskih sportskih saveza, a kod manje razvijenih sportova sve je prepušteno savjesti voditelja klubova i samih sportista. Samo su takmičari obavezni imati ljekarski pregled, pa se postavlja pitanje šta je sa onima koji tek počinju trenirati ili još nisu dostigli takmičarski nivo. Također, poznato je da veliki broj takmičara ne prolazi sistematski pregled ili su pregledi površni, a cilj je samo imati uvjerenje zbog obaveza koje nameće takmičenje. Osnovni problem adekvatnog ljekarskog pregleda sportista, ali i rekreativaca, su troškovi samog pregleda. Sportski kolektivi, od kojih većina jedva da ima neku realnu finasijsku konstrukciju, nemaju dovoljno sredstava da snose troškove redovnih ljekarskih pregleda, a s druge strane nadležne institucije, medicinske ustanove, sportski Savezi nedovoljno prate ovaj problem, te nisu svojim aktima ustanovili tačne propise, načine provjere i sankcije.

Rezime

Značajan broj takmičara ne prolazi sistematski pregled ili su pregledi površni, a cilj je samo imati uvjerenje zbog obaveza koje nameće takmičenje. Povrede koje nastaju na treninzima i takmičenjima u nekim klubovima sanira klupski ljekar, dok se u većini slučajeva povređeni sportisti javljaju općinskim službama medicinske pomoći kroz redovnu proceduru porodične ambulante.

3. FINANSIRANJE U SPORTU

Finansiranje je daleko najveći problem u oblasti sporta. Općenito u BiH ne postoji koncept i nije donesena takva zakonska regulativa prema kojoj bi se sport finansirao, prije svega, iz vlastitih izvora i kao takav bio neovisan. Sport u Bosni i Hercegovini, time i na Kantonu i na Općini, nema pretpostavke da bi mogo očekivati značajne donacije i sponzorstva, odnosno prihode od promocije privrednih preduzeća. U osiromašenom društvu i uz skromno tržište, neprimjereno je očekivati značajniji prihod od članarina, ulaznica ili donacija i sponzorstva proizvođača sportske opreme, pića ili hrane. S druge strane, budžeti kantona i općina sve su opterećeniji socijalnim izdacima pa za javne potrebe u sportu ostaje sve manje novca, tako da prevladava princip izdvajanja sredstava za sport „prema mogućnostima“. Uz to, ulaganje u sport nije odgovarajuće stimulirano, a posebnih poreznih olakšica za sportske organizacije praktički nema.

GODINA	NOGOMETNI KLUB VAREŠ	KARATE KLUB VAREŠ	UG SPORTSKI RIBOLOVCI	KLUB EKSTREMNIH SPORTOVA	ŠAHOVSKI KLU VAREŠ	KK KOŠ SEKCIJAVAREŠ	TAEKVONDO KLUB BOSNASEKCIJA VAREŠ	SAVEZ ZA SPORT I REK. INVALIDA OPĆINE VAREŠ
2016.	100,00	1.550,00	500,0 0	300,00	300,00	350,0 0	1.500,0 0	--
2017.	40.756,50	3.960,06	--	--	--	--	1.800,0 0	--
2018.	8.592,55	5.322,00	--	--	270,00	--	1.100,0 0	2.499,15
UKUPNO	49.449,05	10.832,0 6	500,0 0	300,00	570,00	350,0 0	4.400,0 0	2.499,15
SVE UKUPNO: 68.309,96 KM								

Tabela 4. Finansijaska podrška sportskim klubovima i organizacijama iz budžeta općine Vareš u periodu 2016-2018. godine

Rezime

Finansiranje je daleko najveći problem u oblasti sporta. Općenito u BiH ne postoji koncept i nije donesena takva zakonska regulativa prema kojoj bi se sport finansirao, prije svega, iz vlastitih izvora i kao takav bio neovisan.

4. OPĆI I POSEBNI CILJEVI STRATEGIJE

4.1 Opći ciljevi

Strategija je prikaz trenutne pozicije te prepoznavanje prilika za njeno poboljšanje, kao i prikaz ciljeva i načina kako da se učini pomak do nove i bolje pozicije.

Vizija

- Potreba za nadzorom budućnosti sporta
- Potreba za zaokretom i oporavkom
- Potreba za promjenom organizacijske strukture
- Potreba za kreativnijom strategijom

Misija

- Dati jasne strateške pravce za daljne djelovanje u sportu
- Preciznije utvrditi sisteme i mehanizme koji će osigurati uspostavljanje i održavanje sporta, sporta za sve i školskog sporta
- Promovisati principe i vrijednosti u sportu, pritom osiguravajući kontinuirano školovanje, odgovarajuću infrastrukturu i redovna takmičenja

Misija je postići više, graditi na sportskim uspjesima i održavati sport na sljedeći način:

1. strateški cilj – Sport dostupan svima.
2. strateški cilj – Uključiti što veći broj mladih u organizovane oblike sporta.
3. strateški cilj – Prepoznati i omogućiti napredovanje sportskih talenata

AKCIONI PLAN

Aktivnosti	Vrijeme provođenja	Odgovorne osobe/institucije	Izvor finansiranja
Podrška projektima iz oblasti sporta	Kontinuirano	Općina Vareš	Budžet općine Vareš, budžet kantona, Javni pozivi.
Informisanje učenika osnovnih i srednjih škola o potrebi bavljenja sportom.	Kontinuirano	Općina Vareš, Min. Obraz. Nauk. Kult. i sporta, osnovne i srednje škole	Budžet općine Vareš.
Popraviti i nabaviti novi mobilijar i izvršiti adaptaciju sportskih terena i objekata.	Kontinuirano	Općinsko vijeće, Općinski načelnik, Komisija za mlade OV	Budžet općine Vareš, budžet kantona.
Osnivanje sportskog saveza općine Vareš.	Mart 2020.	Općinsko vijeće, Općinski načelnik,	Budžet općine Vareš, budžet kantona.

Organizovano pristupiti podizanju svijesti kod mladih za aktivno i svakodnevno korištenje slobodnog vremena u sportu, seminari, savjetovanja, posjete drugim društvima.	2019-2024.	Komisija za mlade, Radio "Bobovac", Sportski klubovi, Općina Vareš	Budžet općine Vareš, budžet kantona, Javni pozivi.
Rekonstrukcija i adaptacija nogometnog stadiona NK Vareš	2019-2024.	Općina Vareš, Općinski načelnik, Nogometni klub Vareš.	Budžet općine Vareš, budžet kantona, Javni pozivi.
Obezbjeđenja prostora za Karate klub Vareš sa adekvatnom opremom	April 2020.	Općinsko vijeće, Općinski načelnik, Karate klub Vareš	Budžet općine Vareš, budžet kantona.
Plan izgradnje sportske dvorane (izrada projektne dokumentacije)	2019-2024.	Općina Vareš, Min. Obraz. Nauk. Kult. i sporta,	Budžet općine Vareš, budžet kantona, Javni pozivi.